

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KEMAL
ATEŞ

TÜRKÇEM MAHZUN
BEN MAHZUN

Deneme

Kemal Ateş, 1947 yılında Kaman'da doğdu. Ankara Atatürk Lisesi'nde okudu. 1970 yılında DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi, aynı bölümde "Türk Romanında Yöre Diline Yöneliş" konulu yüksek lisans tezini hazırladı. Doktora çalışmasını Ankara Üniversitesi Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi Anabilim Dalı'nda yaptı. Varlık, Türk Dili, Yansıma, Hürriyet Gösteri, E, Virgöl, Öğretmen Dünyası dergilerinde; Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde yazıları yayımlandı. Edebiyat dünyasında gecekonduları anlatan roman ve öyküleriyle tanındı. Bu yapıtlarıyla Lions, MAY, PEN Yazarlar Derneği Orhan Kemal Ödülü, TESK-Edebiyatçılar Derneği Ödülü'nü kazandı. Ayrıca *Yitik Kuzular* (Çingirak) adlı çocuk oyununu Sıtkı Dost Çocuk Edebiyatı Ödülü'yle değerlendirildi.

Ateş'in Eserleri:

- *Çürük Kapı* (MAY Yay., 1978)
- *Toprak Kovgunları* (MAY Yay., 1982; Doğan Kitap, 1999; İmge Kitabevi Yayınları, 2005)
- *Geç de Olsa* (Hatipoğlu Yay., 1989)
- *Yitik Kuzular* (Cem Yay., 1992)
- *Bir Şarkıyı Dinlerken* (Cem Yay., 1995; Çürük Kapı ile birlikte Milliyet Yay., 1998)
- *Öğretilmediğimiz Türkçe* (Cumhuriyet Kitapları, 1999, 2000, 2003, 2004)
- *Türk Dili* (6. baskı, 1999)
- *Gülten Dayıoğlu'nun Çocuk Romanları* (Kültür Bakanlığı Yay., 2000)
- *Çingirak* (1. baskısı Yitik Kuzular adıyla yapıldı, Kültür Bakanlığı Yay., 2000)
- *Küskün Fotoğraflar* (İmge Kitabevi Yayınları, 2005)
- *Türkçem Mahzun Ben Mahzun* (İmge Kitabevi Yayınları, 2005)

İ m g e D a ğ ı t ı m

A n k a r a

Konur Sokak No: 43/A Kızılay
Tel: (312) 417 50 95-96 / 418 28 65
Faks: (312) 425 65 32
E-Posta: dagitim@imge.com.tr

İ s t a n b u l

Mühürdar Cad. No: 80 Kadıköy
Tel: (216) 348 60 58
Faks: (216) 418 26 10
E-Posta: kadikoy@imge.com.tr

Kemal Ateş

Türkçem Mahzun
Ben Mahzun

İmge Kitabevi Yayınları
Genel Yayın Yönetmeni
Şebnem Çiler Tabakçı

ISBN 975-533-452-1

© İmge Kitabevi Yayınları, Kemal Ateş, 2005

Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Eylül 2005

Yayıma Hazırlayan
Ülkü Doğanay

Düzeltili
Alaattin Topçu

Kapak
Murat Özkoyuncu

Sayfa Düzeni
Yalçın Ateş

Baskı ve Cilt
Pelin Ofset Tipo Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Mithatpaşa Cad. No: 62/4 Kızılay-Ankara
Tel: (312) 418 70 93-94 • Faks: 418 10 46
www.pelinofset.com.tr

İ m g e K i t a b e v i
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10-11 • Faks: (312) 425 29 87
İnternet: www.imge.com.tr • E-Posta: imge@imge.com.tr

İçindekiler

Dil Üzerine Birkaç Söz	7
------------------------------	---

Basında Dil Yanlışları

Basında Dil Yanlışları	11
Klişe Sözler	12
Sözcük ve Bilgi Yinelemeleri	13
Eylemsilerin Kullanımı	13
Eşanlamlı Sözcükler	14
Boş ve Doldurma Sözler	14
Yardımcı Eylemler	15
Deyimler	15
Yanlış Sözcük Seçimi	15
Sözcük Ekonomisi	18
Sözcük Eksikliği	18
Başlık, Arabaşlık	19
Adıllar	20
Tamlama Yanlışları	23
Bozuk Tümce, Sözdizimi Hataları	24
Eklerin Yanlış Kullanılması	25
Bağlaçlar, Edatlar	26
Özne, Nesne vb. Öğelerin Yükleme ve Birbiriyle Uyumu	26

Karıştırılan Sözcükler	28
Eylem Çatıları	27
Fotoğraf Altıları	28
Neresini, Nasıl Düzeltmeli?	28
Yazım Kuralları	31
Çok Karşılaşılan Bazı Yazım Kuralları	32
Büyük Harf	34
Bitişik Yazılanlar	34
Sayılar	35
Yabancı Sözcüklerin Yazımı	35
Ay, Gün ve Saatlerin Yazımı	36
Kısa Çizgi, Tırnak	37
Çoğul Eki (-lar, -ler)	39
Kurallar ve Örnekler	40
Basın Dili ve Çoğul Eki	42

Türkçenin Güncel Sorunları

İmla Faşizmi	47
Türkçe Öğretimi Üzerine Gözlemler ve Yazma Alışkanlığı	53
Dil-Kural İlişkisi ve Bazı Örnekler	59
Yerleşke (Kampus) Yerine Yerleşimlik	62
Türkçe Sözcükler ve Yazım Kılavuzu	65
Nurullah Ataç ve Milli Eğitimimiz	73

Yazı ve Dil Devrimi

Yazı ve Dil Devrimi	79
Yazı Devrimi	79
Alfabemiz Üzerine Yeni Tartışmalar	86
Türkçenin Tarihsel Gelişimi ve Dil Devrimi	88
Dil Devrimi	90
Dil Devrimi ve Dil Genelgeleri	95
Yazı Devriminin 75. Yılı ve Avrupa Birliği	103
Neden Sadeleştirmiş?	107

Liselerde Osmanlıca Dersleri

Türkçem Mahzun Ben Mahzun: Bir Tartışmanın Ardından	113
Osmanlı Türkçesiymiş!	119
“Osmanlı Türkçesi” Ne Demektir?	122
Muska ve Üfürükçülük Sektörü	125
Osmanlıca Üzerine Son Birkaç Söz ve Bir Mektup	131

Dil Üzerine Birkaç Söz

Dil, kuralları dilbilgisi kitaplarına sığmayacak kadar karmaşık, sayısız incelikler ve gizlerle dolu, büyülu bir iletişim aracıdır. Esnek, canlı, gelişmeye, değişmeye açık bir sistem olan dilin, kullanamadığımız olanaklarının ve zenginliklerinin, kullanabildiklerimizden çok daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle yaşayan dil, yarınki dilin çok gerisinde kalacaktır. Bugünkü dille iletişim kurarken, farkına varmadan geleceğin dilini de yaratıyoruz.

Bir duygu ya da düşünceyi anlatmanın sınırlı değil, sayısız yolları olduğunu bilmek gerekir. Dilin bu olanaklarından herkes kendi becerisi, birikimi, zekâsı, yaratıcılığı ve alışkanlıkları ölçüsünde farklı farklı yararlanır. Dilin bireyde somutlaşan (tecelli bulan) bu özelliği; **dil toplumsal, söz bireyseldir**, diye özetlenebilir. Dil bir bakıma adına “söz” dediğimiz etkinliklerin toplamıdır; hiçbir yapıt onun

bütün sınırlarını bize tam olarak veremez. Çünkü dil, tamamlanmış bir yapıt değil, sürüp giden bir etkinliktir.

Dillerin türeyişi insanlığın türeyişi kadar eskilere gider; insanlığın türeyişi gibi de karanlıktadır. O karanlık dönemi yeterince bilmesek de; dillerin kuralları düşünülerek, kurallarla birlikte türetilmediklerini biliyoruz. Bir başka deyişle, dil kurallardan değil, kurallar dilden doğar. Örnekler daima kurallardan önce gelir. Dilekçiler de çoğu kez dilin ardından giderler.

İnsanların, dilin en önemli ögesi olan sözcükler üzerinde nasıl anlaştıkları da bilinmiyor. Evet, ortada bir anlaşma var, ancak nasıl anlaştığımız meçhul. İnsanlar arasında farkında olmadan yapılan bu anlaşmaya dilin “saymaca” özelliği diyoruz, yani nesnelere verilen adlar birer saymacadan ibarettir ve çoğu rastlantısaldır. Dilin çok eskilere giden sözcüklerinin birtakım toplantılarla elde edilmediklerini biliyoruz. (En zor kabul edilen sözcükler ise, toplantılarla elde edilenlerdir, örneğin terimler gibi.) Ayrıca günümüz dilbiliminde sözcüklerin “anlamı” değil, “kullanımı” olduğu üzerinde durulur.

Dil-düşünce ilişkisi gene bilim adamlarının sayısız araştırma ve incelemelerine karşın, hâlâ tam açıklanamayan, gizlerle dolu bir başka olgu olarak durur karşımızda.

Dillerin yukarıdaki gibi daha pek çok özelliği nedeniyedir ki güzel bir yazının kesin kurallarını, değişmez yollarını, hazır reçetelerini vermek zordur. Genellikle bu durum; her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır, sözünüle açıklanır. Ancak önüne gelenin de bize yiğitlik taslamasından kim hoşlanır? Bize örnek olabilecek yiğitler, genellikle yazar, şair, spiker, hatip olarak çıkarlar karşımıza. İyi bir Türkçe için onlardan olabildiğince yararlanmalıyız. Onlar bilmeden dil kuralları bilinemez, belirlenemez ve öğretilmez.

BASINDA DİL YANLIŞLARI

Basında Dil Yanlışları

Dil konusunda basınımız yeterince özenli mi?

Bu konuda bütün gazeteleri, televizyonları aynı kefeye koymak elbette doğru olmaz. Göreceli de olsa, bazı gazete ve televizyonlarımızda belli bir dil kaygısı, özeni ve duyarlılığı göze çarpıyor. Ancak yanlıştan geçilmeyen yayın organlarının sayısı da az değil.

Milliyet, Cumhuriyet, Hürriyet, Radikal, Sabah, Vatan, Star, Akşam, Takvim, Posta, Gözcü, Zaman gazetelelerini inceleyerek dil kullanımı ve yazım kuralları açısından gördüğümüz yanlışları derleyip sınıflandırdığım, kimi uyarı ve önerileri de içeren bu çalışmamın, ilgilenenlere yardımcı olabilecek bir dil kılavuzu özelliği taşımasına da özen gösterdim. Bütün yayın organlarını izleme olanağı bulamadığım için, incelememi yukarıdaki gazetelerle sınırlamak zorunda kaldım. Bu gazetelerden bazılarına daha çok zaman ayırabildiğim için (en başta o gazetelerin

okuruyum), onlardan alınan örnekler daha fazla oldu. Bazı gazetelere ise şöyle bir bakmamız yetti; hiçbir dil özeni görmediğimiz yayın organlarına emek vermeyi gereksiz bulduk.

Klişe Sözler

Bazı klişe sözler, yaygın benzetmeler her dilde olduğu gibi, Türkçede de çok kullanılır. Anonim benzetmeler bir dilin vazgeçilmez öğelerindendir. Sait Faik, kendi anlatımını sorguladığı bir öyküsünde (Semaver. s. 82), herkesin “denize” benzettiği bir ormanın güzelliğini anlatırken, “bu anonim teşbih karşısında, yeni bir vasıf bulmak için uğraşmama lüzüm yok...” diyerek aşamayacağını düşündüğü “anonim teşbihi” aynen kullanmayı yeğler. Örneğin, “cennet gibi” benzetmesi ne denli eskise de unutmak, kullanmamak olası değil. Ancak bu tür benzetmeler okuru bıktırmadan, yerinde kullanılmalı. İç çamaşırı görünen kadının “frikik” vermesi, başına kötü işler gelen her kızın “hayatının baharında” olması, her gün bir olayın gündeme “bomba gibi” düşmesi... gibi “kabak tadı veren” klişe sözlerle son zamanlarda “imza atmak” deyimini de eklendi. Üstelik bu deyim çok yanlış yerlerde kullanılıyor:

“Türkiye dün bir gazetecinin gözaltında dövüldüğü iddiasıyla yeni bir tartışmaya daha imza attı.” (Milliyet, 05.03.2004)

“Gaziantep yeni bir cinayete ev sahipliği yaptı.” tûmcesinde olduğu gibi, “ev sahipliği” sözü (benzetmesi) de son zamanlarda yerli yersiz, çoğu zaman da yanlış kullanılan klişe sözlerden. İnsan böyle bir tûmceyi okurken Gaziantep’te katillere çay, kahve ikram edildiğini düşünüyor.

Ancak bazı benzetmeler çok alışılmış da olsa, anlamda yerini bulursa kabul görür, hoş karşılanır. *“Freni patlayan akaryakıt yüklü tanker, Kartal’ı cehenneme çe-*

virdi.” tümcesinde olduğu gibi, “cennet”, “cehennem” vb. benzetmeler Sait Faik’in de dediği gibi, vazgeçemeyeceğimiz ‘anonim’ benzetmelerdir.

Sözcük ve Bilgi Yinelemeleri

Bilgi ve sözcük yinelemeleri, basında karşılaştığımız önemli anlatım kusurlarındandır. Üstelik bu tür yanlışlarla çok sık karşılaşırız:

“İçişleri Bakanlığı, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek hakkında ‘şok’ soruşturma başlatarak 6 ayrı iddia çerçevesinde yolsuzluk ve usulsüzlük soruşturması yapacak.” (Milliyet, 14.02.2004)

İkinci “soruşturma” sözcüğünün yerine “araştırma” sözcüğü kullanılabilirdi.

“Öztürk’ün ‘nerdeyse unuttuğunu’ söylediği ve ‘artık savunmadığını’ söylediği ‘rahmetli bir garip oğlanın hikâyesi’ adlı kitabında yer alan bazı görüşler şöyle...” (Cumhuriyet, 11.03.2004)

Birinci “söylediği” sözcüğünü çıkararak tümce kolayca düzeltebileceği halde, bu özensizlik niye diye düşünmeden edemiyoruz.

“Türkiye’nin üyelik müzakerelerine başlamasına ilişkin çıkacak karara ilişkin olumlu beklentiler...” (Star, 17.12.2004)

Eylemsilerin Kullanımı

Mastar, ortaç, ulaç olmak üzere üç kümeye ayırabileceğimiz eylemsiler, köken olarak eylemden türeyen sözcükler oldukları halde, tümce içinde ad, sıfat ve zarf gibi kullanılabilen sözcüklerdir. Dilimizin eylemsiler yönünden taşıdığı zenginlik, bunların kullanımı açısından da bizden bazı incelikler ister. Sözcük yinelemeleri nasıl kulağı tırmalı-

yorsa, ek tekrarları da kakışmaya (kakofoni) yol açar, kulağı tırmalar.

*“Endoskopik muayenede ağızdan **girilerek** yemek borusu ve mide muayenesi **yapılarak** fazla asidin verdiği zararlar araştırılır.”* (Cumhuriyet, 26.02.2004)

“Girilerek” yerine “girilip” eylemsisi kullanılsaydı, yukarıdaki kusur kolayca düzeltilebilirdi.

“Görüşmenin ne zaman yapıldığı ve tutuklu bulunan Türk vatandaşlarının sayısına ilişkin ise bilgi vermeyen adı açıklanmayan diplomat, konuya ilişkin devam eden bir süreç bulunduğunu da ifade etti.” (Milliyet, 28.02.2004)

Eşanlamlı Sözcükler

Eşanlamlı sözcüklerden biri genellikle yabancı dillerden dilimize geçmiş sözcüklerdir: Doğa - tabiat, yarar - fayda, sorun - mesele - problem... Bunlar aynı metinde farklı anlamda sözcüklermiş gibi kullanılmamalı:

*“Bu bağlamda **sorunun** çözümünün maliyeti **meselesinin** çözülmesi gerekir.”* (Gözcü, 19.02.2004)

Başta Savaş Ay olmak üzere, pek çok yazar “problem” ile “mesele” sözcüklerini yan yana kullanıyorlar. Hele “düşünce ve fikir hürriyeti” diyenlerin sayısı az değil.

Boş ve Doldurma Sözler

Boş ve doldurma sözler, gazeteye olan güveni azaltır. Haberde (yazıyı) sulandırıcı, okuru oyalamaya yönelik sözlerden, demagojik ifadelerden korunmak gerekir.

“İnsanoğlu sevgi olmadan yaşayamaz ancak öyle günler yaşıyoruz ki insanlarda anne baba sevgisini mumla arar hale geldik. Buna son örnek ise Adana’da yaşandı.” (Gözcü, 19.02.2004)

Yardımcı Eylemler

Bir dilin zenginleştirilmesinde Ziya Gökalp'in de dediği gibi, çeviri yoluyla geçen kavramların önemli payı vardır. Ancak zaman zaman çeviriler bizde mevcut anlatım olanaklarını daraltıyor. Anlam bozukluklarına ve dilde yozlaşmaya yol açıyor: *başlama* ("start almak" değil); *istenen* ("istek alan" değil); *ayarlamak*, *ayar etmek* ("ayar yapmak" değil); *yıkanmak*, *banyo yapmak*, *duş almak* ("banyo almak", "duş yapmak" değil); *heyecanlandırıcı*, *heyecan verici* ("heyecan yapıcı" değil); *paniklemek*, *park etmek*, *beklemek*, *gecikmek* ("panik yapmak", "park yapmak", "gecikme yapmak" değil); *delirtmek*, *deliye çevirmek* ("deli yapmak" değil), *görüşmek*, *müzakere etmek* ("müzakere yapmak" değil)...

Yabancı sözcükleri aynen kullanarak değil, Türkçe karşılıklarını bularak dilimizi zenginleştirebiliriz.

Deyimler

Deyimler yüzyıllar içinde biçimlenmiş sözler olup rastgele bozulup değiştirilmemeli.

Örneğin, "kafa yormak" yerine "akıl yormak", "marifet göstermek" yerine "marifet yapmak" denmemeli. Sportadaki büyük başarıları "gövde gösterisi" olarak değerlendiren muhabirler, "kaza yapmak" ile "kaza atlatmak" arasındaki farkı bilmeyen köşe yazarları bile var. Aynı muhabirler seçimle gelen her yönetim değişikliğini (dernekler vb.) "vitrin değişikliği" sanıyorlar.

Yanlış Sözcük Seçimi

Bir kurumdan söz edilirken, "*görevliler* şu bilgiyi verdiler" yerine, "*yetkililer* şu bilgiyi verdiler" demek daha doğru olur; "görevli" ile "yetkili" farklı sözcüklerdir.

Güzel bir yazı doğru sözcük seçimiyle gerçekleşir. İyi bir yazı yazmak, bir kavram ya da eylemi aklımıza gelen ilk sözcükle anlatarak değil, o kavram ya da eylemi en iyi anlatacak sözcüğü bulmakla olur. Ayrıca anlamını iyi bilmediğimiz bir sözcüğü araştırarak vaktimiz yoksa, kullanmaktan kaçınmalıyız.

“Dün oynanması gereken Beşiktaş - Denizlispor maçı yeşil siyahlıların çilekeş yolculuğu sonrası Beşiktaş Kulübü’nün jesti ile mutlu sonla bitti.” (Hürriyet, 15.02.2004)

“Çilekeş” yolculuk için kullanılmaz, insan için kullanılır. Yolculuğun çilekeş (çile çeken) insanları olabilir.

“Tayyip Erdoğan’ın mal varlığına [malvarlığına] tedbir tehlikesi”

Olay Tayyip Erdoğan açısından “tehlike” olabilir, ancak okur açısından “tehlike” değil, “olasılık” ya da “ihtimal”dir.

“İlk, yeğenlerine söyledi.” (Sabah, 24.02.2004) “İlk” yerine “ilkin” ya da “ilk olarak” denmeliydi.

“Projenin deneysel, teoriksel ve pratiksel bütün çalışma şekillerine sahip olmalarına rağmen yaşları genç olduğu için ciddiye alınmadıklarını ifade eden gençler...” (Milliyet, 26.02.2004)

Ataç’ın da belirttiği gibi yabancı sözcüklerde yanlış yapma olasılığımız daha fazladır. Türkçe ekleri yabancı sözcüklerle kullanırken yanlış yapmamaya özen göstermeliyiz. Elbette Türkçe ekler, Türkçeye yerleşmiş yabancı sözcüklere de getirilir. Ancak bu durum bazı yanlışlıklara ve tuhaflıklara yol açmadan yapılmalı. “Teorik”, “pratik” sözcüklerindeki ik eki (yabancı bir ek) – sal / - sel ekiyle aynı görevde olduğu için teoriksel, pratiksel denemez.

Gazete haberlerinde “açıklamak”, “bilgi vermek” yerine, genellikle “duyurmak” eyleminin ya da “ihbar” sözcüğünün kullanıldığı dikkatimizi çeken önemli yanlışlardan-
dır. “İkinci sıra” yerine ikincil (tali); “imza günü” yerine imza töreni; “buluş” yerine “keşif”; “az, biraz” yerine, “bir

miktar"; "öğrenim" yerine "öğretim"; "özgü" yerine "özgün" sözcüklerinin kullanılması gene sıkça karşılaşılan dil yanlışlarındandır. "Yayın" ve "yayım" sözcüğü hâlâ birbirine karıştırılan sözcüklerden... Kitap, dergi, gazete gibi "basılı" yapıtları üretme işi "yayımlamak"tır. Üretilmiş, yani basılmış yapıt ise artık "yayın"dır. Ayrıca radyo, televizyon izlencelerinden de "yayın" diye söz edilir. "Yolsuzluk" ile "usulsüzlük" de her zaman aynı anlamda kullanılmaz. Örneğin, hileli seçimlerden "yolsuzluk" diye değil, **usulsüzlük** diye söz edilir.

"Bayan haltercilerimiz şampiyonada 5 alın, 4 gümüş madalya alarak gövde gösterisi yaptılar." (TRT, Telepazar, 20.04.2003)

Gerçek başarı "gövde gösterisi" değildir. Gövde gösterisini güçlü olduğumuz izlenimi vermek için yaparız.

"Maradona tanıdık bir nedenle hastanede." (Bir özel televizyon)

"Tanıdık" yerine "bildik" denmeli.

"Yarın tarihe önemli harflerle yazılacak" (Show, akşam haberleri)

Önemli harf nasıl olur acaba?

"Mektup göndermek adına vereceğim adresimiz var." (Bir özel radyodan)

"Adına" çoğu zaman "için" yerine kullanılıyor.

"Lider adayı" demek de yanlış bir bağdaştırma. Liderlik için değil, başkanlık için aday olunur.

"Bazı semtlerde hiç kar yağmazken, yukarı semtlerde 5-6 cm'ye ulaştı."

"Bazı semtlerde hiç kar yağmazken, yüksekte kalan yerlerde 5-6 cm'ye ulaştı."

"Büyükanıt gözdağı verdi" demek yanlıştır, çünkü haberde nesnellikle bağdaşmayan bir yorum vardır bu tümcede. Komutanın sözlerinin "gözdağı" olduğunu nereden biliyoruz?

“Binada bulunan tüm çalışanlar boşaltılırken...” (Dün. Bugüne Tercüman, 3.01.2005) (“dışarı çıkarılırken” demek daha doğru olur.)

“Erdogan ayrıca 16 Haziran’da Brüksel ve Beyrut’tan gelen iki davet karşısında tercihini Beyrut’tan yana koydu.” (Zaman, 26.05.2005) (“tercihini koymak” yanlış)

Sözcük Ekonomisi

Kullandığımız her sözcüğün tümce içinde bir yeri, bir gereği olmalı, tümcenin istediğimiz etkiyi ya da anlamı kazanmasında bir katkısı bulunmalı. Gereksiz sözcükler akıcılığı önler, anlaşmayı güçleştirir. Yoğun, etkili bir anlatım için sözcük ekonomisi önemlidir. Kimi durumlarda gereksiz sözcük anlatım yanlışları da sayılır. “Kürtçe dili” örneğinde olduğu gibi.

“Iran’ın Meşhed kenti yakınlarındaki Nişabur kasabasında bulunan 150 vagon dan oluşan tren, dün sabah bilinmeyen bir nedenle hareket etti.” (Takvim, 19.02.2004)

“150 vagon dan oluşan tren” yerine “150 vagon lu tren” dense, tümceden hiçbir şey eksilmez.

Sözcük Eksikliği

Bazı tümcelerde de yukarıdaki tersine adeta “sözcük cimriliği” görülür. Tümce öğeleri arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanan anlatım bozuklukları çoğu zaman sözcük eksikliğinden kaynaklanır.

“Özellikle İngilizlerin ‘güneş olan her yerde’ ev almak istediği belirtiliyor. Ölüdeniz’deki alımlar yerlileri endişelendiriyor. Kuşadası’nda ise ucuzlayan arsalar, yatırım amacıyla yabancılar tarafından satın alınıyor.” (Cumhuriyet)

“Yerlileri” yerine “yerli halkı” denilmeliydi. Kendimizi yerliler gibi görürsek, gelenlere de beyaz adam demek gerekir.

Şu tümcede sözcük eksikliği aynı zamanda ek yığılmasına da yol açmış: *Diyarbakır'da DEHAP'ta çatlağa yol açan Büyükşehir Belediye Başkanı Feridun Çelik, bağımsız adaylıktan çekildiğini açıkladı.* (Cumhuriyet, 27.02.2004) Tümceye, “DEHAP Diyarbakır il örgütünde...” diye başlamak daha doğru olur.

“Kemik erimesi ve spastik engelli Fatih Uçar'ın Almanya'da ameliyat olabilmesi için 15 bin Euro gerekiyor.” (Gözcü, 19.02.2004)

“Denizli, belediyesini hep muhalefetten seçti.” (Milliyet, 19.03.2004) tümcesinde sözcük eksikliği var. Seçilen “belediye” değil, “belediye başkanı”dır.

Başlık, Arabaşlık

Başlık, öncelikle haberde anlatılan konuya (olaya) uygun olmalı, bunun yanı sıra okurun ilgisini de çekmeli. Ancak “ilginç” olmak istenirken, gülünç olunmamalı. Konuyu doğru vermeyen bir başlık, hangi sözcükleri kullanırsanız kullanın, gülünç olur.

“Uçak Alzheimerli [alzaymırlı] hastayı kaybetti.” (Milliyet, 19.03.2004)

Oysa, haber okunduğunda, alzaymırlı bir hastanın havaalanında kaybolduğunu anlıyoruz. Başlıklarda eksiltili tümce de olabilir. Ancak eksiltili tümce, Türkçeyi yeni öğrenmiş bir yabancının tümcesi gibi olmamalı:

“Kolesterol ne kadar az, o kadar iyi” (Posta, 07.03.2004)

Başlıklarda çoğu zaman tırnak işareti gereksiz kullanılıyor:

Bakanlık eliyle 'katliam'

Ayrıca basınıımızda, “ödüle doymuyor”, “çılgın koca dehşet saçtı” gibi basmakalıp başlıklar çok kullanılıyor.

Bazen de yabancı sözcüklerle ilginçlik sağlanmaya çalışılıyor:

Karamanlis favori Papandreu plase (Hürriyet, 07.03.2004)

Gazete başlıklarının hem konuyu doğru vermesi hem de ilgi çekmesi beklenir. Ancak başlıklarda yazım kurallarına gereken özen gösterilmediği gibi, bazı noktalama imleri (işaretleri) neredeyse hiç kullanılmıyor. Örneğin, şu başlığın alaylı kullanıldığını göstermek için bir işaret (!) konabilirdi.

Kahramanlara suç duyurusu

Günümüz gazetelerinde şöyle bir başlık göremiyorsunuz:

Kahramanlara (!) suç duyurusu

Adıllar

Adıllar kişi, özlük, gösterme, sayı, belirsizlik kavramları taşıyarak adların yerine kullanılan sözcüklerdir.

Ben, sen, o, biz... kendi, kendim... bu, şu... bunlar, onlar... kim, kaç... hangisi, biri, herkes, kimse, birkaçı, birçoğu...

Kimi yazılarda, kişi adıllarının tümcenin öznesi olduğu durumlarda yüklem alması gereken kişi eki konusunda yanlışlıklar yapılıyor. Bir tümcede birden çok adıl varsa, yüklem alacağı ek aşağıdaki gibidir:

ben ve sen / o / siz / onlar = biz

sen ve o / onlar = siz

biz ve sen / o / siz = biz

siz ve o / onlar = siz

O da, sen de beni anlamadınız. (“anlamadı ya da “anlamadın” değil, o ve sen = siz)

Kuzenlerin ve sen tatildeydiniz. (“tatildesin” ya da “tatilde” değil, onlar ve sen = siz)

Eşim ve ben, bu seçimde oy kullanmayı düşünmüyoruz. (“düşünmüyorum” değil, o ve ben = biz)

Ne ben nede (ne de) babam o kızla arkadaşlık yapmanı istemiyor. (Gözcü, 19.02.2004)

Tümcenin öznesi olan “Ne ben ne de babam (ben ve o)” “biz” adılına karşılık düştüğüne göre, yüklem de buna uygun biçimde “istemiyoruz” olmalıydı.

Kişilerden söz ederken “tane” sözcüğünü kullanmak uygun değildir.

Sınıfta kaç öğrenci var? (“kaç tane” değil)

Bu durumlarda “tane” sözcüğü “küçümseme” amacıyla kullanılır:

Senin gibi kaç tanesini harcadı o...

Şu örneklerde “tane” sözcüğü aşağılayıcı anlamından dolayı yerinde kullanılmıyor:

“Gelinin akrabalarından bir tanesi, ‘İran 25 yıl önce bugünkü Türkiye gibiydi’ diye konuşuyor.” (Posta, 19.02.2004)

Gazete haberlerinde “kendisi” adılının da sık sık yanlış kullanıldığını görüyoruz:

“Genelkurmay brifingi, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın Basında Kıbrıs konusunda açıkça kendisine sansür uygulamasını istediği basın toplantısının tam iki gün sonrasına rastladı.” (Hürriyet. 28.02.2004)

Basının uygulayacağı sansür zaten “kendisine” olacaktır, bunun belirtilmesi anlamsal bir yinelemeye yol açıyor. Üstelik “kendisi” sözcüğü bu bağlamda söz konusu sansür isteğinin, basına değil, “Başbakan’ın kendisine” yönelik olduğu anlamını veriyor.

“Kendi” ve “kendisi” adıları çoğu yerde birbirinin yerini tutsa da bu iki adılın farklı kullanım yerleri olduğunu göz ardı etmemek gerekir:

Kendini öldürmek isteyen adamı etkisiz hale getirdi.

Bu tümcede, adam kendi canına mı, onu etkisiz hale getiren kişinin canına mı kastetmiş, tam olarak anlaşılmıyor. Adılı “kendisi” biçiminde değiştirmek, anlamı daha açık hale getirir. Çünkü adam kendi canına değil, karşısındakinin canına kıymak istiyor.

“Çoktandır yalnızca kendi için varolmayı tek varlık gerekçesi sayan bir sanatın yaratıcılarını aydından saymadığı için...” (Cumhuriyet, 11.03.2004)

Bu tümcede de “kendi” sözcüğü yerine “kendisi” demek daha doğru olurdu.

Adıl kullanmak, sadece gereksiz sözcük yinelemesine düşmemek için başvurulmuş bir yol değil, kimi zaman da bir zorunluluktur. Şu haber tümcesi, adıl kullanmaktan kaçınmanın ya da yerine başka bir sözcüğü kullanmanın nasıl bir anlam sorununa yol açabileceğini gösteren bir örnektir:

“Erdoğan’ın daha yakın temasta olduğu gazetecilerin Başbakan’a yakın oturması dikkati çekti.” (Cumhuriyet, 26.02.2004)

Tümceden, “Başbakan”la “Erdoğan”ın iki farklı kişi olduğu anlamı çıkıyor. “Erdoğan” sözcüğünü yinelemek için “Başbakan” yerine “kendisine” adılını kullanmak daha doğru olurdu.

“Kendi / kendileri” yerine “o / onlar” adılarının kullanılması da anlam sorununa yol açar:

Hiç kimse, yaşam tarzına onun (kimin) yerine başkalarının karar vermesinden hoşlanmaz.

Doğrusu: *Hiç kimse, yaşam tarzına kendisinin yerine başkalarının karar vermesinden hoşlanmaz.*

“Biri” ve “birisi” belirsizlik adılları da her zaman birbirinin yerini tutmuyor.

Delinin biri, çocuklardan biri, olayın nedenlerinden biri... (Bunlar doğru örnekler.)

“Birisi” ise, işaret edilen şeyin belli bir kategorideki öğeler arasında yer alma özelliğini vurgulamaz. Kişiler için kullanımı daha yaygındır.

“Sanki birisi seslendi bize, o yüzden sustum...”

Tamlama Yanlışları

Tümce içinde bazı sözcükler kendi aralarında kümeler oluştururlar, bunlara dilbilgisinde “söz öbekleri” denir. Tamlamalar, deyimler, ikilemeler birer “söz öbeği”, yani sözcüklerin kendi aralarında oluşturdukları söz gruplarıdır. Söz öbeği olan tamlamaların da “belirtili, belirtisiz, zincirleme” gibi türleri vardır. Bazı tamlamalarda kullanılan ekler, bazı tamlama türlerinde kullanılmaz.

“Sınıf kapısı” ya da “sınıfın kapısı” örneklerinde olduğu gibi, bu eklerin kullanılması farklı anlamlara yol açar.

“Etkinliklere AKP’nin dışındaki partiler çağrıldı.” (Milliyet, 11.03.2004)

“-nin” tamlayan ekinin gereksiz kullanılması, partilerin “AKP’nin içindeki partiler” ve “AKP’nin dışındaki partiler” olmak üzere ikiye ayrıldığı gibi bir yanlışlığa yol açmaktadır. “AKP dışındaki partiler” denmeliydi.

“Ağır para ve hapis cezasını öngören tasarının yasalaştığında korsanların nefes alamayacağını söyleyen sanatçılar...” (Gözcü, 19.02.2004)

Burada “tasarının yasalaştığında” değil, “tasarı yasalaştığında” demek daha doğru.

“Çevre Mühendisleri Odası İzmir Şube Başkanı” değil, “...İzmir Şubesi Başkanı” demek doğrudur.

“Dışışleri haftalık basını bilgilendirme toplantısından çıkan değerlendirme şöyle: (Cumhuriyet, 11.03.2004)

Burada “haftalık” sıfatı “basın”ı mı niteliyor, “toplantılar”ı mı, belli olmasa da hoş görülebilir. Ancak “Dışışlerinin” demek daha doğru olur.

Bozuk Tümce, Sözdizimi Hataları

İncelediğimiz gazetelerde, sözcüklerin tümcede doğru yerde kullanılmaması çokça karşılaştığımız yanlışlardandı:

“Sanayi ve Ticaret Bakanı Ali Coşkun, gazetelerin bazılarında, dün bir krem reklamında çıplak kadın fotoğraflarının kullanılmasını eleştirdi.” (Milliyet, 16.03.2004)

“Dün” sözcüğü Ali Coşkun’un konuştuğu günü mü anlatıyor, reklamda çıplak kadın fotoğraflarının kullanıldığı günü mü, belli değil.

“Akrabalarınızı, komşularınızı, hatta hiç tanımadığımız huzur evindeki yaşlıları ziyaret edin.” (Vatan, 03.11.2004)

“Tanımadığımız huzurevindeki yaşlıları” değil, “huzurevlerindeki tanımadığımız yaşlıları” olmalı.

“Avrupa’da Shevchonko dışında top koşturan çok önemli yıldızla sahip olmayan Ukrayna karşısında maçın mutlak galibi biziz.” (F. Çetiner, Vatan, 14.11.2004)

Bu tümcede “Avrupa” sözcüğü yer değiştirirse, anlatım daha güzel olur:

“Shevchonko dışında Avrupa’da top koşturan çok önemli yıldızla sahip olmayan Ukrayna...”

Ancak güzel anlatım için biraz daha oynamamız gerekir bu tümceyle:

“Avrupa’da top koşturan Shevchonko dışında çok önemli bir yıldız oyuncusu bulunmayan Ukrayna...”

Eklerin Yanlış Kullanılması

Sözcükler tümce içindeki yerlerini çoğu zaman belli eklerle birlikte alırlar, tümceye uyumları ekler yardımıyla sağlanır. Tümcelerin kusursuz kurulması için, bu eklerin doğru ve eksiksiz seçilmesi önemli bir koşuldur.

“2004 özelleştirme programına göre Tekel’in sigara bölümü için yılın ikinci, Milli Piyango için de son çeyrekte ihaleye çıkılacak.” “Piyango için de son çeyreğinde” denmeliydi. (Milliyet, 18.02.2004)

“İran’da önceki günkü genel seçimlerin ilk, resmi olmayan sonuçlarda muhafazakârlar önde gidiyor.” (Hürriyet, 22.02.2004)

“sonuçlarda” sözcüğü ile “...önde gidiyor” arasında uyumsuzluk var.

“Yapılan onca reformdan sonra Türkiye’ye oluşan bu olumlu atmosferin...” (Z. Gürcanlı, Star 29.11.2004)

“Türkiye’de oluşan” denmeliydi.

“Vali ve emniyet müdürlerini uyardı.” tümcesinden bir “vali” ve birçok “emniyet müdürü” olduğu anlaşılır. Vali birden çoksa, “Valileri ve emniyet müdürlerini uyardı.” denmeli.

Virgülle sıralanan eşdeğerli sözcükler belli bir sözcüğe bağlanıyorsa, sonlarına aynı eki alırlar.

“Mülki idare amirliği, emniyet hizmetlerine, Dışişleri Bakanlığı uzmanlarına, Anayasa Mahkemesi Başkanlığı’na ait kadrolar yönetmelik dışı tutuldu.” (Milliyet, 29.12.2004) (...“amirliğine” olmalı.)

“Genç ve tecrübesizleri arkasında sürükleme kudretine haizdi.” (Ahmet Hakan, Sabah)

(Bir şeye haiz değil, bir şeyi haiz denir.)

Bağlaçlar, Edatlar

“Evlerden 4, işyerleri için 10 dolar karşılığı su faturalarına eklendi.” (Vatan, 3.11.2004)

“Evler için 4, işyerleri için 10 dolar” olmalıydı.

“Bu hafta binlerce tanrı ve yüzlerce inanışın merkezi ülkeyi geziyoruz.” (Akşam, 4.11.2004)

“Gazeteler kovalama ve biber gazı kullanma gibi unsurları öne çıkardılar.” deniyor bir gazetede.

“Kovalama” sözcüğünün “ve” bağlacıyla öteki sözcüklere bağlanmasından gelen bir sorun var bu tümcede. “Kovalama gazı” olabileceğini de düşünemez mi okur? Akla gelmeyecek gazlar var şimdi. Bu durumda “ve”nin sağında yer alan öge (biber gazı kullanma) “kovalama” sözcüğüyle yer değiştirirse, tümce biraz düzelebilir.

“Erkek ve bayanlarda ölüme sebebiyet veren...” (Star)

“Ve” bağlacıyla oluşturulan söz öbeklerinde birinci sözcükteki bazı eklerin kullanılmaması basında çok sık karşılaştığımız bir dil yanlışsıdır. Yukarıdaki tümcenin doğrusu şöyle olmalı:

“Erkeklerde ve bayanlarda ölüme sebebiyet veren...”

“Futbolcularımız beceri ve istenen dinamizmi gösteremedi.” (Hürriyet, 01.11.2004)

Gene “ve” bağlacıyla bağlanan ögeler arasında uyumsuzluk var. Burada “istenen beceri ve dinamizmi” demek daha doğru olur.

“Etkili olan soğuk ve kar yağışı” yerine, “Etkili olan kar yağışı ve soğuk” demek daha doğru olur.

Özne, Nesne vb. Öğelerin Yüklemle ve Birbiriyle Uyumu

“İslamiyet, diğer dinlerle aynı haklara sahip olmalı, eşit koşullarda ibadetini yapabilmelidir.” (Erdal Şafak, Sabah, 16.11.2004)

(İbadet yapacak olan İslamiyet değil, Müslümanlardır.)

Yüklemin yalnız özne ile değil, virgülle birbirine bağlanmış diğer eşdeğerli öğelerle de uyumlu olması gerekir. Bu bakımdan virgülle sıralanan öğelerin hiçbirisi göz ardı edilmemeli.

“Acil sağlık hizmetleri, bebek ve çocuk hastalar aşı, diyaliz, kanser, düzenli tedavi gören hastaların dışında sağlık hizmeti sunulmuyor.” (Cumhuriyet, 11.03.2004)

Yukarıda virgülle sıralanan öğelerin, nereye, nasıl bağlandığı belli değil. “Aşı”, “diyaliz”, “kanser” gibi türdeş olmayan sözcükleri aynı öğeye bağlayamayız.

“Eve nasıl geldiğimi, geldikten sonra ne yaptığımı, makyajımı, kıyafetimi nasıl çıkardığımı hatırlamıyorum.” (Tuğçe Baran, Vatan, 02.01.2005)

Aynı ruh hali yazıda da sürüyor: **Makyaj** elbise gibi çıkarılamaz

Karıştırılan Sözcükler

Gazetelerde “teamül” ile “temayül”, “maşer” ile “mahşer” örneklerinde olduğu gibi, bazı sözcükler birbirine karıştırılıyor. Özellikle spor gazetelerinde “miadını doldurmak” yerine “miladını doldurmak” diyenler bile var.

Eylem Çatıları

“Heidelberg kenti yakınlarında bulunan Sinsheim kasabasında bir Türk camisi kundaklandı.” (Tercüman, 19.11.2004)

“Ali Gen’in kayıplara karışmadan önce de işyerini başka birine devrettiği belirlenildi.” (Tercüman, 08.11.2004)

*“...Rolena teşhisi **konarken**...”* (Tercüman, 03.01.2005)

Eylem çatılarıyla ilgili yanlışları dil konusunda çok özensiz olan Ilıcak'ların Tercüman'ında bol bol bulduğumuz için, başka gazetelerden örnekler aramadık. Bazı yanlışları bazı gazetelerde daha çok görebiliyorsunuz.

Fotoğraf Altları

Bir fotoğraf altındaki yazıda; *"Fikri Sağlar, Karayalçın'ın elini kaldırıyor"* derken, hangisinin sağdaki ya da soldaki olduğunu ayraç içinde açıklamaya gerek olmamalı. Her gün gazetelerde fotoğraflarını gördüğümüz kişiler için yersiz, gereksiz bir açıklama bu. Ancak aynı kişilerin çocukluklarında çekilmiş bir fotoğraflarını yayımlarsak bu tür açıklamalara gereksinme duyulur.

Neresini, Nasıl Düzeltmeli?

"Antalya'nın Güneş Mahallesi 6071 Sokak'ta oturan Ramazan İlter çalıştığı inşaata, mermerlerin üzerine yapılan cila madeninden boşalttı ve eve geldi. Mahallede bulunan çocuklar ve kendi çocukları arabanın kasasında oynamaya çıktı. Arabanın kasasında oynayan çocuklar, kasanın kenarında kalan mermer cilasında kullanılan maden parçalarını, limon tuzu zannederek yemeye başladı. Mermer cilasından fazla yiyen 80. Yıl İlköğretim Okulu öğrencilerinden Deniz Rojda Bozkurt kusmaya başladı." (Zaman, 05.06.2005)

Haber değil, kötü yazılmış bir mahkeme tutanağı gibi. İnsan neresini, nasıl düzelteceğini bilemiyor. İlk bakışta yanlış yok gibi de görünüyor. Gereksiz bazı ayrıntılara en az iki tümcede yer verilmiş. "... arabanın kasasında oynayan çocuklar..." deniyor tümcelerden birinde; ardından gelen tümcede de, "Arabanın kasasında oynayan çocuklar..." denilerek aynı eylem yineleniyor. Ayrıca kamyon-

dan “araba” diye söz etmek de başka bir yanlış. “Başladı” eylemi iki yerde kullanıldığı için (yakın tekrar) kulağı tırmalıyor.*

* Bu bölümdeki bazı örneklerin derlenmesinde yardımlarını gördüğüm değerli meslektaşlarım *Ibrahim Dizman* ile *Erdogan Kul*'a teşekkür ederim.

Yazım Kuralları

Bir kent yaşamında trafik kuralları ne denli önemliyse, bir metin açısından da yazım kuralları o denli önemlidir. Trafik işaretlerinin olmadığı bir kentte yaşam altüst olur, yaşamak zorlaşır. Yazım kurallarına uyulmayan yazıda da durum buna benzer, cümleleri anlamak zorlaşır, hatta hiç mümkün olmaz.

Nurullah Ataç, yazım kurallarını “biçim” kavramı içinde görür, “biçimsiz öz” olamayacağını düşünür. Yazım yanlışı gördüğü yazıları okumadığını söyler (Kemal Ateş, *Öğretemediğimiz Türkçe*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2003, 3. baskı).

Noktalama işaretlerini Türk edebiyatı Tanzimat döneminde tanıdı. İlk adımı Şinasi attı, Şair Evlenmesi’nde noktayı, çizgiyi ve ayrıacı kullandı. Daha sonra başka yazarlar bunlara öteki işaretleri eklediler. Edebiyat-ı Cedide döneminde noktalama işaretlerinin anlatıma güç veren iş-

levi anlaşıldı, giderek yazarlarımız anlatım özelliği (üslup) yaratmada bu işaretlerin önemini kavradılar. M. C. Anday'a göre, noktalama işaretlerinin sözcüklerden hiçbir farkı yoktur, sonuçta sözcükler de birer işarettir. Dile egemen olmak, sözcüklerle birlikte noktalama işaretlerine de egemen olmak demektir.

"Sofradaki münakaşanın çirkin bir çocuğu doğdu: Sü-kût" (P. Safa).

Yukarıdaki tümcenin güzelliğinde, sözcükler kadar iki noktanın payı da var.

Bu işaretleri doğru kullanamamızın iki önemli nedeni var:

Birincisi, yazım kurallarını küçümsemek...

İkincisi, bu konuda beynimizle birlikte parmaklarımızı da eğitememiş olmamız... Yani Montaigne'in "yaman bir hoca" saydığı alışkanlık... Parmaklarımıza sinmiş yanlış alışkanlıklardan, parmaklarımızı kurtarmamız gerekir. Yazım kurallarını yerli yerinde kullanmak için, beyin kadar parmaklar da önemli.

Çok Karıştırılan Yazım Kuralları

Basında çokça karşılaştığımız yazım yanlışlarını kısa notlarla özetlemeye çalışacağım:

Kesme işareti (') gazetelerde yanlış kullanılan işaretlerden biridir. Bu işaret kısaltmalara getirilirken, kısaltmanın açılımı değil, son harfinin okunuşu dikkate alınır ve kısaltmalara getirilen bütün ekler kesme ile ayrılır: TBMM'de, TCDD'ye... Şunu da anımsatalım: Özel adlara getirilen bütün ekler kesme ile ayrılmaz. "Atatürk'e" derken kesme işareti kullanılır, ancak "Atatürkçülere" derken bu işaret kullanılmaz. Çünkü özel ada eklenen ilk ek yapım ekiyse, daha sonra çekim eki de getirilse, kesme işaretine gerek yoktur. Bir ders adı değilse "Türkçenin" sözcü-

güne de kesme işareti koymamak gerekir. Kıbrıs'tan söz ediliyorsa "Ada" sözcüğü, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden söz ediliyorsa "Meclis" sözcüğü büyük harfle yazılır ve ek alıyorsa kesme ile ayrılır. "Doğu" ve "batı" sözcükleri her zaman büyük yazılmaz:

"Hele Türkiye ve daha Doğu'sundaki ülkelerin yaşadığı kaç - göç..." (Hasan Bülent Kahraman, Radikal, 15.04.2004)

Bu bağlamda "doğu" sözcüğü özel ad gibi düşünülmemeli. "Anayasa" sözcüğü genel anlamda bir hukuk terimi olarak kullanılıyorsa küçük yazılır. "İstanbul Patrikhanesi" anlamında kullanılıyorsa "Patrikane" tek başına da büyük harfle yazılır. "Ayşe Hanım" derken, "Hanım" sözcüğünün küçük yazılması basında gene çok sık karşılaştığımız yanlışlardan. Özel adların yerini tutan her sözcük büyük harfle yazılmaz.

"Emine Erdoğan oy kullanırken Koca'dan yardım aldı." (Milliyet, 29.03.2004)

"Koca" sözcüğünün yazımı yanlış. Küçük bir tümcede dört yanlış var.

Hanım, Bey gibi adlarla kullanılan sanlar ve sıfatların büyük harflerle yazılması konusunda kılavuzlar arasında bir çelişki olmamakla birlikte, resmi TDK bu sözcüklere kesme işareti konmaması kuralını benimsemiştir. Dil Derneği'nce ya da Kemal Demiray gibi dil uzmanlarınca hazırlanan kılavuzlara göre, genel eğilime uygun olarak kesme işareti konması gerekmektedir. Yani resmi TDK kılavuzu "Ayşe Hanımı çağırdık" biçiminde bir yazımı doğru bulurken, yukarıda sözünü ettiğimiz diğer kılavuzlar "Ayşe Hanım'ı çağırdık" diye yazılmasını doğru buluyorlar.

Tamlananı aynı sözcük olan (örneğin, İstanbul Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi) kurum ve kuruluş adları sıralanırken tereddütte kalınan konulardan biri de, söz ekonomisine gidilerek ortak sözcük kullanılıp kullanılma-

yacağıdır. Örneğin, “Kocaeli ve İstanbul Üniversitelerinde çıkan olaylarda...”

Bu konuda yazım kılavuzlarında açıklayıcı bilgi ya da örneklerle rastlayamıyoruz. Ancak dildeki gereksinme ve tutumluluk ilkesi düşünülürse, şu örneklerdeki gibi yazmak doğru sayılmalıdır:

“Milli Eğitim ve Dışişleri Bakanlıklarında çalışanlar...”

“İstanbul ve Ankara Valiliklerinin aldığı karar gereğince...”

Büyük Harf

Balıklı Rum Hastanesi ve **vakfı** 1753 yılında (Cumhuriyet, 03.12.2004)

Tıp, Eczacılık ve Dişhekimliği **fakülteleri** (Cumhuriyet, 27.11.2004)

Homotech **fuarı**

Siyah yazılmış sözcükler büyük harfle başlamalı.

Bitişik Yazılanlar

Gazetelerimizin çoğu “fark etti”, “terk etti” gibi bir ad ile bir eylemden oluşan bileşik eylemleri bitişik yazıyorlar. İlk sözcükte ses düşmesi ya da türemesi gibi bir olay olmadığı için, bu örnekler ayrı yazılır. “Arz etmek” eylemi de bu gruba girer. “Sabretmek”, “hisseylemek” gibi örnekler, ilk sözcükte ses düşmesi ya da ses türemesi olduğu için bitişik yazılır. “**Birtakım** adamlar”, “**huzurevi**” gibi bileşik sözcükler de bitişik yazılmalı. Ayrıca “katetmek”, “vazgeçmek” gibi örneği az eylemler (ilk sözcükleri bağımsız kullanılmıyor) bitişik yazılmalı. “On birlerce” derken, keşke kılavuzlar bitişik yazılmasını doğru kabul etselerdi. Çoğu gazetelerimizde “onbinlerce” biçiminde yazılıyor.

“Herşeye” biçimindeki yazım da kılavuzlara göre yanlış. İncelediğimiz gazeteler içinde bu tür yanlışlara en çok **Vatan** gazetesinde rastladık. Şu örnek de birkaç gün izleme olanağı bulabildiğimiz **Zaman** gazetesinden: “Terörle mücadelede **dinlerarası** işbirliği” (08.06.2005).

Ad, sıfat tamlaması ve ikileme dediğimiz sözcük öbekleri arasına kısa çizgi ya da virgöl konmaz:

“Robot - köpek”, “iyi - kötü” gibi gazetelerde çokça rastladığımız yazılışlar yanlıştır. “Kültür - sanat programları” biçimindeki yazılış doğrudur.

“Türkiye Afrika ilişkilerini...” (Zaman, 26.05.2005) (“Türkiye - Afrika ilişkilerini” biçiminde yazılmalı.)

“Rusya’nın Türkiye’ye uyguladığı sebze - meyve yasağının kaldırılması...” (Zaman, 08.06.2005)

Sayılar

Gazetelerde karşılaşılan önemli sorunlardan biri, okurun işini kolaylaştırmak için sayılardan bazı bölümlerin yazıyla, bazı bölümlerin rakamla yazılmasıdır. Örneğin, 5 bin 640, 8 milyon 160, 85 milyon 250 bin, 5 milyar 220 bin... gibi örnekler gazetelerin kendine özgü koşulları düşünülerek doğru kabul edilmeli. Ancak bin 600, bin 900 gibi örnekler yanlış sayılmalı.

Türkçede binler basamağını ayırmak için nokta, onlar basamağını ayırmak için virgöl kullanılır: 5,5; 18,2; 852.142, 15... Gazetelerin çoğunda bu kurala uyulmadığı görülüyor.

Yabancı Sözcüklerin Yazımı

Yabancı sözcüklerin yazımı, yalnızca basınınımızın değil, yazım kılavuzlarının da sorunlu konularından biridir. Kılavuzlar, Latin alfabesinin kullanıldığı dillerden aldığımız

özel adlar ile öteki alfabelerden gelen (kiril vb.) özel adların yazımı konusunda farklı kurallar yerleştirmeye çalışıyorlar. “Çalışıyorlar” diyoruz, çünkü çeşitli konularda yerleştirmeye çalıştıkları kurallardan vazgeçen uzmanlar, yabancı özel adların yazımında da bazı yeni kurallar benimseyebilirler. Yabancı özel adların doğru yazımını öğrenebilmek için, bu kılavuzları izlemekten başka çaremiz yok. Çünkü dilde herkesin kendi kuralını koyması ayrı bir kargaşaya yaratabilir.

Yabancı dillerden gelen kimi sözcükler, zaman içinde Türkçenin ses özelliklerinden etkilenerek değişmişlerdir. Örneğin, aslında “zaif” olan sözcük “zayıf”a, “gaip” “kayıp”a, “ilac” “ilaç”a, “kitab” “kitap”a dönüşmüştür. Bu durumda “kalaşnikov” diye yazmak yerine, “kalaşnikof” yazmak, yani Türkçenin ses özelliklerine uydurmak daha doğru olacaktır. Şu sözcüklerin de Türkçedeki söylenişlerine uygun yazılışlarını doğru kabul etmek gerekir: **prıntır**, **mastır**, **terörist** (terorist değil) **çekap**, **šov**...

“Bu arada Leipzig kenti sanki olimpiyatları almış gibi, piyasaya üzerinde Leipzig Olimpiyatları 2012 amblemi olan yüzün üzerinde t-shirtten tutun da, anahtarlığa, havluya kadar malzeme çıkardı.” (Milliyet, 06.03.2004)

Yıllardan beri dilimizde “**tişört**” olarak söylenip yazılan sözcüğü, İngilizcede olduğu gibi “t-shirt” biçiminde yazmak yanlıştır.

“Bulamaç” ünlüyle başlayan bir ek alınca, “bulamacı” olur, ancak “kaset” sözcüğünde aynı yumuşama olmaz: “Kaseti” demek gerekir. Buna çok benzeyen “ceset” sözcüğü ise “cesedi” diye yumuşar

Ay, Gün ve Saatlerin Yazımı

Ay ve gün adları, kesin bir tarihten söz ediliyorsa büyük harflerle yazılır: 14 Temmuz 2004 Çarşamba... Bunun dı-

şında, ay ve gün adları genel anlamda kullanılıyorsa küçük harfler yazılır: Ankara'da aralık ayları soğuk geçer.

Kısa Çizgi, Tırnak

Kısa çizgi iki ad arasına konduğu zaman bir ikiliyi ifade eder; “*Rana-Selçuk Alagöz*” örneğinde olduğu.

Kırcı-Ağca af bekliyor.

Son zamanlarda ülkücü mafya içinde yetişen onlarca kişi olduğu düşünülürse, Kırcı ile Ağca'yı ikili gibi gösterebilir miyiz?

Tırnak işareti -teki de, çifti de- basında gelişigüzel kullanılan işaretlerden:

“*Cem Ceminay, cumartesi gecesi atv'de 'gala'sı yapılan Akademi Türkiye'nin farkını çok 'net' biçimde ortaya koydu.*” (Radikal, 09.03.2004)

Bu haberde “*gala*” ve “*net*” sözcüklerini tırnak içine almaya gerek yok.

Gazeteler dikkatlice incelendiğinde, kısaca sunmaya çalıştığımız bu dil ve yazım yanlışları dışında, daha pek çok yanlış rastlanabilir.

Gördüğüm yanlışların sadece bir bölümünü alabildim buraya.

Gazetelerimiz dil ve yazım kuralları açısından, umarım daha özenli olurlar. Basının doğru ve güzel bir Türkçe konusunda da sorumluluğu olduğu unutulmamalı.

Çoğul Eki (-lar, -ler)

Türkçenin çoğul ekiyle ilgili kuralları öteki dillere benze-
mez ve sandığımızdan daha karışıktır. Özne-yüklem uy-
gunluğunu sağlamak için tekil ve çoğul eklerinin hangi
durumlarda kullanılacağını bilmek çok önemli. Türkçe,
konuşma dilinin zenginliklerini ve inceliklerini yeni keş-
feden bir dil. Yüzyıllarca yazı dilimiz konuşma dilinin dı-
şında, hatta Türkçenin dışında bir yol izledi. Türkçenin öz
kaynaklarına (en başta konuşma diline) dönüşüyle başla-
yan son zamanlardaki hızlı değişmeye dilbilgisi kitapları-
nın da ayak uydurması gerekir. Günümüzde -lar, -ler eki-
nin kullanıldığı yerler bazı durumlarda artarken, bazı du-
rumlarda da azalmakta, adeta bu ekten bir kaçış gözlen-
mektedir. Basının bu konudaki tutumunu tartışmadan ön-
ce, farklı dönemlerden farklı yazarların tutumunu irdele-
mekte yarar görüyoruz.

“Gözlerini gözüme kaldırdı.” (S. Faik)

Sait Faik’in karşısındakinin gözlerini çoğul ifade ederken, kendi gözlerini tekil olarak anlatmasını nasıl açıklamak gerekir? Üzerinde düşünmemiz gereken bir dil inceliği mi var, yoksa yazarın bir dikkatsizliği mi?

“Deli Dumrul’un görür gözü görmez oldu, tutar elleri tutmaz oldu.” (Dede Korkut Hikâyeleri)

Her iki organımız da ikişer tane olduğu halde, Deli Dumrul’un gözlerinin tekil, ellerinin çoğul anlatılmasını nasıl açıklayalım? Basit bir kalıplaşma olayı mı bu?

Türkçede “bir elmalar”, “bir kalemler” denmez, ancak “bir zamanlar” denir. “Yedi Cüceler”, “Kırk Haramiler” gibi kalıplaşmış başka örneklerin sayısı az değil.

“Komikler ağlamazlar” mı diyelim; “Komikler ağlamaz” mı diyelim? Gittikçe ikinci söyleyiş yaygınlık kazanıyor.

Kurallar ve Örnekler

1. Özne insan ve çoğul durumda ise, yüklem genellikle çoğul olur.

“Bayındır Han’ın yiğitleri Dirse Han’ı karşıladılar.” (Dede Korkut Hikâyeleri)

“Atlı Şehzadeler, Prensler kutlama telgrafları yollamakla yetindiler.” (M. Mungan)

“Baba oğul duygulandılar.” (A. Sayar)

“İki kişi lokantanın kıyısına demir attılar.” (M. Mungan)

“Aydınlarımız da Ahmet Celal gibidirler.” (F. Naci)

“Belki de hasımları uydurmuşlardı.” (S. Faik)

“Tevfik Fikret’ler, Halit Ziya’lar, Hüseyin Cahit’ler, Hüseyin Siyret’ler, Mehmet Rauf’lar onun raflarında cilt cilt sıralanırlardı.” (Y. Z. Ortaç)

"Heyet azaları bitip tükenmez sualler soruyorlardı." (R. N. Güntekin)

"Evinin kışlık odununu bile arkadaşları alırlardı." (Y. Z. Ortaç)

(Türkçeyi çok iyi kullanan yazarlardan biri olan Ortaç'ın yukarıdaki yüklemine, bugün tekil olarak söylemek yazarlarımıza daha doğru görünüyör.)

2. Özne insan ve çoğul ise, topluluk ilgisi kurmak için yüklem tekil olabilir:

"Gülsüm'ün şefaathıları çoğalıyordu." (R. N. Güntekin)

"Askerler birbirine karıştı." (Ö. Seyfettin)

"Çevremdekiler beğense de, beğenmese de..." (N. Ataç)

"Kızlar çıkıyor ortalığa..." (M. Seyda)

(Yukarıdaki cümleler çoğul da olabilir.)

3. Cansız varlıklar, eylem adları, organ adları çoğul ise, yüklem tekil olur.

"Rıza Tevfik'in hicivleri de en az gönül şiirleri kadar başarılıdır." (Y. Z. Ortaç)

"Çöp kamyonları bu sahile haftada bir uğruyor." (H. Taner)

"...parmaklarının ucunda ziller adeta insan gibi konuşuyor." (R. N. Güntekin)

"Gözleri açılıp açılıp kapanıyordu."

Gelip gitmeler artıyordu."

4. Hayvan, bitki adları çoğul ise, yüklem genellikle tekil olur:

"Martıların oyun hevesi uyanır." (H. Taner)

"Ağaçlar ayakta ölür."

Atlar çılgınlı kişnemeler bırakıyor." (A. Sayar)

5. Hayvan, bitki gibi varlıklara kişilik verilmek isten-
diğinde yüklem çoğul olabilir:

"Güvercinler, mavi zemin üzerinde kar taneleri gibi bir araya geliyor, beyaz bulutların arasında kayboluyorlardı." (V. Çınaroğlu)

"Biraz ileride dört karabatak dala çıka eğleniyorlar."

(H. Taner)

"Uzun kavak ağaçları zalim bir sultanın önündeymiş gibi yerlere kadar eğiliyor, doğruluyor, sonra yeniden eğiliyorlar." (H. Şenocak)

6. Cansız varlıklara ya da soyut adlara kişilik kazandırmak istenirse, yüklem çoğul olabilir:

"İlane işini gazeteler de kendileri için izzet-i nefis meselesi yapmışlardı." (R. N. Güntekin)

"Meşrutiyet'in ilk senesinde 'Tahassüs Minyatürleri' adı altında neşrettiği sonne'ler, denize atılmış birer minimini taş kadar gürültü ve kırışık yapmadan kaybolup gitmişlerdi." (R. N. Güntekin)

"Damlacıklar intikam almak ister gibi hırsla saldırıyorlar camlara..." (H. Şenocak)

"Acılar çekilip gitmişlerdi." (H. Şenocak)

Basın Dili ve Çoğul Eki

Son zamanlarda dilimizde çoğul ekinden (-lar, -ler) bir kaçış olduğunu basın dilinde daha açık olarak görüyoruz. Bu durum, Nurullah Ataç'ın, "Biz yazı diline, konuşma dilinin sesini, soluğunu, sıcaklığını katmak istiyoruz." sözüyle açıklanabilir. Devrik tümce vb. konular da düşünülürse, 1940'lı yıllardan sonra yazı dilinin gittikçe konuşma diline yaklaştığını söyleyebiliriz.

Öznesi çoğul eki alan -insanlarla ilgili- cümlelerde, grup ilgisi düşünülerek yüklem tekil olması, çoğul ekinin (-lar, -ler) bu durumlarda az kullanılması, konuşma dilinin etkisine de bağlanabilir. Bu ekin fazlaca kulağı tırmalamasından olacak, böyle bir eğilim basın dilinde daha belirgin olarak göze çarpıyor.

İşte bazı başlıklar:

- "İşgalciler bomba yağdırdı. "* (Cumhuriyet)
"Büro emekçileri adalet istedi. " (Cumhuriyet)
"Spekülatörler pusuya yattı. " (Cumhuriyet)
"Türk kökenliler oy kullanacak. " (Sabah)
"Milliler toplanıyor. " (Sabah)
"Yunanlılar bile Türkler haklı diyor. " (Sabah)
"Vikingler Mesudiye'ye uğradı mı?" (Sabah)
"İkiz bebekler sağlıklarına kavuştu. "
"3 kız çocuğu yakalandı. " (Sabah)
"Türkmenler isyanda. "

Yukarıdaki cümlelerin yüklemi tekil de, çoğul da olabilir. Çoğul ekinin sık tekrarlanması kulağı tırmaladığı için, yüklem tekil olması bugün doğal görülüyor. Ancak doğal olup olmadığından kuşku duyduğumuz örnekler de var:

"Sarı - Lacivertli ekibin gollerini Serhat (2) Tuncay ve Hoijdonk attı. " (Cumhuriyet)

"Betül ve Banu, 'Bize gerçekten onun kızları mısınız?' diye soranlar oldu. Bir dahaki seçim çalışmalarına erken başlayacağız" diyor. (Milliyet)

"Hakan Şükür, Ergün, Sabri ve Necati'den oluşan grup sahilde yürüyüş yaparken kendi aralarında iddialaştı." (Milliyet, 03.03.2004)

"ABD'nin Ohio eyaletinde, 'Arnold Fitness Weekend' çerçevesinde yapılan uluslararası vücut geliştirme yarışmasına katılan kadınlar, birinci seçilmek için ışıltılı mayolarla podyumda kaslarını sergiledi. "

Hangi yazara sorarsanız, yukarıda koyu harflerle yazdığımız yüklemelerin çoğul olması gerektiğini söyleyeceklerdir. Basın dili, bu konuda edebiyat dilinden farklı bir yol izliyor. Tartışılması ve araştırılması gereken bir durum.

Yukarıdaki örneklerle benzediği halde, aşağıdaki cümlelerde çoğul yeğlenmiş:

“A-Flş oyuncular, ünlü ozan Nazım Hikmet’in Kurtuluş Şavaşını anlattığı Kuvay-ı Milliye Destanını Halkalı Toplu Konut Kültür Merkezi’nde bugün saat 19.00’da sahneleyecekler.” (Cumhuriyet)

“DJ Yakuza takma adıyla bilinen Can Utkan, Cem Yıldız ve Richard Hammer birlikteliklerine ‘Orient Expressions- Doğulu İfadeler-’ adını verip nereye gittiği belirsiz bir müzikal yolculuğa çıktılar.” (Cumhuriyet)

(gittiği değil, gittikleri olmalı)

TÜRKÇENİN GÜNCEL SORUNLARI

İmla Faşizmi

Bazıları düzeltme iminde (^) büyük kerametler görüyorlar; **plan**, **plaj** gibi sözcüklerden bu im kaldırılınca kıyameti kopardılar. Düzeltme iminin tümüyle kaldırıldığı gibi yalan yanlış haberleri de onlar yaydılar. Dahası her türlü yanlış söyleyişi buna bağlayarak, Atatürk'ün kurduğu eski Türk Dil Kurumu'nu yıpratmaya çalıştılar. Sonunda kurum el değiştirdi, düzeltme iminin bol bol kullanıldığı 1985 kılavuzu yayımlandı.

Devlet zoruyla yirmi yıl topluma bu kılavuz dayatıldı.

Aradan yirmi yıl geçti, hiçbir şey değişmedi.

Tersine, dil kirlenmesiyle, dilin kötü kullanılmasıyla, yazım kargaşasıyla, söyleyiş kusurlarıyla ilgili yakınmalar, eleştiriler her kesimin ortak ığılığı oldu.

"Hakem" yerine "hâkem" diyenler, "rakip" sözcüğünü nasıl söyleyeceğini bilemeyenler bugün daha da çoğaldı.

“Dahili” derken, ilk hecedeki yarım seslik uzunluğu, insanlar canlarının istediği kadar uzun söylüyorlar. “Dâhi” (yaratıcı) ile “bile” anlamına gelen “dahi”yi hâlâ karıştırıyor olmamızda hiçbir kılavuzun suçu günahı yok. Defne Hanım (Show TV) “Zonguldak’ın” diye, k’yi yumuşatmadan okurken, ardından gelen muhabir “Zonguldağın” diyor. Doğrusunu spikerden değil, muhabirden öğreniyoruz. Aynı bayan “zarar” sözcüğü gibi bazı sözcüklerin ünlüyle başlayan bir ek alınca, ikinci a’nın uzayacağını, yani **zararın** (. - -) deneceğini de bilmiyor. “Zihniiiyet”, “yakiiinen”, “deniiliyor ki” diye Türkçeye uzak, Arapçaya yakın bir söylemle konuşan bugünkü devlet büyüklerimiz, anlaşılan medyamızı çok etkilemişler. “Arzuuladıklarını” diyor bir NTV spikeri. Yetkililer, yetkin kişiler böyle konuşunca, **vahf** (. -), **itibaren** (- . - -), **mutabakat** (. - . -) yerine, **vâhi** (- .), **itibaren** (. . --), **mutabakat** (. . . -) diyen insanlara kızmaya hakkımız olabilir mi?

“İtham ediyorlar” derken, ulama nedeniyle **itham**’daki a’nın yarım ses uzayacağını, bu tür yanlışları çok yapan milletvekillerimize hangi düzeltme imiyle öğreteceksiniz? Bu yanlış gidişte devlet televizyonları da geride kalmak istemiyor sanki. Dizi oyunculuğundan sunuculuğa geçen bayan, “kahve bahane” derken, “bahane”deki bütün heceleri kısaltarak, kendi programının adını bile yanlış söylüyor.

Bütün bunların düzeltme iminin konmasıyla ya da kaldırılmasıyla ilgisi olmadığını, işin gerisindeki asıl nedenleri, sanırım yirmi yıllık uygulamadan sonra resmi TDK de anladı; **plan**, **plaj** gibi sözcüklerden bu imi kaldıracıklarını açıkladılar. Hem zaten kimse de **plân**, **plāj** diye yazmıyordu.

Bu imde çokça keramet görenlerden biri, Sayın **Nedret Selçuker**, geçen günlerde bir televizyon programında (Expo Channel) gene aynı konuyu diline doladı. Resmi

TDK'nin bazı sözcüklere koyduğu düzeltme imini yeniden kaldıracığını o da duymuş, belli ki çok da kızmış, gücenmiş onlara. Öyle de etkili, gür bir ses tonu var ki söylediği hiçbir söze itiraz etmek gelmiyor içinizden.

Benim öteden beri Tanrı'dan tuhaf isteklerim olmuştur. Örneğin, ses tonu güzel olanlara, hele de davudi bir sesle güzel konuşanlara, Tanrı biz normal kullarından daha fazla akıl vermeli. Ben kendi adıma bunu bir adaletsizlik olarak görmem. Yoksa onlar insanlık için çok tehlikeli olabilirler. Nitekim Sayın **Selçuker**'i dinledikçe, anlıyorum ki üstat tehlikeli işler yapmış, düzeltme imi sorununu **Turgut Özal**'la da görüşmüş. Rahmetli, bu imi daha az yerde kullanmamızı isteyen uzmanlara karşı mücadele edeceğine dair ona söz vermiş. **“Anayasa diline göre yazacaksınız”** diyen Özal genelgesi, acaba bu görüşmeden sonra mı yayımlandı diye düşünüyorum şimdi. Dilimiz adına en kötü, en tehlikeli belgedir o. Üniversitelerde doktora tezleri bile Anayasa diline uymadığı gerekçesiyle reddedilmişti. Ayrıca en kötü kılavuzlar Özal döneminde yazıldı; o kılavuzlardan sonra ortada yazım geleneği, yazım birliği diye bir şey kalmadığı gibi, TDK'ye olan güven de sarsıldı.

Sözü her fırsatta düzeltme imine getirenler, yazımımızın öteki sorunlarını görmüyorlar mı acaba; ya da bildikleri sadece düzeltme imiyle mi sınırlı?

Geçen gün gazetelerin birinde bir haber:

“Dershaneler Türkçe bilmiyor.”

Şaşırdım önce. Nasıl olur, dedim. Aralarında işini hakkıyla yapan arkadaşlarımız, meslektaşlarımız, öğrencilerimiz var. Nedeni, tabelalarına “dershane” değil de, “dersane” yazmalarımış.

Dersaneler bu bakımdan ikiye ayrılmışlar: Çocuklarımızın bir kısmı “dershane”ye gidiyor, bir kısmı “dersane”ye ...

Görüyorsunuz, ne kadar kolay ikiye ayrılıveriyoruz.

Haberin tamamını okuyunca şunu da anlıyorsunuz: Tabelalarına “dersane” yazanlar, Milli Eğitim Bakanlığı’yla yazışmalarında “dershane” diyorlarmış. Yoksa izin alamıyorlar... Demek ki sorun Türkçe bilmemek değil, **plan**, **plaj** sözcüklerinin, “**ilkokul**”, “**ortaokul**” sözcüklerinin yazımında olduğu gibi, bilinçli bir direnme var.

Milli Eğitim Bakanlığı’yla yürütülen ilişkilerde bu tür kara mizah örneğinin sayısı az değildir. Bunlara, Talim ve Terbiye Kurulu üyesiyken daha yakından tanık oldum. Örneğin, TDK öyle istiyor diye **Remzi Kitabevi**’nin adında yazım yanlış buluyor, “Kitabevi”nin ayrı yazılmasını istiyorduk. Çoğu zaman yayıncılar da dersanelerin izlediği yolu izliyor, Bakanlığa “Kitap Evi” diye yazıyorlar, tabelalarda ya da uygulamada ise gene “kitabevi” olarak kalıyordu.

Yetmiş yıllık “Remzi Kitabevi”, “Remzi Kitap Evi” olur mu?

Olsun diye zorladılar.

İki üç kişinin bir araya gelmesinden rahatsız olan ihtilal mantığı, kılavuzlarda da iki üç sözcüğü bir araya getirmedi. Yalnız “kitabevi” değil, “gecekondu”, “anneanne”, “ilkokul” gibi binlerce sözcüğü ayırarak adeta Türkçenin sözvarlığı parçalanmak istendi.

Neyse ki bütün zorlamalara karşın, Milli Eğitim Bakanlığı’nın etkisinde kalan sınırlı bir çevre dışında, kimse eski alışkanlıklarından vazgeçmedi.

TDK’nin sürekli değişen kılavuzları uymadığımız, uyamayacağımız daha başka kurallarla da zorladılar bizi...

Son kılavuzlarda yalnızca bileşik sözcükler için 84 kural var. Küçümencik çocuklara hangi eğitimci öğretebilir

* Bu hiciv malzemesi, öykücü olarak benim de ilgimi çekti. *Küskün Fotoğraflar*’da (Imge Kitabevi Yayınları) yer alan “Benim Yedi Dil Bilen Hocam” adlı öykümde sürekli kural değiştiren bir dil kurulunun halini anlatmaya çalıştım. Umarım bu işlere bulaşan uzmanlarımız okuyup bir ders alırlar.

bunları? Bitkiler için ayrı, insanlar, hayvanlar için ayrı kurallar... Bu arada vurgunun başta mı, sonda mı olduğuna da bakmak gerekiyor. Çıkmış işin içinden çıkabilirsiniz. Kendileri de işin içinden çıkamamış olacaklar ki “eşkenar”ı bitişik, “eşzamanlı”yı ayrı yazıyorlar.

Bütün yazarlar çizerler, eli kalem tutanlar “mesut”, “sûrat” diye yazarlarken TDK “mes’ut”, “sûr’at” diye Araplar gibi ayını vurgulayarak, yani Türk olduğumuzu gizleyerek yazmamızı istiyor.

Türk olduğumuzu gizlemeye çalışan bir imla anlayışı... .

Sanki gizleyebilirmişiz gibi...

Gene bütün yazarlar çizerler, eli kalem tutanlar, “Kenan Paşa’nın” derken kesme imini unutmazlar; ancak TDK, bu durumda da genel eğilimi göz ardı ederek “Kenan Paşanın” diye, kesmesiz yazmamızı istiyor.

Yirmi yıldan beri süren, neredeyse “imla faşizmi” diyebileceğimiz baskılara karşın, toplumun yerleşmiş olan eski yazım alışkanlıklarından vazgeçmeyeceğini sanırım sonunda TDK de kabul etti. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığına gönderdikleri 5.2.2004 tarih ve 56-405 sayılı yazıdan anladığımıza göre Kurum, pek çok konuda 1983’ten önceki kılavuzlarda benimsenmiş olan kurallara dönmeyi uygun bulmuş. “Uluslararası”nın bitişik, plan, plaj sözcüklerinin şapkasız yazılmasını artık onlar da doğru buluyorlar.

Yirmi yıl süren bu deneylerden ben şu sonucu çıkarıyorum:

Toplumdaki dil bilinci, dil sezgisi, yazımımıza yön vermeye çalışan dil uzmanlarının çok önünde. Derleme ve tarama çalışmalarıyla toplumdaki eğilimleri anlamadan, dil-toplum ilişkisini iyi kavramadan, yazar çizerlerle sağlıklı bir bağ kurmadan masa başında ortaya konan kurallar toplumun kuralları olamaz.

Nitekim olmadı da.

Yazım kurallarında geçmişte de bazı değişiklikler yapıldı. Ancak bu kurallar kısa zamanda yerleşti, yaygınlaştı, kimse eski alışkanlıklarında direnmedi. Dildeki gelişme ve değişimler ya da uygulamadaki sorunlar nedeniyle yazım kılavuzlarının yeniden elden geçirilmesi zaman zaman bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. İlk kılavuzlar, Türkçeyle ilgili araştırmaların, dilbilgisi kitaplarının yok denecek kadar az olduğu, yeni bir alfabenin denendiği yılların ürünüydü. Örneğin, eski kılavuzlara göre, “gözûyle” diye söyledüğümüz halde, “göziyle” biçiminde yazmanız; “güç” sözcüğünü “kuvvet” anlamında kullanıyorsanız “güc” diye yazmanız gerekiyordu. 1960’lı yılların kılavuzlarında, işte bu tür yanlışlar, kullanışa uymayan kurallar düzeltildi, değiştirildi.

1983 yılından sonra yapılan kural değişiklikleri, Türk dilindeki değişimlerin değil, Türk Dil Kurumu’daki değişimlerin sonucudur. Birkaç uzman tarafından tamamıyla masa başında, katılımcılıktan uzak bir anlayışla üretilen bu yeni kuralların neredeyse hiçbiri tutmadı. Tutmayan kurallar, Kurum’u yeni kurallar aramaya, yeni kılavuzlar yazmaya zorladı. Öğrencilerimize ekim ayında öğrettiğimiz bilgileri, mayıs ayında düzeltmek zorunda kaldık.

Zaman zaman spor dallarında da yeni kural arayışları olur. Ata sporumuz güreş, anadilimiz Türkçeyle bu anlamda benzer bir yazgıyı yaşıyor, kuralları sürekli değişiyor. Güreşi daha zevkli hale getirmek için minderdeki değişikliklerin ölçüsü kaçınca, ters bir sonuç ortaya çıktı: Seyirci kurallarını bilmediği spordan zevk almamaya başladı.

Kurallarını bilmediği bir dilden de yazarlar zevk almayabilirler.

Aman dikkat!

Türkçe Öğretimi Üzerine Gözlemler ve Yazma Alışkanlığı

Otuz yılı aşkın süredir üniversitede Türkçe dersleri veriyorum. Dil öğretiminin, anadili öğretiminin kendine özgü zorlukları var. Dil öğretiminin bir kurallar öğretimi olmadığını bu işi yaşayanlar (uygulayıcılar) iyi bilirler. Çünkü bir dilin yazılmış yüz kuralı varsa, yazılamamış bin kuralı var. Dilbilgisi öğretiminin dil kullanımındaki etkisi ve katkısı çok sınırlıdır.

Dil, kuralları dilbilgisi kitaplarına sığmayacak kadar karışık, sayısız incelikler ve gizlerle dolu, büyüğü bir iletişim aracıdır. Esnek, canlı, gelişmeye, değişmeye açık bir sistem olan dilin, kullanamadığımız olanaklarının ve zenginliklerinin kullanabildiklerimizden çok daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Yaşayan dil, bu nedenle yarınki dilin çok gerisinde kalacaktır. Bugünkü dille iletişim kurarken

farkına varmadan geleceğin dilini de yaratıyoruz. *Dil, tamamlanmış bir yapıt değil, sürüp giden bir etkinlik* olduğuna göre, “yaşayan dil” diye donmuş, sınırları belli bir dilden söz etmek de kolay olmasa gerek.

Dillerin türeyişi, insanlığın türeyişi kadar eskilere gider. İnsanlığın türeyişi gibi de karanlıktadır. O karanlık dönemi yeterince bilmesek de; dillerin, kuralları düşünülerek, kurallarla birlikte türetilmediklerini biliyoruz. Bir başka deyişle, dil kurallardan değil, kurallar dilden doğar. Örnekler daima kurallardan önce gelir. Dilciler de çoğu kez dilin ardından giderler. Bu gerçeği zaman zaman yazılarında ve derslerinde dile getiren Rahmetli hocam Prof. Dr. Vecihe Hatipoğlu’nu burada saygıyla anıyorum.

Dil öğretimi, dilin önemli öğesi olan sözcüklerin öğretilmesidir elbette. Öğrencinin hangi düzeyde, hangi sözcüklerle karşılaşması gerekiyorsa, okutulacak metinler buna göre seçilmeli. Bir ozanımız, “Ayrılıklar da sevdaya dahil” diyor ya; “Sözcükler de hayata dahildir”, diyorum ben de. Sözcükler hayatın ta kendisidir. Önce bu bilinç verilmeli öğrencilere, sözcüklerle dolu bir hayatları olduğu, hayatlarındaki güzelliklerin, başarıların bu sözcüklere bağlı olduğu bilincini kazandırmak gerekir, sözcüklere inanan-kaba güce değil- bir kuşak yetiştirmek zorundayız. Bu, işin bir yönü... “Sözcükler de hayata dahildir.” derken öğrencinin yaşamında yer alan, ilişkilerinde karşılaştığı (evde, okulda, derste, sokakta vb.) sözcüklere öncelik verilmeli. Gencin (öğrencinin) hayatına dahil olan sözcükler öncelikle öğretilmeli. Bu nedenle sözcüklerde herhangi bir köken ayrımı yapılmamalı; Türkçe, Arapça, Farsça vb. Bildiğim, tanıdığım bütün Türkçe öğretmenleri bunun bilincindedir. Türkçede yaşayan Osmanlıca sözcükler Türkçe öğretiminin konusudur, bu sözcükleri öğretmek de, başta Türkçe ve edebiyat öğretmenleri olmak üzere, çocuklarımızı yetiştirmekle sorumlu herkesin görevidir. Ancak bazı

Osmanlıca sözcüklerin iyi bilinmemesi ya da yanlış telaffuz edilmesi, Osmanlıca derslerine yönelmek için zaman zaman bir bahane olarak kullanılmak isteniyor. Nisan ayı içinde bir televizyon izlencesinde (sanırım TRT'deydi) sunucu hanım, "nemā" sözcüğünün "nema" diye yanlış söylenmesini, okullarda Osmanlıcanın öğretilmediği yolunda bir eleştiri için örnek olarak verdi. Anadili öğretimi, Türkçe - Osmanlıca ayrımı yapılarak iki ayrı ders biçiminde yürütülemez. Öğrencilerimizin yetersizliği keşke Osmanlıca sözcüklerle sınırlı olsaydı. Üniversitede ders verdiğim bazı sınıflarda "sağmal" sözcüğünün anlamını bilen tek bir öğrenciye rastlamadım. Türkçenin çok sıradan sözcüklerini bile yerli yerinde kullanamayan, dilekçe yazmayı, ödev hazırlamayı bilmeyen öğrencilerin sayısı az değil. "Finalist" sözcüğünü "finelist" diye söyleyen Popstar sunucusu bayanın durumu da bizi, ortaöğretimde Fransızcanın iyi öğretilmediği sonucuna götürebilir. "Meclisimiz" yerine "meclisişimiz" diyen devletin durumu da ortaöğretimde Arapçanın iyi öğretilmediği yolunda bir eleştiriye dayanak olamaz, olmamalı.

Kimi siyasetçilerin "deniliyor ki" yerine "deniliyor ki", "zihniyet" yerine "zihniyet", "yakın" yerine "yakiin" demeleri, bunların hepsi Türkçeyle, Türkçe öğretimiyle ilgili sorunlardandır.

Ortaöğretimde, Türkçe derslerini Osmanlıcaya dönüştürmek isteyenler, Atatürk'ün Nutuk'unu gençlerin anlamadıklarını ileri sürerler, bu yapının dilini herkesin bilmesi gerektiğini savunurlar. Hatta Nutuk'un sadeleştirilmesine karşı çıkarlar. Dilekçe yazmayı bile öğretilmediğimiz lise öğrencilerine (yurdumuzun her köşesini ve her türlü liseyi düşünerek yanıtlayalım) Nutuk'ta geçen şu sözcükleri öğretebilir miyiz? *Tevevssū, is'af, rūesa, inhilal, intac, usāt, merbut, takarrūp, tevakkı, muşıkâfane, istihraç, tahassül, tensik...* Çok ağır bulduğum tamlamaları buraya almadım.

Bunlar gibi binlerce sözcük var Nutuk'ta. Atatürk böyle bir dilin öğretilmesini isteseydi, liselerden Osmanlıca, Arapça ve Farsça derslerini kaldırmazdı. 1929 yılında liselerden Arapça ve Farsça derslerinin kaldırılması Nutuk'un sadeleştirilmesi için bir onaydır.

Sözü buradan güncel bir konuya, Sosyal Bilimler Liselerinde okutulacak olan "Osmanlı Türkçesi", yani halk diliyle söylersek, "eskiyazı" derslerine getirmek istiyorum.

Bugün beş altı örnekle başlayan bu liselerin, ileride sayısının ne olacağını Türkiye'deki siyasal gelişmeler gösterecek. Sosyal Bilimler Lisesi Yönetmeliği'nin, Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgili kurullarından yüzlercesinin açılması dileğiyle geçtiğini ben yakından biliyorum. (O günlerde Talim ve Terbiye Kurulu üyesiydim.) 9 Ocak 2004 tarihinde Ceviz Kabuğu programında Sayın Müsteşar bu sayının şimdilik 8-10 okulla sınırlı olacağını söylemişti. Bu sayı, gelen tepkilere göre değişecektir.

Osmanlıca (eskiyazı) dersleri, ister istemez ardından Arapça ve Farsça derslerini de getirecektir, ki 1929 yılında Atatürk'ün kaldırdığı bu derslerin Türkçe öğretimine yararı değil, zararı olacaktır. Bu üç zor derse (Osmanlıca, Arapça, Farsça) çocuklarımızın ayıracağı zamana, harca-yacağı emeğe, güce ve motivasyona acımamak elde değil. Bu derslerle Türkçe öğretimi arapsaçına dönecektir. Devlet liselere Osmanlıca dersleri koymak yerine, her yıl Osmanlıca öğrenerek üniversiteden mezun olan 16 bin kişiye uygun işler bulmalı; amaç geçmişi araştırmaksa bu insanlardan yararlanmalı.

Anadili öğretiminde, sınıf dışı çalışmaların sınıf içindeki çalışmalardan daha önemli olduğunu söylemeliyim. Türkçeyi sözlüklerden ya da kara tahtaya yazıp çözümlediğimiz tûmcelerden çok, ev ödevleriyle öğretebiliriz. Türkçe dersinin başarısı, çok sık verilen yazı ödevlerine bağlıdır. Yazık ki Türkçe öğretmenleri ya da okutmanları

kalabalık sınıflar yüzünden yazılı ödevler vermekten kaçınırlar.

Bir sporcunun sürekli idman yapma sorumluluğu gibi, güzel yazı yazmak sürekli yazmayı gerektirir. Yazma alışkanlığı, eğitim ve öğretimde en az okuma alışkanlığı kadar önemsenmeli, birbirini tamamlayan iki güzel alışkanlık olarak düşünölmeli. Türkçe okutmanı ya da öğretmeni, zamanının önemli bir bölümünü bu ödevlere ayırmalı, düzeltip dağıtmalı.

Yanlışlarını düzelttiğimiz öğrenci ikinci, üçüncü ödevinde de gene aynı yanlışlarla (dil ve yazım yanlışlarıyla) karşımıza çıkabilir. Alışkanlık yaman bir hocadır, der Montaigne. Öğrencinin ellerine, parmaklarına sinmiş alışkanlıkları vardır. Bu durum bizi yıldırmamalı. Bu zor uğraşımız, bana bir Bektaşî öyküsünü anımsatır: Bektaşî'ye "Gömleğin kirlenmiş, yıka!" demişler, "Gene kirleniyor", demiş. "Gene yıka!" demişler. "Gene kirleniyor!" demiş... "Gene yıka!" deyince, "Ee birader ben bu dünyaya gömlek yıkamaya mı geldim?" demiş. Biz bu dünyaya dil yanlış, yazım yanlış düzeltmeye geldik. Bu iş hiçbir Türkçe okutmanına sevimsiz ya da gereksiz görünmemeli. Çünkü ana dili eğitimi üretimsel olmalı, her zaman uygulamaya dönük etkinliklerle yürütölmeli.

"Gönlük" türü öğrenciye yazma alışkanlığı kazandırmak için çok etkin bir türdür. Gönlük, "ben" kavramıyla özdeşleşmiş bir türdür, kendinden söz etmenin sıkıntısı başlangıçta daha çok duyumsanır. Oysa zamanla görülür ki "ben" derken, "biz"dir anlatılan. Bu anlaşıldıkça gönlük yazmak daha zevkli hale gelir.

"Gönlük", adının çağrıştırdığı gibi, her gün mü yazılmalı? Hayır! Haftanın birkaç gününü geçmemeli, diyor uzmanlar. Bu güzel alışkanlık öteki işlerimizi aksattığımız bir tutsaklığa dönüşmemeli.

Günlük, kimi yazarlara göre, bu iletişim özürlü dünyada yalnız kalındığında, konuşacak birileri olmadığında “yedek bir dost” gibidir. Her öğrencinin elinin altında, kendisini bekleyen böyle hazır bir dostu olmalı.

Bu yazı türünün, öğrencinin hem yazma yeteneğine hem kişiliğine çok şey katacağına inanıyorum. Yeri gelmişken günlüklerin “içe dönük” ve “dışa dönük” olmak üzere iki türünden söz etmek istiyorum. Günlük yazmak, her zaman özel yaşamımızı yazmak anlamına gelmez. Öğrenci bunu bilirse, bazı çekingenliklerden daha kolay kurtulur. Toplumumuzda “birey” olma bilinci geliştikçe, bu türe duyulan sevgi ve ilgi artacaktır.

“Günlük” gibi bir dostla öğrencilerimizi tanıştırmalıyız.

KAYNAKLAR:

Kemal Ateş, *Türk Dili* (6. baskı), Ankara, 1999.

Prof. Dr. Vecihe Hatiboğlu, “Uyarıyorum Diyenler Uyuyor”, *Türk Dili*, Sayı: 176, Mayıs 1966.

M. Şakir Ülkütaşır, Atatürk ve Harf Devrimi, *Cumhuriyet*, İstanbul, 1998.

Dil - Kural İlişkisi ve Bazı Örnekler

“Eski Orman Bakanı” mı diyelim, yoksa “Orman eski Bakanı” mı demek gerekir?

Ne çok uzadı bu tartışma!

Hakkı Devrim için içinden çıkamamış olacak ki “Orman eski Bakanı” denmesini isteyen okurundan, dayandığı dilbilgisi kuralını açıklamasını rica ediyor (Radikal, 22.10.2004). Dilbilgisi kitaplarının birinden alıntı yapılarak önümüze bir kural konsaydı sorun çözülmüş olur muydu?

Televizyon programlarından birinde kendisini “dil eleştirmeni” olarak tanıtan konuşmacı, “ne... ne” bağlacıyla yapılan bütün tümcelerde yüklem olumlu olması gerektiğini, hem de hiçbir açık kapı bırakmadan kesin bir dille söyleyince, dayanamadım, telefonu açıp aşağıdaki örnekleri sıraladım:

Ne sinemaya, ne tiyatroya, hiçbir yere gitmedim.

Ne Ahmet'i, ne Mehmet'i, kimseyi görmedim.

Yanlış mı bu tümceler?

"Kural, kural" diyenlerin önce şu iki noktayı bilmeleri gerekir:

1. Bir dilin yazılmış yüz kuralı varsa, yazılmamış bin kuralı var.

2. Örnekler kurallardan önce gelir.

"Kural" diyenler, "kural" diye dayatanlar Nurullah Ataç'ı devrik tümce konusunda az mı yordular?

Dilde neyin kurallara uygun olduğunu anlamadan önce, dil-kural ilişkisini iyi anlamak gerekir. Nurullah Ataç, dil yasalarını doğa yasalarına benzeten Ahmet Ateş'e verdiği yanıtta dil kurallarıyla doğa yasaları arasındaki ince ayrımı şöyle açıklar:* Örneğin, yerçekimi yasasına uymamanın cezası yere çakılıp parçalanmaktır. Dil kurallarına uymamanın cezası (sonucu) anlaşılmamak, güzel bulunmamak, hoş karşılanmamaktadır. Kurduğumuz tümce anlaşılıyor, genel eğilimlere uygun, yani doğru ve güzel bulunuyorsa, o tümce için kurallara aykırı demek zordur.

Çünkü kurallar dilde kabul gören, yaygınlık kazanan, doğru ve güzel bulunan örneklerle dayanır. Dilin kendine özgü bir mantığı, karışık bir düzeni, bir büyüğü olduğunu unutanlar, "Orman Müsteşarı" diyemediğimiz için "Orman Bakanı" sözünü bile yanlış bulabilirler.

"Eski Ankara Valisi" gibi örnekler elbette doğru, ancak uzun kurum adlarında genel eğilim öyle değil. Kime sorarsanız; "Ankara Atatürk Anadolu Lisesi eski müdürü" diyecektir.

Bu örnekleri göz ardı ederek kural koymaya çalışmak dile zarar verir.

Çünkü örnekler kurallardan önce gelir.

* *Dilcilere Saygı* (düzenleyen: Hikmet Dizdaroglu), TDK Yayınları, Ankara, 1966, s. 131.

Dil kurallardan değil, kurallar dilden doğar.

Bu konular bir yabancı dilin kurallarını tartışır gibi tartışılmamalı.

Nurullah Ataç aynı yazısında kuralların değişebileceğini şöyle açıklıyor:

"İşte siz 'türlü cisimlerin... düştüklerine' diyorsunuz, bize eskiden öğretilen bir kurala göre 'düştüğüne' demek gerekirdi, çoğul ancak kişiler için kullanılırdı. Siz yanlış yazıyorsunuz demiyorum, o kural değişti, kalktı."

Dilbilgisi konusunda üniversitenin yetiştirdiği sayılı uzmanlardan biri olan hocam Prof. Dr. Vecihe Hatipoğlu, dil kurallarının değişebileceğini hem derslerinde hem yazılarında sık sık vurgulardı. "Uyarıyorum Diyenler Uyuyor" başlıklı yazısından bir bölümü buraya da alıyorum:

"... iyi seçilmiş olmaları gerekir. Bu cümleyi ele alan eleştirici, 'seçilmiş olması gerekir demek dururken niçin çoğul yapılmıştır' diyor. Kendileri bu gramer olayının sebebini bilmiyor diye neden cümle yanlış sayılsın. Bu çeşit '-ler' veya '-leri' eklerinin kullanışı anlatımın 'açık ve kesin' olması ihtiyacından doğmaktadır ve bu olay dilimizde en az yarım yüzyıldan beri görülmektedir. '-leri' ekinin kullanılış yerlerinin artması ve yerleşmesinde Batı dillerinin de etkisi olmuştur."

Eskiden, özne insan olursa, fiil çoğul olabilirdi, bunun dışındaki çoğullar yanlış sayılırdı. Bugün çoğunluğun kullandığı şekiller doğrudur, çünkü ihtiyaçtan doğmaktadır ve dilciler çok defa dilin ardından giderler."*

Vecihe Hatipoğlu, aynı yazısında "cümle uzarsa ve ilgili kelime uzakta kalırsa" bu durumun kuralı etkileyebileceğini söylüyor. Demek ki uzun tümcelerde farklı kural uygulanabiliyor ve "çoğunluğun kullandığı şekilleri" doğ-

* *Dilbilgisi Sorunları II* (ortak çalışma), TDK Yayınları, Ankara, 1972, s. 37-38.

ru saymak gerekiyor. Şimdi biraz daha inanarak söylüyorum:

“Ankara Atatürk Anadolu Lisesi eski müdürü” demek bana daha doğru geliyor.

Bunun gibi dilimizde tartışılan başka örnekler de var:

Nurullah Ataç, bir güncesinde, “Metin Eloğlu’na” mı, yoksa “Metin Eloğlu’ya” mı demek gerektiği konusundaki tereddütünü belirttikten sonra, “Metin Eloğlu’na” demeyi doğru bulur. **Metin Eloğlu’na**, **Kırklareli’ne** derken, öte yandan da “Anadolu’na”, “Gelibolu’na” denmeyeceğini biliyoruz.

Dilimizde ikili söyleyişler az değil. “Avrupalılar tarih bilmez.” denebileceği gibi, “Avrupalılar tarih bilmezler.” de denir. “Hastaydı” sözcüğünün “hasta idi” biçiminde söylenmesi yanlış değil. “Çocuk altını doldurdu” da denir, “Çocuk altına doldururdu” da...

Dilde farklı eğilimleri göz ardı ederek, her durumda tek kural yaratmaya çalışmak dilin doğasına aykırı olsa gerek. Bu tutum ayrıca dili yoksullaştırır da...

Ataç, “Biz yeni bir dilin kuruluş çağındayız, bocalamalarımız olur, yanılmalarımız olur.” diyor.

Kurtuluş ve kuruluş savaşını yeni tamamlamış olan dilimizin, dilbilgisi kitapları da çok yeni. Bu yüzden kural-ları dilbilgisi kitaplarından önce, dilin kendisinde aramak gerekir.

Yerleşke (Kampus) Yerine Yerleşimlik

Dilimize yeni sözcükler kazandırılırken dile değgin pek çok deney yaşadık. Dil devriminin yolunu çizmek, dil gerçeğini anlamak, Türkçeye yeni sözcükler kazandırmak adına bu deneyler bizler için ayrı birer kazançtır. Bugün herkesin kullandığı binlerce sözcük başlangıçta yadırgandı. Örneğin, o günlerde ünlü bir dansözün (Leyla Sayar)

adını anımsattığı için “bilgisayar” sözcüğüyle bile alay edenler oldu.

Dilimizden atılan yabancı sözcüklerin yerine bazen birden çok sözcük denendi, sonunda biri tuttu. *Hürriyet* yerine *özgenlik*, *kelime* yerine *tilcik*, *parantez* yerine *ayırca* sözcükleri önerildi ilkin, ancak bu sözcüklerin ikiz kardeşleri gibi görünen *özgürlük*, *sözcük*, *ayraç* sözcükleri dile yerleşti. *Sathi* yerine *yüzük*, *ruzname* yerine *günce*; *münekkit* yerine *eleştirmeci* sözcükleri denendikten sonra *yüzeysel*, *günlük*, *eleştürmen* sözcükleriyle karşılaştık.

Meclis'te bir yasa metni hazırlanırken “kampus” sözcüğü AKP'liler ile CHP'liler arasında tartışma konusu olmuş. AKP'liler direndikleri için “kampus” yerine “yerleşke” diyememişler.

“Kampus” sözcüğü eninde sonunda gidecek dilimizden, öyle görünüyor. Bu sözcüğü epey bir süredir zorlayan “yerleşke” yerine “yerleşimlik” sözcüğünü öneriyorum ben.

ODTÜ Yerleşimliği

Ankara Üniversitesi Yerleşimliği vb.

Çoğu yabancı sözcükler için birden çok Türkçe karşılık denendiğine göre, “kampus”u da dilimizden atmak için ikinci bir sözcük (yerleşimlik) denenmeli.

Gene gazetelerde okuduğumuza göre, bir yasadan da “karı” sözcüğü kaba bulunduğu için çıkarılmış. Doğrusu üzuldüm buna, bir sözcük daha yok olup gidecek. Günün birinde “koca” sözcüğüne, daha başka sözcüklere sıra gelecek. Türkçeyi, Türkçe sözcükleri yok etmenin bir yolu da bu, kaba bulmak... Kibar, zarif insanların dilinde “karı” sözcüğü kabalaşmaz, kaba bulunmaz.

Nâzım'ın şu şiirinde olduğu gibi:

Karım benim,

Gözleri baldan tatlı

Arım benim...

Kendi vücudundan utanan insanlar gibi kendi dilimizden, kendi sözcüklerimizden utanıyoruz.

Bu, bizim çok eski bir hastalığımız.

Eskiden yeni sözcükler önermek, Türkçe sözcükler yaratmak için bir yarış vardı ülkemizde. Yeni sözcüklere karşı böylesine kasmazdık kendimizi. Özleştirme çabaları hukuk alanında iyice durdu. Türkçeye yakışmayan, Türkçeleştirilmeyi bekleyen nice terim var yargı dilinde. Örneğin, “içtihat” yerine “**yargıyorum**” gibi bir terim kullanılmaz mı? “Skorer oyuncu” yerine bir gün bir sunucumuz, “**sayıcıl oyuncu**” dese ne olur? Ne yitirir dilimiz? Ya da ne kazanır, bir düşünsek?

Şu söz **Murathan Mungan**’ındır: *Sözcükler kendilerini sevenlerle çoğalır.*

Biraz sevsek, biraz istesek bu işi, öylesine çoğalmaya hazır bir dil ki Türkçe...

Türkçe Sözlükler ve Yazım Kılavuzları

Türkçe ile ilgili yaşanan deneyimler çoğaldıkça, işimiz daha da kolaylaşacak. Doğrular kadar, yanlışların da bize ışık tutacağı deneyler yaşadık son zamanlarda. Kuşkusuz bunlardan yararlanmayı, ders almayı bilirsek... Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan bir yazımda, Türkçe sözcüklerin Türkçenin çok gerisinde olduğunu yazmıştım. Doğrusu o yazıyı yazarken günün birinde kendimi bir sözlük çalışması içinde bulacağımı düşünmemiştim. Dil Derneği'ndeki sözlük çalışmaları sırasında Türkçe sözlükler konusundaki düşüncem biraz daha pekişti, ayrıca işin zorluklarını yaşayarak gördüm.

Bugünkü sözlüklerimize temel alınan **Kumus-ı Türki**'nin önsözünde **Şemsettin Sami** şunları söylüyor:

“Lûgat kitabı bir lisanın hazinesidir. Dünyada hiçbir adam tasavvur olunamaz ki, lisanın kaffe-i lûgatini (bütün

sözcüklerini) bilsin ve cümlesini hafızasında tutabilsin, ve pek az adamlar vardır ki, lisanlarını tamamıyla kaideye tevfikân (uyarak) söyleyebilsin. ”

Bir dilin bütün sözcüklerini bir kişinin belleğinde bulma olanağımız yoktur. O insan sözlük yazarı bile olsa... Bu durum dil kuralları için de geçerli. Bir dilin bütün sözcüklerine bir kişinin, hatta birkaç kişinin çabasıyla ulaşma olanağımız da yoktur. İyi bir sözlük, çok geniş bir derleme ve tarama çalışmasının ürünü olabilir. Bu da bir ya da birkaç kişinin değil, yüzlerce uzmanın emeğini, desteğini gerektirir. Sözlüklerimiz böyle bir çalışmadan yoksun olarak yazıldıkları için, Türkçenin gerçek sözvarlığını bulamıyoruz onlarda.

Türkçe sözlükler hazırlanırken Türkçenin nasıl bir dil olduğu, başka dillere benzemeyen yazgısı, kendine özgü geçmişi iyi anlaşılmalı. Baktığımız, incelediğim bütün sözlükler, dar bir uzman kadrosu ile, bütün bunlar iyi düşünülmeden yazılmış gibi geldi bana.

Nurullah Ataç'ın güncelerindeki bazı sözleri, yalnız dilbilgisi çalışmalarında değil, sözlük çalışmalarında da bize ışık tutacak sözlerdir:

*“Kitaplardan, yazı dilinden çıkarmak istiyorlar dilin kurallarını. İyi, ama yüzyıllardan beri bizim yazı dilimizi, Türkçeyi sevmeyen, beğenmeyen, bayağı sayan yazarlar kurmuşlardır. Halkın konuşmasına, halk dilinin mahvına ilgilenmemiş olanlar, yazılarında halkın kullandığı sözlerden, cümle yapılarından da kaçınmışlar, cansız bir dil yaratmışlardır. *”*

Ataç'ın ne demek istediği acaba sözlük yazarlarımızca iyi anlaşıldı mı? Hiç sanmıyorum. Onun güncelerinde satır aralarına sinmiş, Türkçeye ilişkin çok önemli doğrular var. Ataç'ın bir başka talihsizliği de o günlerde sanırım satır

* Günce, Varlık Yayınları, İstanbul, 1971, s. 180.

aralarını okuma alışkanlığımızın olmaması... Bundan da önemlisi, çok eskilere giden koşullanma, dilimize yabancılaşma sandığımızdan da güçlü... Türkçeye sırtını dönmüş yazarların kurduğu yazı dili içinde gerçek sözvarlığımızı bulamayacağımızı söylüyor Ataç. Peki, nerede arayacağız Türkçenin sözvarlığını? Halk dilinde, halk ağızlarında, konuşma dilinde... Yazı dilimizi kuran yazarların "bayağı" gördüğü halk diline ısınmak, alışmak o denli zor ki... Sözlük yazarlarımız bile bu kaynağa uzak durdular, sözcüklerine ısınamadılar. Sözlüklerimiz daha çok aydınların dili üzerine kuruldu. **Derleme Sözlüğü**'ndeki hazır sözcükler bile Türkçe sözlüklere alınırken çok ölçülü, çekingen davranıldı. Her baskıda birkaç sözcükle yetinildi. Oysa aynı uzmanların yabancı sözcükleri alırken ne kadar ıvencen davrandıkları tartışılıyor şu günlerde. Bu tutumumuzun gerisinde, biz farkına varmasak da Türkçeye yüzyıllardır sırtını dönmüş yazarların günümüze dek süren etkileri var. Bugünkü bilgimizi, bilinç düzeyimizi bile etkisiz kılan bir koşullanma, üstesinden gelemediğimiz acı bir yabancılaşmadır bu.

Şimdi gelelim somut örneklerle... "Kıynaşık" sözcüğünü bir yakınımın görev yeri olan Seydişehir'de duymuştum. Bir gün yazılarımda kullanırım diye defterime not ettiğim yüzlerce sözcükten biri... Sonra gördüm ki aynı sözcüğü **Halit Ziya, Aşk-ı Memnu**'da neredeyse yüz yıl önce kullanmış. "Kapı ya da pencerenin biraz aralık durması" anlamına gelen bu sözcüğün Anadolu'da çok yaygın olarak kullanıldığına **Derleme Sözlüğü**'nün tanıklığı da yetmemiş olacak ki Türkçe sözlüklerde yer bulamamış.

"Kovgun" sözcüğünü "Toprak Kovgunları" adını verdiğim romanımda ilkin benim kullandığımı sanıyordum. Bununla epey bir övündüm de...

Oysa ünlü şairimiz **Ece Ayhan** benden on beş yıl önce bir şiirinde kullanmış:

“İnsancıl okullardan kovgun”

Kovgun, kovulmuş, tart edilmiş, demektir. Derleme Sözlüğü de dahil hiçbir sözlükte yok.

Bu tür sözcüklerin çoğunu, çocukluğumun ve gençlik yıllarımın geçtiği Ankara’da bir gecekondu mahallesindeki komşularımızdan duydum. Babam işinden atılınca, evimizin bir duvarını yıkıp bakkal dükkânı açmıştı. Müşterilerimiz köyünden yeni gelmiş yoksul, gariban insanlardı. O dükkânda kısa zamanda Anadolu’nun farklı ağızlarını öğrendim. Üniversite öğrencisiyken (1970) hocamız Prof. Dr. Hasan Eren, **Kaman** (Kırşehir) ağzını bana bitirme tezi olarak vermişti. 1930’lu, 1940’lı yılların olanakları içinde hazırlanmış olan Derleme Sözlüğü’nün, Anadolu’daki sözvarlığını tam yansıtmadığını biliyorduk. Köylerimizde, kasabalarımızda yitip giden ayrı bir dil hazinesi vardı. Ortasında teker gibi kocaman iki makaranın döndüğü Grundig marka, taşıması zor, ağır bir teyple pek çok köyü dolaştım. Hemşerilerimizi konuşturdum, türküler, maniler, masallar derledim. “Kaman Ağzı” adını verdiğim çalışmamın sonunda küçük bir sözlük bölümü ortaya çıktı.

İnsanların kafalarındaki sözcükleri size bir liste halinde veremeyeceklerini bu çalışmalarım sırasında gördüm. Sözcükler bizim beynimizin içinde değil, hayatımızın içinde saklanır. Ünlü bir ozanımız, “ayrılıklar da sevdaya dahil” diyor ya, “sözcükler de hayata dahildir” diyorum ben de. Sözcükler hayatın ta kendisidir. Beynimiz sözcükleri değil, hayatımızı saklar. Yukarıda sözünü ettiğim dükkânda hemşerilerimizi dinledikçe, anladım ki iki yıl emek verip hazırladığım **Kaman Ağzı Sözlüğü** de epey eksik. Bazen bir sözcüğü duymanız, işitmeniz bir mucize kadar zordur. Kafamızdaki sözcükler sırasını, zamanını bekler; kimi otuz yılda, kimi kırk yılda bir gelir dilimize. Yüzlerce, binlerce konuşma dinlersiniz, bir gün bir yerde hangi duygu, hangi heyecan, hangi arayış konuşturur o insanı bilemezsiniz,

hiç ummadığınız bir kişinin ağzından hiç duymadığınız bir sözcüğü duyuyorsunuz. Yüreğinin hangi teline dokunulmuştur kim bilir... İşte bunun gibi, işleri ters gitmiş, dükkânımıza borçlu, yoksul bir adam, dirseğini tezgâha dayayıp, “Ben baba kovgunuyum” diye yaşamını anlatmış, içini dökmüştü bize. İnsanların birbirini dinlemekten sıkılmadıkları zamanlarda anlatılır böyle şeyler. Böylesi konuşmaların sözcükleri de başka olur.

Kentlileşme, çağdaş yaşamın etkileri zamanla köylülerin dilini de değiştiriyor. Kentlilerin onaylamadığı sözcükleri (Türkçe bile olsa) sonunda onlar da unutuyorlar. Hele sözlüklere girmemiş, yazılı metinlerde yer bulamamış sözcükler çok daha çabuk unutuluyor.

Haldeş, kabakuşluk, kanağan, kaysaklanmak, koçsamak, kolevi, oğlaman, olmazlanmak, öççü, öçlenmek, sinecen, sürüşmek, terbiyıklı, yokumsamak, yüğrülme, dayangan gibi yüzlerce sözcüğün sözlüklere girmemesinin nedeni, ya bireysel/kurumsal tembelliğimiz ya da Ataç’ın deyişiyle, onları “bayağı” bulmamız olsa gerek.

Örnekler öylesine çok ki... Horsunmak, kanımcık, olurlu, olursuz, sargın, evlekmek gibi sözcükleri Fakir Baykurt’un yapıtlarında görebilirsiniz, ancak sözlüklerimizde bulamazsınız. Bu sözcüklerin varlığını kabul etmemiz için yazarların tanıklığı da yetmiyor. Yıprantı (C. Uçuk), dağsal (T. Buğra), gökkavşağı (M. Ş. Esendal), işlendirmek (Y. Çotuksöken) gibi sözcüklerin sözlüklere girmesine, araç içinde adlarını verdiğim yazarların kullanmış olmaları yetmez mi? Eki kökü bizden, daha ilk bakışta kendini açıklayan, hepsi de Türkçenin öz çocuğu sözcükler... Nedense bu tür sözcüklere sözlüklerimiz kapalı... Yeni sözcüklerin tutmasında, yaygınlaşmasında B. Ecevit’in emeği sanırım zamanla daha iyi anlaşılacak. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’ndeki bir konuşmasında ilk kez ondan duyduğum “kayıdaş” sözcüğü de girmeli sözlüklerimiz.

Yazım konusunda 1983 yılına değin çok önemli anlaşmazlıklar yoktu. O yıllarda tek sorun, düzeltme iminin nerede kullanılacağına ilişkin tartışmalardı. Ancak TDK 1983 yılında el değiştirip resmi bir kuruma dönüştükten sonra, kalın kalın kılavuzlarda sürekli değişen kurallarla karşılaştık. Kurum, yirmi yıldan beri masamıza güvenerek koyabileceğimiz bir kılavuz çıkaramadı; tartışılan yazım sorunları birden çoğaldı.

Yazım'la ilgili her konu, her kural, her sorun önemlidir. Ancak Türkçenin doğrudan doğruya sözvarlığıyla ilgili olduğu için yazım tartışmalarında bileşik sözcükler konusu ayrı bir duyarlılığı gerektirir. Bu konuda yapılabilecek yanlışların doğuracağı sonuçlar çok acı deneylerle yaşandı, görüldü. Kurum'un 1985 kılavuzunda "ilkokul", "ortaokul" gibi sözcükleri bulamazsınız. Bileşik sözcüklerin ayrı yazılmasına karar verilince, bu sözcükler birden yok oldu. Bu acı deneyden yararlanmayı bilsek bari. Bileşik sözcükler konusunu, salt bir yazım sorunu olarak değil, Türkçenin sözvarlığını zenginleştirecek, Türkçeye yeni sözcükler kazandıracak bir yöntem olarak tartışmak gerekir. Ben bütün bu yaşananlara bakarak, bileşik sözcükler konusunda 1983 öncesinin kılavuzlarından da ileride, onları da aşan bir tutum içinde olmamız gerektiğini düşünüyorum. Bu konuda daha atak, daha yürekli olmalıyız. Bizi böyle olmaya dildeki gereksinimler zorluyor. Küreselleşen dünyada, diller arası yarışta, eklerimizin yanı sıra birleştirme yöntemi Türkçenin büyük bir kozu olabilir. Bu yol, yararlanmayı bilirsek, türetme kadar işlek bir yol.

Söylediklerimi somut örneklerle açıklamaya çalışacağım. "Baş" sözcüğü ile "başkomutan", "başbakan", "başyapıt"; "ana" sözcüğü ile "anayasa", "anadili", "anayol" gibi sözcükler yapıldı. Türkçede önek yok, ancak önek gibi

kullanılan, “önsözcük” diyebileceğimiz sözcükler var. Bütün iş bu yolu biraz daha zorlayıp işlek hale getirmek; önek gibi kullanılan sözcükleri çoğaltmak... Söz gelişi, “bir” sözcüğü de bu “önsözcük”ler içinde yer alabilir. “Birkaç”, “biraz” gibi örnekleri bitişik yazarken neden “bir sürü”yü her bağlamda ayrı yazıyoruz?

“Çobanın önünde büyük *bir sürü* vardı.”

“Gün boyu *bir sürü* konuk geldi.”

Bu iki tümceyi kılavuzlar böyle yazmamızı istiyor. Oysa “çok, çok fazla” anlamında kullanılan ikinci tümcedeki “birsürü” (birtakım adamlar gibi) bitişik yazılmalı. Hatta “bissürü” biçimindeki söyleyişler bile bir sapma değil, bir gereksinmeden doğan yeni bir kazanım, yeni bir sözcük olarak düşünülmeli.

Bütün belediye araçlarında **büyükşehir*** bitişik yazılır, doğrusu da bu. “İlkokul”un bitişik yazılacağı konusunda artık hiçbir çekincemiz yok. “Eskiyazı” sözü bizim dilimizde Osmanlı paleografyasını, Osmanlı yazısını anlatır. Halk da, aydınlar da konuşurken bu sözcüğü kullanırlar. Ancak yazıya gelince durum değişiyor, konuştuğumuz gibi yazamıyoruz. Ataç, eski yazarlarımız için halk diline, konuşma diline sırtlarını döndüler derken bunu anlatmak istiyordu. *Osmanlı paleografyası*, *Osmanlı Türkçesi* gibi başka terimler arıyoruz. “Paleografya” yabancı bir sözcük. 1910’lu yıllarda bazı yazılarda “Türkiye Türkçesi” anlamında kullanılan “Osmanlı Türkçesi” ise yazıyı, alfabeyi anlatmaz. Ayrıca Cumhuriyet kurulduktan sonra bu terim hiç kullanılmadı. Bana göre “Osmanlı paleografyası” anlamında kullandığımız “eskiyazı” bitişik yazılarak sözlüklere alınmalı.

Halk bazen yazarlara, dil uzmanlarına futboldaki gibi “pas” verir. O pası alıp gole çevirmek bize düşer. Yıllardan

* **Büyükşehir** ya da **metropol** karşılığı olarak 11.-12. yüzyıl Türkçesinde “ulukent” sözcüğü kullanılmıştır.

beri “Osmanlı paleografyası” ya da “Osmanlı yazısı” yerine “eskiyazı” diyen halkın pasını biz görmedik, göremedik, görmek istemedik.

Konuştüğümüzü yazmaktan korkmamalıyız.

Elimden geldigince yeni yazarları, yeni öykücülerini izliyorum. Özellikle de öykü kitaplarının birini bitirmeden birini alırım elime. Beğendiğim genç öykücüler var, çoğunun kıvrak, işlek anlatımını, yaşamı sarıp sarmalayan dillerini seviyorum. Dil konusunda kafa yormadıklarını söyleyemem onların; önce dilleriyle, anlatımlarıyla öykücü olduklarını onlar da biliyorlar, biz de... Ancak Türkçenin kimi sorunları üzerinde, yazım konularında hiç düşünmüyorlar sanki. Önemsemiyorlar ya da aldırıyorlar... Bu da onların sanatlarının bir parçası mı yoksa? O öykücülerden biri “durmayok” sözünü bitişik yazmış... Ne güzel dedim, bu konuda benim düşündüğümde de ileride bir yazar... Ancak hemen ardından aynı yazarın “e mi?” sözcüğünü ayrı yazdığını görünce anladım ki bilinçli, düşünülmüş bir tutum değil bu. “Emi” bitişik yazılmalı, sözlüklere, kılavuzlara böyle girmeli.

Nurullah Ataç ve Milli Eğitimimiz

Nurullah Ataç'ı Milli Eğitimimiz adeta yeniden keşfetti, her Türkçe kitabında ondan iki üç örnek görmek sevindiriyor beni. Bir zamanlar onu unutturmaya çalışanların yanlış ve yanlışlığı gün geçtikçe daha iyi anlaşıldı. Ataç'ın yazılarında her zaman bir eğitimci sorumluluğu ve titizliği vardır. Ataç'a göre eğitim de, edebiyat da birtakım doğruların öğretildiği bir araç gibi görülmemelidir; yani okul öğrenciye, edebiyat okura değişmez sanılan doğruları öğretme amacıyla olmamalıdır. Ataç'ın yıllar önce, "Neden bizim liselerimizden çıkan gençler Avrupa liselerini bitirenler gibi olmuyor?" diye kendi kendine sorduğu soruya verdiği yanıt, eğitimimizin bugün de ulaşmak için çaba gösterdiğimiz amaçlarındandır:

"Okula giden çocuk doğruları belleyecek, ömrünün sonuna kadar da yetecek onlar kendisine. Aşağı yukarı bu

kanıdayız biz. Oysaki okul çocuğa doğruları değil, düşünmeyi öğretir, edebiyat dersleri ile, bilim dersleri ile bütün ereği odur. (...) Okul doğruları öğretmez çocuğa, beğendiklerini seçsin diye birtakım doğruları önüne serer." (Günce, TDK Yay. 1972, s. 298)

Bilimin, eğitimin özü olan kuşkucu, özgür, akılcı yaklaşım Ataç'ın yazılarının da özüdür. Türkçe konusunda ulaştığımız bazı doğruları, bu alanın nakilci uzmanlarına değil, Ataç'ın akılcı, kuşkucu yaklaşımına, sanatçı sezgilerine borçluyuz. Bir ara çok tartışılan "devrik tümce" konusu bunlardan biridir. Osmanlılar döneminde yazı dili, halkın konuştuğu Türkçenin dışında bir yol izledi. Bu yüzden binlerce sözcük yok olup gitti. Ataç bu dönemde dilimizin yalnızca söz varlığı açısından değil, sözdizimi açısından da zararlar gördüğünü anlatmaya çalışırken çok zorlandı; kimi dil uzmanlarının kafasındaki önyargıları silmek kolay olmadı. Türkçede devrik tümceyi yok sayan anlayış, geçmişte binlerce sözcüğü yok eden anlayışın bir ürünüydü aslında. Bu gerçeği Ataç'la anladık.

Türkçede giderek bir kurala dönüştürülmek istenen başka bir yanlış da tümcelerin hep kısa olduğu, kısa olması gerektiği yolundaki görüştür. Uzun tümceyi dilimize yakıştıramayan uzmanlarla, öğretmenlerle sık karşılaşıyorum. Bu uzmanlar Milli Eğitim Bakanlığı'nı da etkilemiş olacaklar ki 07.12.2000 tarih ve 14682 sayılı genelgeyle yazışmalarda "Kısa tümceler kurulması" isteniyor. Genelgelerle pekiştirilen bu yanlış anlatamazsak, Batı dilleriyle yarışmasını istediğimiz dilimiz bundan çok zarar görür. Ataç, yıllar önce bu konuda da uyardı bizi:

"Ben de öyle uzun tümceler kurabilmek isterdim. Birtakım öğrenciler, yazarlara uzun tümceler kurmamalarını öğütler. Uzun tümce kolay anlaşılmazmış... Boş söz! Dalga dalga uğuldayan ya da birbirine girip, gözler önünde oynar gibi, eşsiz bir tatla şaşırtıcı çizgiler yarattıktan sonra

beklenmedik bir tılcikle (sözcükle) bağlanıveren tümceler... Bir aydınlatma, doyurma gücü vardır onlarda, anlamı derinleştirir de kavrayıverir içimizi. Bu güzelliği tadamayanlara acırım.” (Günce, s. 766)

Yaşar Kemal’in, Murathan Mungan’ın -eskilerden Tanpınar’ın romanları- yukarıdaki sözleri doğrulayan uzun tümce örnekleriyle doludur. Usta yazarların elinde uzun tümceler, bir insanın iki-üç çocuğunu birden kucaklayıp sevmesine benzer bir zevk verir okura.

Yazılarımızda kaçınmamız gereken uzun tümce değil, Ataç’ın deyişiyle “sahte uzun tümce”dir. Ataç, “sahte uzun tümce”yi anlatmak için Abdülhak Şinasi Hisar’dan örnekler verir.

YAZI VE DİL DEVRİMİ

Yazı ve Dil Devrimi

Mustafa Kemal'in önderliğinde yürütölen Kurtuluş Savaşı'nın ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntılarını üzerine yeni bir devlet kuruldu: Türkiye Cumhuriyeti (1923). Cumhuriyet'le birlikte Türk toplumunun yüzyıllardan beri süregelen yönetim, siyaset ve kültür yapısını temellerinden değıştiren devrimler başarıyla sonuçlandı; saltanat, hilafet kaldırıldı, yönetim merkezi İstanbul'dan Ankara'ya alındı; doğu hukukunun yerini, batı hukuku, batılı yaşam biçimi aldı. Eğitim birliği sağlandı, laik bir devlet anlayışı gerçekleşti. Dil ve yazı devrimi de bu baş döndürücü yenilikler halkasının çok önemli bir yerinde yer aldı.

Yazı Devrimi

1 Kasım 1928 tarih ve 1353 sayılı Türk Harfleri Yasası ile Arap harflerinin yerine Latin kökenli yeni Türk harfleri kabul edildi; bu yasa 3 Kasım 1928'de yürürlüğe girdi. Uy-

gulamada resmi defterler, resmi belgeler gibi alanlarda en son 1930 yılının Haziran ayına kadar süre tanındı. Böylece bir buçuk yıl gibi kısa bir sürede yeni harfler bütün yazılarda, yazışmalarda uygulama alanına girmiş oldu. Bu yeniliğin en ateşli savunucuları bile kısa sürede uygulamaya konabileceğini düşünemiyorlardı.

Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen yeniliklerin pek çoğu gibi, yazı konusundaki tartışmalar da aslında daha eskilere gider. Yazı sorunu Cumhuriyet'ten önce de zaman zaman tartışılan konular arasında yer aldı. Başlangıçta Göktürk ve Uygur harflerini kullanan Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra Arap harflerini kullanmaya başladılar. Anadolu'da ilkin XIII. yüzyıl ürünlerinde kullanılan Arap harflerinin tam olarak Türkçeye uygulanması birkaç yılı değil, birkaç yüzyılı almıştır. Çünkü Türkçenin özelliklerine uygun bir abece değildir Arap yazısı; Türkçe ünlüleri bol bir dildir, oysa Arap abecesinde ünlüler gösterilmez. Sözcükler cümlelerin gelişine göre okunur, hele ilk kez duyduğunuz bir sözcüğü doğru okuyabilmeniz oldukça zordur. Ayrıca Arap abecesinde Türk halkının tam olarak söyleyemediği birtakım harfler vardır. Bundan başka Türk basım tekniğinin gelişmesi bakımından da bazı olumsuzlukları bilinen Arap harfleri, telgraf gibi teknik araçları kullanmakta da zorluklar doğuruyordu. Arap harflerinde bir sözcüğü birkaç türlü okumak olasıdır. Sözcüğü, Türkçe "kut" sözcüğü ile Arapça kuvvet sözcüğü aynı harflerle yazılır, yine Arapça "gıda" anlamına gelen "kût" sözcüğünün yazımı da aynıdır. "Terzi" sözcüğüyle "dürzü" sözcüğünün yazımı aynıdır.

Eski harflerin özelliğinden doğan bu yanlış okumalar, öteden beri halk arasında nüktelere, gülünç öykülere konu olmuştur. Bir yazıyla vilayetin birinden kırk "terzi" isteyen padişaha, kırk "Dürzi" gönderildiği, büyüklerimizden dinlediğimiz bu gülünç öykülerden biridir. Bunun gibi, "Ma-

nastır mutasarrıflığına” yazısını Arapça sanıp “Minna satar muttasırun felagennehu” biçiminde okuyan hoca efendiye yüzyıllarca gülünmüştür.

XIX. yüzyılda Batı’yla tanışan Türk aydınları için Arap abecesi ile Latin harflerini karşılaştırmak kaçınılmazdı. 1862 yılında Arap harflerini öğrenmenin zorluğundan, basım tekniği açısından ortaya koyduğu güçlüklerden söz eden Münif Paşa, bu yazının “ıslaha muhtaç” olduğunu söyler.

Arap yazısının Türkçeye, Türkçenin ses özelliklerine uymadığını ve Türkçeye zarar verdiğini öne süren Azerbaycanlı Türk yazarı Mirza Fethali Ahunzade, 1863 yılında İstanbul’da Fuat Paşa ile görüşür ve Kiril-Latin karışımı bir abece önerir. Ancak önerilen bu yazının da uzmanlarca çok karışık bulunduğunu burada belirtmeliyiz.

Bu yıllarda daha çok Arap abecesine bağlı yenilikler önerilirken 1869’da Terakki gazetesinde Hayrettin imzalı bir yazıda, Arap harflerinin yerine Latin yazısının alınması çıkar yol olarak gösterilir. Daha köktenci bir anlayışla yazılan bu yazıda bile, dinsel yazıların Arap harfleriyle yazılması görüşü yer almaktadır. Ebûzziya Tevfik yine aynı gazetede bu yazıyı eleştirerek dünyayı aydınlatan bilgi ışığının bizim yazımızdan, yani Arap yazısından çıktığını ileri sürer. O dönemin Mecmua-i Ulûm, Ruzname gibi dergi ve gazetelerinde de buna benzer tartışmalar yer almıştır.

Sonuç olarak, Tanzimat döneminde aydınlar ancak Arap yazısını tartışabilme yürekliliğini gösterebilmiş, bu yazıyı değiştirebilmek için de ciddi bir öneri ya da girişim görülmemiştir. Ancak, bu tartışmalarla birlikte, kalıplaşan yazım kurallarının bir ölçüde değişmeye başladığı görülür. Türkçe sözcüklerde ünlülerin yazılması yoluna gidildi, giderek yazarlar arasında yazım konusunda kimi farklılıklar ya da tutarsızlıklar görüldü. Özellikle bu farklılıklar ya da tutarsızlıklar Türkçe sözcüklerin yazımında görülüyor,

Arapça ve Farsça sözcüklerin yazımı değişmiyordu. Edebiyat-ı Cedide dönemine girerken “Türk” sözcüğünün yazımı bile tartışma konusu olmuştur. Özellikle Türkçe sözcüklerin yazımında bir kargaşa gözlenir. Hüseyin Cahit’in çıkardığı Mektep dergisi 1896’da yazım konusunda bir soruşturma açmış, ancak alınan yanıtlar o günkü kargaşayı yansıtmaktan öteye geçmemiştir.

1895-96 yıllarında yayımlanan dergilerde sık sık yazım konularına değinilmiş, kimi seslerle ilgili yeni öneriler ortaya atılmıştır. Bu öneriler özellikle sözcüklerin madde başlıklarında değerlendirilmiş; Ş. Sami’nin Kamus-ı Türki’sinde, Ahmet Vefik Paşa’nın Lehçe-i Osmani’sinde madde başlarında Arap yazısını okumayı kolaylaştıran yeni imler kullanılmıştır.

Her tartışma üzerinde görülen istibdat dönemine özgü baskılar, yazımla ilgili tartışmalar için de söz konusudur. Bu tartışmaların ciddi bir aşamaya gelmemesinde baskıcı yönetimin etkisi olmuştur kuşkusuz. Ayrıca Arap yazısının Kuran yazısı olarak düşünülmesi, dinsel baskıları da getirdiğinden, abece konusunda sağlıklı bir aşamaya varılabilmesi o koşullarda zaten beklenemezdi.

Meşrutiyet’le birlikte II. Abdülhamit’in koyduğu yasaklar kalkınca, yazı konusundaki yenilik denemeleri yeniden canlandı. Bu denemeler gene Arap harflerini iyileştirme yolundaydı. Yazarları arasında Halit Ziya’nın da bulunduğu ve İzmir’de çıkan Hizmet gazetesinde ayrı bir bölümde yeni bir yazım anlayışı denendi. Bu yayın da o günün Maarif nezaretinden gelen bir buyrukla durduruldu.

1910 yılında Tiranlı Arnavutlar, Latin yazısını kullanmak için sadrazamlığa başvurup izin isterler. Bu konuda Şeyhülislam’lık’tan görüş istenir. Şeyhülislam’lığın verdiği yanıtta, “Kuran’ın Arap yazısından başka bir yazı ile yazılamayacağı, Kuran yazılmayan bir yazının İslam ülkelerinde kullanılmayacağı” düşüncesi yer alır. Görüldüğü

gibi yazıyla, yazımla ilgili tartışmalarda da çoğu zaman din çıkıyor karşımıza.

Hüseyin Cahit, Tanin'de yazdığı "Arnavut Hurufatı" başlıklı yazısında Latin harflerini savunur. Türkçe için de bu harfleri önerir. Aydınlar giderek Arap abecesinde yeni düzenlemeler yapmak yerine, Latin abecesini kullanmanın daha doğru olacağını savunurlar; Celal Nuri Ileri, Kılıçzade Hakkı bu düşünceyi savunan yazarlar arasındadır.

Yeni yazı denemelerine katılanlar arasında Enver Paşa da vardır; 1913 yılında Harbiye Nazırı olunca orduda yeni bir yazı biçimini (gene Arap kaynaklı) ordu içinde yerleştirmeye çalışırsa da bunun kolaylık yerine güçlük getirdiği görülmüştür.

Meşrutiyet döneminde Maarif Nezaretince kurulan "Sarf ve İmla Encümeni"nce yayımlanan küçük bir yapıtta yazımda hiçbir değişikliğin yapılamayacağı düşüncesi öne sürülüyordu. Böylece 1862'den beri süregelen tartışmalardan önemli bir sonuç elde edilemediğini söyleyebiliriz.

Cumhuriyet döneminin daha ilk yılında Latin abecesi yeniden tartışılmaya başlandı. 1923 yılında düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nde, hem de işçi temsilcisi bir delege olan İzmirli Nazmi ve iki arkadaşının Latin harflerinin kabulü konusunda bir önerge vermeleri ilginçtir. Ancak genel kurulda bu önerge okutturulmamış, kongre başkanı Kazım Karabekir Paşa bir demeç vererek Latin harflerini kabul etmeyi Hristiyanlaşmakla aynı gördüğünü açıklamıştır. Kılıçzade Hakkı, İctihad dergisinde Karabekir Paşa'ya yanıt verir. "Türklükle İslamlığı birbirine karıştırmamak gerekir" der.

Hüseyin Cahit de Resimli Gazete'de bu tartışmaya katılır, okuryazar oranını artırmak, geriliği yok etmek için Latin yazısını almaktan başka çıkar yol olmadığını söyler.

Şükrü Saraçoğlu, 1924 yılında bu konuyu Büyük Millet Meclisi'ne getirir; Saraçoğlu, halkın ancak yüzde ikisi-

nin, üçünün okuryazar olduğunu, bu durumun tek suçlusunun Arap harfleri olduğu görüşünü savunur. Bu yıllarda çıkan “Tevhid-i Tedrisat” yasasından iyi sonuç almanın Latin harfleriyle gerçekleştirilebileceği belirtilir. Servet-i Fünun dergisinde, İkdam gazetesinde Cenap Şahabettin, Mehmet Ali Teyfik gibi yazarlar Latin harflerini savunan yazılar yazarlar.

1926 yılında Bakü’de toplanan Türkoloji kongrelerinin gündeminde de Türkçe konuşulan ülkelerde Latin yazısının kullanılması konusu yer alır.

Azerbaycan temsilcileri Latinceyi savunurlarken, Fuat Köprülü’nün başkanlığını yaptığı üç kişilik Türk kurulu buna karşı çıkmıştır. Bir yıl sonra (1927) Azerbaycan’da Latin harfleri kabul edildi.

Türkiye’de ise koşullar Latin yazısından yana olgunlaşıyordu. Bu konudaki bağnazlığın ortadan kalkmasında ve daha yürekli olunmasında hiç kuşkusuz laikliğin benimsenmesinin çok büyük payı vardır. Atatürk Latin harflerinin Türk toplumuna neler kazandıracağını iyi biliyordu ve bu nedenle de bir yazı devriminin kaçınılmaz olduğuna inanıyordu. Bu büyük devrimci 1 Kasım 1928’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni açarken şöyle seslenir:

“Sevgili arkadaşlarım; her şeyden önce her gelişmenin ilk yapıtaşı olan soruna değinmek isterim. Büyük Türk ulusuna onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol dışında, kolay bir okuma yazma anahtarı vermek gereklidir. Büyük Türk ulusu bilgisizlikten, az emekle, kısa yoldan ancak kendi güzel ve soylu diline kolay uyan böyle bir araçla sıyrılabilir. Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin kökeninden alınan Türk abecesidir. Yalın bir deneyim, Latin kökenli Türk harflerinin Türk diline ne denli uygun olduğunu kentte ve köyde yaşı ilerlemiş Türk evlatlarının ne denli kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır.

Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla Türk harflerinin kesinlik ve yasallık kazanması bu ülkenin yükselme savaşımında başlı başına bir geçit olacaktır.

Uluslar ailesine aydın, yetkin büyük bir ulusun dili olarak elbette girecek olan Türkçeye bu yeni canlılığı kazandıracak olan üçüncü Büyük Millet Meclisi yalnız ölüm-süz Türk tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde seçkin bir varlık olarak yaşayacaktır.

Baylar, Türk harflerinin kabulüyle hepimize, bu ülkenin tüm yurtsever, yetişkin evlatlarına önemli bir ödev düşüyor; bu ödev, ulusumuzun tümüyle okuyup yazmak için gösterdiği istek ve sevgiye eylemli olarak hizmet ve yardım etmektir. Hepimiz, özel ve kamusal yaşamımızda rastladığımız okuyup yazma bilmeyen, erkek kadın her yurttaşımıza bunu öğretmek için çabalamalıyız; bu ulusun yüzyıllardan beri çözümlenemeyen bir gereksinimini birkaç yıl içinde hepten sağlamak, yakın çevrende gözlerimizi kamaştıran bir başarı güneşidir. Hiçbir utkunun sınırlarıyla oranlanamayan bu başarının coşkusu içindeyiz. Yurttaşlarımızı bilgisizlikten kurtaracak gösterişsiz bir öğretmenliğin ruhsal duygulanımı varlığımızı doldurmuştur.

Sevgili arkadaşlar; yüksek ve ölümsüz armağanınızla Büyük Türk Ulusu yeni bir ışık evrenine girecektir.” (TBMM, Zabıt Ceridesi, cilt 5:1928/1929, s. 5)

Atatürk 1 Kasım 1928 Perşembe günü saat 14.00'ten sonra parlamentoda yaptığı bu konuşmayla, yeni Türk harflerinin kabulü yolunda Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine büyük bir ışık tutmuştu. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun deyişiyle; “kendi özlemindeki devrim ışığıydı bu”.

Tasarı yasalaşmadan önce İsmet İnönü ve Refik Koraltan'dan söz alan M. E. Yurdakul'un konuşması bu günün Türkçesiyle şöyledir:

“Sevgili arkadaşlar, Arap harfleri bilimin ve sanatın sesini halkın içerisine götüremiyordu. İlericilik ve uygarlığın

ruhunu halkın içerisine yaymıyordu. Aydın zümre ile halk zümresi arasında uçurumlar vardı, yüksek duvarlar vardı; milli eğitimi yaymaya, bilim ve sanatı halkın içerisine götürmeye, ilerilik ve uygarlığı halkın içerisine yaymağa en büyük araç ve etken olacak olan bu yeni Türk harfleridir. (...) Türk ulusu bu yeni harflerle yeni bilimini, yeni sanatını, yeni gelişmesini ve yeni evrenini yaratacaktır."

Atatürk devrimlerinin biri siyasal, biri ideolojik olmak üzere iki temel niteliğinden söz ediyor Emre Kongar. Siyasal olarak, padişahın (halifenin) dinsel ve geleneksel kaynaklı buyurma gücünü, ulusal ya da halk kaynaklı bir buyurma gücüne dönüştürmeyi amaçlıyordu. Ideolojik olarak da Batılı bir toplum yaratmayı amaçlıyordu. İşte bu iki amaç açısından harf devrimi gibi yenilikler gerekliydi, kaçınılmazdı. Ancak zordu da... Böyle bir zorluğu aşabilecek devlet adamı yeryüzünde çok azdır. İşte Atatürk o eşsiz devlet adamlarından biridir; gözü pek bir devrimcidir o. Yazı devrimi de, Türk ulusunun çağdaşlaşması yolunda O'nun gerçekleştirdiği devrimlerin, hiç kuşkusuz en önemlilerindendir.

Yazı devrimi, dil devriminin de önünü açan, zeminini hazırlayan önemli bir yeniliktir. Çünkü yeni yazıda bütün harfler (ünlü, ünsüz) yazıldığı için, yeni sözcüklerin okunması, anlaşılması ve yaygınlaşması daha kolay olmuştur.

Alfabemiz Üzerine Yeni Tartışmalar

Yetmiş beş yıldır kullandığımız yeni alfabemizle beklenen olumlu sonuçlar çok kısa sürede alındı. Bugün çocuklarımız yeni harflerle okuma yazmayı kolayca öğrenebiliyorlar.

Yeni yazımızın 75. yılında şaşırtıcı bazı tartışmalara da tanık olduk. Avrupa Birliği Komisyonu'nun 2003 İlerleme Raporu'nda alfabemizde Q, W, X harflerinin bulunmaması

bir eksiklik olarak ileri sürüldü. Bunun için Kürtçedeki bazı özel adların doğru yazılamadığı gerekçe olarak gösterildi. Böyle bir anlayış, bizi en az kırk harfli bir alfabeye götürür ki bu da eğitim açısından çok büyük sıkıntılara, sorunlara yol açabilir. Arapçada birkaç çeşit k, h, s harfi olduğuna göre Hüseyin, Sadık, Osman, Kasım gibi adları aslına uygun yazabilmek için de alfabemizde olmayan bazı harflere gereksinme vardır. Binlerce yıllık yazılı geleneğinin yanı sıra, kutsal bir kitabın dili olarak da kendini kanıtlanmış olan Arapçadaki özel adlar (bunların çoğu Kuran'da geçer) yeni Türk alfabesiyle yazılabilirken, henüz yazı geleneğini tam oturtamamış olan Kürtçedeki özel adları yeni alfabemizle yazmak neden sorun olsun? Oysa bugünkü alfabemizi ilk alkışlayanlar Batılılar, Batılı yazarlar olmuştu:

"Bir Türk gazetesini veya Türkçe bir kitabı gözden geçiren bir Avrupalı, yeni Türk alfabesiyle kendi kullandığı alfabeye arasında bazı ayrıntılar olduğunu görecektir. Mesela, biz Fransızcada ş, ö, ğ harflerini kullanmıyoruz. Fakat bizim alfabemizdeki ç harfi de öbür uluslar için hiçbir şey ifade etmemektedir. Sonra İspanyol alfabesinde yer alan üstü işaretli 'n' harfi veya İşveçlilerin kullandığı ne 'o' ne 'a' sesli-sine benzeyen, alt alta gelen bir küçük 'o' ve 'a' ile kurulan sesliyi biz kullanmamaktayız. Bundan da anlaşılıyor ki bir ulus Latin alfabesini kendi ihtiyaçlarına en uygun gelen biçime sokmaktır. Dava, ana işaretlerin aynı oluşudur." (Duhamel, 1998: 30-31)

Türkçe için de, Kürtçe için de Q, W, X harfleri ana işaretler değildir. Bizde pek çok özel adın yazıldığı ş, ı, ğ gibi harflere de Batı dillerinde yer verilmemiştir. Diyelim ki bu ülkelerde yaşayan "Şakir" adlı bir Türk vatandaşı adının ille de ş ile yazılmasını isteyebilir mi?

Konuşma dilindeki bazı sesler feda edilmeden hiçbir dilde alfabe hazırlanamaz. Ayrıca biz yazıları yalnız gözü-müzle değil, kulağımızı, işitsel belleğimizi de işin içine ka-

tarak okuyoruz. Yani sözcüklerin doğru okunuşunda gördüğümüz harfler kadar, kulağımıza yerleşmiş sesler de önemlidir.

Türk alfabesinde birkaç harfin eksik olması, Kürt kökenli yurttaşlarımızın kulaklarına yüklenen sesleri yok etmez, o seslere bu alfabeyle de ulaşılır. Biz gördüğümüz harfleri değil, kulağımıza yüklenen sesleri okuruz. Şu da bilinmeli ki bir alfabede birkaç harfin değişmesi bile, en az yüz yıl sürebilecek bir yazım kargaşasına yol açar. Bütün sözlüklerimizi, kılavuzlarımızı yeniden yazmak gerekir.

TÜRKÇENİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE DİL DEVRİMİ

Türkçenin bilinen ilk yapıtlarından olan Göktürk Yazıtları'na (8. yy.) baktığımızda çok arı bir dille yazılmış olduğunu görürüz. Çince birkaç sözcük dışında, yabancı sözcük hemen hemen hiç yoktur. Uygurlardan kalan metinlerin de (az sayıda Sanskritçe sözcük dışında) katışıksız bir Türkçeyle yazıldığı söylenebilir. Daha bu ilk metinlerden Türkçenin kendi kendine yeten bir dil olduğunu anlıyoruz. Türkçenin geçmişteki gücünün, güzelliğinin bir büyük tanığı da Yunus Emre'nin şiirleridir. Bugün bile taptaze duran Yunus Emre (XIII. yüzyıl) şiirindeki Türkçeyi, o dilin tadını, güzelliğini, anlatım gücünü hep biliriz. İşte böylesine bir ozanı yetiştiren Anadolu, İslamiyet'in etkisiyle daha o yıllarda Arapça ve Farsçanın etkisine girmeye başladı. Selçuklular döneminde Arapça, hem bilim dili hem de devlet dili oldu. Öte yandan İran edebiyatının etkisiyle Farsça sözcüklere de kapı aralanmış, bu iki dilin Türkçe üzerindeki baskısı yüzyıllarca sürmüştür.

Beylikler döneminde Karamanoğlu Mehmet Bey, 15 Mayıs 1277'de çıkardığı ünlü fermanıyla herkesin Türkçe konuşmasını buyurur. Ancak bu çıkış bir yere varamaz.

Türkçe giderek yerini Arapça ve Farsçaya bırakır. Bu durumdan XIV. yüzyılda Âşık Paşa Şöyle yakınır:

Türk diline kimseler bakmaz idi

Türklere herkiz gönül akmaz idi

Türk dahi bilmez idi bu dilleri

Ince yolu ol ulu menzilleri

Buna benzer tepkiler Anadolu'da iki ayrı dilin ortaya çıkmasını önleyemedi. Bundan sonra Anadolu'da XX. yüzyıla dek Türkçe halkın dili, Osmanlıca sarayın ve aydınların dili olarak yaşadı.

Tanzimat'tan sonra özellikle gazetenin çıkmasıyla zaman zaman halk diline yönelmek gerektiğini söyleyen, bu gereksinimi duyan yazarlar olursa da edebiyat dili bu dönemde de, Servet-i Fünun döneminde de gene Osmanlıcadır.

II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamında dil tartışmaları da hızlandı. Ulusal bilincin uyanması, halka doğru yönelme atılımları "Türkçenin sadeleşmesi" eylemine uygun koşulların hazırlanmasında önemli bir etken oldu. İşte bu koşullarda Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ali Canip Yöntem gibi yazarların başlattığı sadeleşme eylemi başarıya ulaştı. Ziya Gökalp'in dilin sadeleşmesi konusundaki düşüncelerini şöyle özetleyebiliriz:

1. Ulusal dilimize erişebilmek için, Osmanlıca hiç yokmuş gibi bir yana atılmalı, halk edebiyatına yön vermiş olan Türkçe benimsenmelidir. Yazı dilinde de İstanbul halkının, özellikle İstanbul hanımlarının konuştuğu Türkçe örnek alınmalıdır.

2. Halk dilinde eşanlamlısı bulunan Arapça ve Farsça sözcükler atılmalı, tam eşanlamlısı bulunmayanlar korunmalıdır.

3. Halk dilinde yaşayan, söyleniş ve anlam yönlerinden yanlış sayılan Arapça ve Farsça sözcüklerin bu bozulmuş biçimleri Türkçe sayılmalı, bu sözcüklerin yazılışları da söylendiği gibi olmalıdır.

4. Yerlerini yenilerine bırakmış, ölü bir nitelik kazanmış olan eski Türkçe sözcükler yeniden diriltilmemelidir.

5. Yeni bir terim yapılacağı zaman, önce halk dilindeki sözcükler arasında aranmalı, bulunmazsa Türkçe ekler ile Türkçe köklerden türetilmeli, türetme de olanaksızsa Arapça ve Farsçadan alınmalıdır. Teknik alanla ilgili sözcüklerse yabancı dillerden olduğu gibi alınmalıdır.

6. Arapça ve Farsçanın ekleri, kuralları ve bu kurallara göre yapılmış tamlamaları dilimize sokulmalıdır.

7. Halkımızın bildiği ve kullandığı her sözcük Türkçe sayılmalıdır.

8. Ülkemiz Avrupa uygarlığına kesin bir biçimde girmeye kararlı olduğuna göre, bütün çağdaş kavram ve anlamları karşılayacak yeni sözcüklere gereksinmemiz vardır. Bunun için en etkili yol, bu uygarlığın anıtlamış yazınsal, bilimsel ve felsefi yapıtlarını çevirmektir. Böylece Türkçe, en yüksek düşünce ve duyguları anlatma yolunda zorlanacak; bu yapıtlarda işlenen duygu ve düşüncelere, soyut kavramlara karşılıklar bulunacaktır; bunun için de önce konuşma diline başvurulmalı, yoksa türetmeye (ibdama) çalışılmalıdır (Gökalp, 1973: 121).

Türkçe köklerden sözcük türetme yerine Arapça köklerden “şeniyet”, “mefkure” gibi sözcükleri türeten Ziya Gökalp’in düşüncelerinde kimi çelişkiler olsa da Osmanlıca, bu yazarların başlattığı sadeleşme akımıyla sarsılmıştır. Türkçe ülküsü, artık özleminden eyleme geçmiştir.

Dil Devrimi

Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nın ardından yeni bir savaşı başlattı; bu, Türk toplumunu her alanda değiştirme, çağdaşlaştırma savaşıydı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Cumhuriyet ilan edildi; halifelik, saltanat kaldırıldı; eğitim ve öğ-

retimde birlik sağlandı; yargıda, giyim ve kuşamda yenilikler yapıldı. Uluslararası saat ve takvim benimsendi, tekke-ler kapatıldı. Atatürk bu devrimlerle çağdaş ve ileri bir ulus yaratmayı amaçlıyordu.

Yazı konusunda olduğu gibi, dil konusundaki tartışmalar da Tanzimat'la birlikte süregelmekteydi. Cumhuriyet'le birlikte güçlenen ulusçuluk, halkçılık gibi ilkeler dilde de bir devrimi gerektiriyordu. Atatürk'ün deyişiyle "dilimizi yabancı diller boyunduruğundan kurtarmak" gerekiyordu. Ata harf devriminden sonra dil konusunu da ele aldı. 1 Eylül 1929'da okullardan Arapça ve Farsça dersleri kaldırıldı. Bu, dilimizin yabancı sözcüklerden arınmasında önemli bir adımdı. Harf devrimi için kurulmuş olan "dil encümeni" bir yandan dilimizin arıtılması için de çalışıyordu. Böylece dilimizi arılaştırmanın, özleştirmenin koşulları hazırlanıyordu.

12 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kuruldu. Tarihimiz kadar dilimizin de araştırılması önemliydi. Atatürk "Artık dil işlerini düşünecek zaman gelmiştir." dedi. 12 Temmuz 1932'de Türk Dil Kurumu (o zamanki adıyla Türk Dili Tetkik Cemiyeti) kuruldu. Ardından 26 Eylül'de birinci Türk Dil Kurultayı toplandı. Bu kurultayda Türkçenin kökeninin çok eskilere gittiği ve yaygın bir dil olduğu belirtilmiş, yapılacak çalışmalar şöyle belirlenmiştir:

1. Osmanlıca sözcüklere Türkçe karşılıklar bulmak.
2. Eski belgelerden Türkçe sözcükleri tarayıp yeniden kullanım alanına çıkarmak.
3. Anadolu halkının kullandığı Türkçe sözcükleri derlemek, kullanım alanına sürüp yaymak.
4. Türkçenin tarihini araştırmak, kökenine yönelmek.
5. Türkçenin yapısını, sözcük köklerini, eklerini incelemek, buna göre yeni Türkçe sözcükler türetmek, özellikle bilim dallarındaki ihtiyacı karşılamak üzere terim yaratma yollarına gitmek.

Görüldüğü gibi bugüne dek dilimizin özleşmesi için yapılan işlere yukarıdaki kararlar ışık tutmuştur, yani dil adına yapılan işlerin temeli Ata'nın güçlü elleriyle atılmıştır.

1934 yılında toplanan II. Kurultay'da da derleme, dil bilgisi, kitap tarama ve folklor çalışmaları sürdürüldü. So-yadı yasası da aynı yılda çıkmıştır. II. Kurultay, bir bakıma I. Kurultay'ın ürünlerinin sergilendiği ve tartışıldığı kurul-tay olmuştur. III. Kurultay'da ise köken sorunlarını çöz-medede bir kuram, bir öneri niteliğinde olan Güneş-Dil Teo-risi ağırlık kazandı. Bu kurama göre başka dillere bağla-namayan sözcükler Türkçe idi. Bu arada "Ata" sözcüğü de tartışılır, Türkçe olduğu sonucuna varılır.

Kimi yorumların tersine, Atatürk ölünceye dek özleş-tirme çabasından vazgeçmemiştir. Onun koyduğu erek ve ilkelere bağlı olarak çalışmalar hızlandı. On bir ciltlik Der-leme Sözlüğü, sekiz ciltlik Tarama Sözlüğü birer dev yapıt olarak ortaya çıktı. Derleme işlerinin yanı sıra dilimizdeki yabancı sözcüklere karşılıklar arandı. **Derleme, tarama, tü-retme ve sözcükleri birleştirme** gibi yollarla yeni sözcükler bulundu; yazı dilimiz elde edilen bu sözcüklerle güçlendi, zenginleşti. Atatürk Sivas'ta 1937 yılında ders vermiş, dili eski diye geometri kitabını yırtıp atmış, **üçgen, aç, kenar** gibi terimleri kullanmıştır. Bugün Türkçemizi zenginleşti-ren etki, katkı, gözlem, yetki, sorumlu, toplum, önem, konu, yüzey, kazı, uzay, eylem, örgüt, konut, sınav, öğ-retmen, öğrenci, taşıt gibi binlerce sözcük bu özleştirme çabalarının sonunda dilimize *türetme yoluyla* kazandırıl-mıştır. Yanıt, ulus, kurultay gibi *tarama yoluyla* elde edilen sözcükler yeniden diriltildi; doruk, sıvı, konuk gibi söz-cükler *derleme yoluyla* halk dilinden yazı diline aktarıldı. **Bilirkişi** (ehl-i vukuf), **sıkayönetim** (örf-i idare), **dört-yüzlü** (zu - erbaat-il-vücuha) *birleştirme* yolu ile son 50-60 yılda bilim diline kazandırılan sözcüklerdendir. "Müselles-i mü-

tesâviyül adlâ” yerine **eşkenar üçgen** teriminin yerleşmesi, öğrencileri papağan gibi ezbercilikten kurtarmıştır. “Bilgisayar”, “komşu açılar” terimini yaratabilen bir dilin, bilim dili olabileceğinden hiç kuşku duyulmamalı. Dil Devrimi başlamadan önce sözlüğümüzde 30.000 sözcük varken, bugün bu sayı 80.000’in üzerindedir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında gazetelerdeki Türkçe sözcük oranı % 30’u ancak aşabildiği halde, bugün bu oran % 75’in üstündedir. Dil Kurumu’nun çalışmalarının yanı sıra, dilimizin özleşmesine gönül veren, Türkçeye büyük bir tutkuyla bağlanan yazarların, ozanların da geldiğimiz bu “mutlu son”da payı büyüktür.

KAYNAKLAR:

- Mustafa Canpolat, *Türkiye’de Yazı Devrimi Girişimleri* (Türk Dil Kurumu’nca yayımlanan Yazı Devrimi [1979] adlı kitapta yer alan konuşma).
- George Duhamel, “Yeni Türkiye: Bir Batı Devleti”, *Cumhuriyet*, İstanbul, 1998.
- Konur Ertop, *İnsanoğlunun Onuru: Kutsal Dil*, Dünya Kitap, Aralık 2003.
- Prof. Dr. Vecihe Hatiboğlu, *Ölümsüz Atatürk ve Dil Devrimi* (2. Baskı), TDK Yayınları, Ankara, 1981.
- Doç. Dr. Cahit Kavcar, *Edebiyat ve Eğitim*, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.
- Emre Kongar, *Yazı Devrimi’nin Gerçek Anlamı* (Yazı Devrimi adlı kitapta yer alan konuşma).
- Agah Sırrı Levent, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara, 1960.
- Emin Özdemir, *Dil Devrimimiz* (2. baskı), TDK Yayınları, Ankara, 1969.
- Sami N. Özerdim, “Yazı Devriminin Öyküsü”, *Cumhuriyet*, İstanbul, 1998.
- M. Şakir Ülkütaşır, “Atatürk ve Harf Devrimi”, *Cumhuriyet*, İstanbul, 1998.
- Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Yazı Devriminden Dil Devrimine* (Yazı Devrimi adlı kitapta yayımlanan konuşma).
- Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1973.

Dil Devrimi ve Dil Genelgeleri

“Türkçe nasıl bir dildir?” sorusunu ben hep şöyle yanıtlarım; şu sözlerimi burada da yineleyeceğim:

Türkçe, dünyanın hem en talihli dili hem de en talih-siz dili...

Dünyanın en talihli dili, çünkü Türkçenin 160 kadar eki var. İngilizce, Fransızca gibi bildiğimiz bütün dillerde ek sayısı bu kadar değildir. Bu sayısal üstünlük, dilimizin çok doğurgan ve üretken bir dil olduğunu gösterir.

Örneğin, *bilmek* eylemini alıp onlarca sözcük türetebilirsiniz: *bilmek*, *bilim*, *bilgi*, *bilge*, *bilinç*, *bilgili*, *bildiri*, *bilgelik*, *bilgin*, *bilgici* (sofist), *bilgicilik* (sofizm) *bilgiç*, *bilgiçlik*, *bilgilenme*, *bilgilendirme*, *bilgileşme*, *bilgisiz*, *bilgisel*, *bilgisizlik*, *bilici* (kâhin), *bilimci*, *bilişim* gibi örnekler aynı eylemden yapılan *bilgisayar*, *bilimkurgu*, *bilinçaltı* gibi, bileşik sözcüklerle neredeyse yüzlerce örneğe ulaşabilir.

İşte böylesine üretken, doğurgan ve yapısal olanakları zengin olan bir dilimiz var.

Bu, dilimizin talihli yanı!

Ancak bu dil, aynı zamanda dünyanın en talihsiz dili.

Biz geçmişimizde büyük bir dil mezarlığı bıraktık. Sekiz ciltlik *Tarama Sözlüğü* bu mezarlığın kırk yıllık çalışmayla ortaya konmuş anıtsal belgeleridir. Bu sekiz ciltlik sözlüğü ben roman okur gibi okudum. Oradan derlediğim yitip giden bazı sözcükleri *Öğretilmediğimiz Türkçe*'nin 3. baskısına da aldım: *ateri* (suvari), *atoğlanı* (seyis), *birilli* (hem-şehri), *sıkma giynek* (sitreç elbise), *ulu hatun-ulukadın* (first lady), *yabaneri* (maganda), *yargı yeri* (mahkeme), *göz otacısı* (göz hekimi), *ogan* (kadir), *sayrı* (hasta)... Bunlar gibi binlerce sözcük yok olup gitti. Bu mezarlığın sekiz ciltten daha fazla olduğunu ben bir Macar yazarının öyküsünden öğrendim. Dezsö Kosztolanyi, "Küçük" adlı öyküsünde Macarcadaki Türkçe sözcükleri konu alır. O öyküde geçen bazı Türkçe sözcükleri *Tarama Sözlüğü*'nde de bulamadım. Demek ki geçmişte bıraktığımız o dil mezarlığındaki sözcükler sekiz ciltten de fazla. Ayrıca bir de on bir ciltlik *Derleme Sözlüğü*müz var, ki buna da ben "yarı ölü sözcükler mezarlığı" diyorum.

Osmanlı, Türkçeyi "lisan-ı avam" diye aşağılayarak yok ederken adına "Osmanlıca" dediğimiz dünyanın en tuhaf, benzeri olmayan bir dilini yarattı.

İşte size bir örnek: "...cenânını menba ve lisanını matla eylemüştür. İhvân-ı zû'l-irfandan ve hullân-ı ulû'l-îkândan mercûdur ki hâl-i cem-i iftirâkda câri' olan kelimât hâl-i fark-ı iftirakda vâki olan itibârât üzre kıyas olunmaya*..."

Bizler Osmanlıcayı, hep Fuzuli'nin, Baki'nin dili olarak düşündük; onlar buzdağının sadece görünen yanıdır, ya da görmek istediğimiz yanı. Asıl Osmanlıca işte bu ör-

* Dr. Ali Osman Coşkun, *Abdülâhad Nuri Divânı*, MEB Yayınları, İstanbul, 2002, s. 18.

nektir. Bu dildeki tuhaflığa dikkatimizi çeken Şemsettin Sami'den sonra Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*'nda, Osmanlıcanın "hastalıklı" bir dil olduğunu, "esperanto" olduğunu sakınmadan söyledi. "Kafasını kılıçla gövdesinden ayırdı" demek yerine, Nergisi' Mikrâs-ı tğ ile gerden -i kâfur iltibasından fark-ı pürlemeânını cûda kıldı." der.

Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*'nda Osmanlıcanın "galatlar" üzerine kurulmuş bir dil olduğunu örneklerle kanıtlar.

1910'lu yıllara gelindiğinde aydınlarımız dil konusunda büyük bir şaşkınlık ve arayış içindedirler. Neredeyse eli kalem tutan herkes dil ve imla konusunda yazı yazdı. 12 Haziran 1330 tarihli (1919) *İçtihat* dergisinde yayımlanan bir yazıda; "Ediplerimiz şaşırdılar: *Büyük, iri, azim, kebir, büzürg, yüce, ulu* bir hercümeç içinde bulunuyorlar." deniliyor.

Bu hercümeçten Cumhuriyet döneminde *azim, kebir, büzürg* sözcüklerini unutup *büyük, iri, yüce, ulu* gibi Türkçe sözcükleri benimseyerek kurtulduk. 1910'lu yıllardaki bu yoğun tartışma ve arayışların önemli nedeni, geleneksel yazı dilini, yani Osmanlıcayı halkın gerçek dili olan Türkçenin zorlamasıdır. Bugünkü tartışmaların önemli nedeni ise, geleneksel yazı dilini, yani Türkçeyi İngilizcenin zorlamasıdır.

Kısaca söylersek, bugün dilimiz açısından 1910'lu yıllardan daha vahim bir durumu yaşıyoruz.

Aynı yazıda şu saptama da var: "her eli kalem tutan ayrı bir nevi imla kullanıyor(...) her muallim Türkçeyi bir türlü öğretiyor..."

Burada kastedilen "imla" sorunu, Arap yazısıyla ilgili sorunlardır, ki yeni Türk abecesiyle bu sorunların çoğu çözümlendi. (Yazarlar Türk sözcüğünün bile nasıl yazılacağına anlaşıyorlardı.)

Bugün yaşadığımız sorun ise Türkçenin farklı farklı öğretilmesinden çok, eğitim dili olarak Türkçe ile İngilizce arasında tercih yapmak durumunda olmamızdır.

Bir daha yinelersek, gerçekten 1910'lu yıllardan daha vahim bir durumda dilimiz. Bunun çözümü ise, İngilizceyi öğretmeye evet, ancak İngilizce eğitime hayır! Yeni bir dil mezarlığı yaratmak istemiyorsak, bu gidişe "dur" demenin zamanı çoktan geldi de geçiyor. Türkiye'de liberalizmin eğitim kurumlarındaki yansıması, Türkçeyi eğitimden uzaklaştırmak, yerine İngilizceyi koymak olmuştur.

Yeni bir dil mezarlığı hazırlıyoruz. Şu sözcükler Türkçenin söz hazinesini eritip yok edecek, dilimizi ayrıkotları gibi sararak nefes alamaz duruma getirecek:

Parttime, fultime, antireel, timeing, timeout, size oyuncu (sayzlı oyuncu) night club, copy center, underground, backround, baz, star, cafe, şov, transkrip, stretch (sitreç), large, patronaj (koruyuculuk), skoror (sayıcıl), outline (autlayn-taslak), start almak...

Şu sözcükler de önemli bazı kurumların çok ciddi raporlarından alındı: *fordist çizgi* (forda dönük, tekerci eğitim), *enformel kesim* (dağınık kesim), *regüle etmek* (düzenlemek), *referanslar dizgisi* (iletmeler dizgisi), *spekûlatif katılış* (kurgusal katılış), *endemik türler* (yerleşik türler)...

Çeşitli kurumlardaki yazışmaları, raporları, tezleri incelediğimizde yabancı sözcüklerin sandığımızdan çok daha fazla olduğunu, dilimizi ayrıkotu gibi sardığını görürüz. *Sermaye arbitrajı*, *hadye eden*, *kote edilmiş*, *rasyosu*, *plasman*, *disponibilite*, *faktoring* vb.

Son yirmi yıl içinde eğitimde böylesine tehlikeli bir gidiş var. Biz devletten, bu tehlikeli gidişi önleyecek yasal düzenlemeler ve genelgeler beklerken, son kırk yıl içinde yayımlanan genelgelerle neler yapılmak istendiğini anlamaya çalışalım.

Bu genelgeleri okuduğunuzda Türkçeyi bekleyen gerçek tehlikeyi hiçbir yöneticinin göremediğini, onların bir yabancı dilin baskısından çok yeni sözcüklerden, kendi sözcüklerimizden kaygı duyduklarını anlıyoruz. Bu anlamda belleklerimizdeki ilk genelge zamanın Milli Eğitim Bakanı İlhami Ertem'in 27 Aralık 1967 günü, Bakanlık örgütünden "aşırılıklardan kaçınılmasını" isteyen dil genelgesidir. Söz konusu genelgede kesinlik, önem, özellik, sonuç, konu, yazışma, okul, öğretmen, eğitim, öğretim gibi yeni sözcüklerin kullanılmasına karşın, "aşırılıklardan kaçınılması" sözüyle anlatılmak istenen de yeni sözcüklerdir. Belli ki kullandıkları bu yeni sözcüklerin özleşme çabalarının ürünü değil de kendiliğinden ortaya çıktığını düşünmüşler.

Ertem'den yedi yıl sonra Ali Naili Erdem'in imzasıyla 7 Kasım 1975 günü yayımlanan genelgede de gene "aşırılıktan sakınılması", dilin "tabii bir şekilde gelişmesi" isteniyordu. Dilin "tabii akışına" bırakılmasını isteyen bu anlayışı Ömer Asım Aksoy şu satırlarla eleştirmişti:

"Dil kendi haline mi bırakılmalı, onun gelişmesine yön ve hız mı verilmeli? İnsanlar, yaşayışlarında yeri olan hangi olayı 'tabii şekilde gelişme'sine bırakmıştır? Toprağı gübrelemeye, ağacı aşılamaya, çocuğu eğitmeye, hastaya ilaç vermeye, toplumu yönetmeye ne için gerekli görürssek dile yön ve hız vermeye de onun için gerekli görürüz. Dilimiz eskiden 'tabii gelişme'sine mi bırakılmıştı? Onun acınacak duruma düşmüş olması, vaktiyle ters yönde geliştirmek için uygulanmış olan aşırı zorlamadan ileri gelmemiş midir? Bugün yapılmakta olan şey, o aşırı ters zorlanmayı kaldırmak ve dilimize doğru yönde bir gelişme yolu açmaktır. Bu yapılmasaydı, muharrirden muasıra, tecilden tacile, ruznameden pişdara, mesaha-i sathiyeden masuniyet-i teşriiyeye, sadrazamdan müddeiumumiye, Hi-

* Ömer Asım Aksoy, *Özleşme Durdurulamaz*, TDK Yayını, Ankara, 1969.

*lâl-i ahmerden Himaye-i etfale... değin dilimize zorla sokulmuş binlerce söz ve yüzlerce yabancı dil kuralı, Türkçemizi içinden kemirip çürütmeyi sürdürmeyecek miydi? Dilimiz yukarıda birkaç örneğini verdiğimiz sözlerle mi yolundan sapmış sayılır, yoksa yazar, çağdaş, erteleme, ivme, gündem, öncü, yüzölçümü, yasama dokunulmazlığı, başbakan, savcı, Kızılay, Çocuk Esirgeme... demekle mi?"**

26.09.1984 tarihinde Başbakan Turgut Özal imzasıyla yayımlanan 19-383-16269 sayılı genelgeyle bizden istenen kısaca şudur:

"Türk dili konusunda yapılan ilmi çalışmalar sonuçlanıncaya kadar, kamu kurum ve kuruluşlarının her türlü yazışmalarda ve yayınlarda Anayasa dilini ölçü olarak kabul etmeleri uygun görülmüştür."

Sadece hukuksal konuların sınırlı sözcüklerle kaleme alındığı Anayasa dili, Türkçe dediğimiz kocaman deryaya nasıl ölçü olabilir? Kullandığımız ve kullanamadığımız pek çok, neredeyse sınırsız olanakları olan bir dil, küçük bir metinle nasıl sınırlandırılabilir? Bu, akıl alacak bir iş değil?

Dil konularını yakından izleyenler, bunun ardından bir de TRT genel müdürünün genelgesini anımsayacaklardır. O zamanki genel müdür, TRT yayınlarında, 205 sözcüğü yasaklamıştı. *Evren, belde*, gibi sözcükler de vardı yasak sözcükler arasında. O günlerde Zeynel Taş, Sayın Tunca Toskay'ın *Turizm-Turizm Olayına Genel Bakış* adlı kitabından örnekler vererek, genel müdürün kendi kitabındaki sözcükleri yasakladığını göstermişti: *Bileşim, deneysel, doğal, etkinlik, simge, uluslararası, zorunlu* vb.

Metin Bostancıoğlu imzasıyla yayımlanan 07.12.2000 tarihli genelge iyi niyetle hazırlanmış, bizi Türkçeye özendiren, Türkçe bilinci kazandırmaya çalışan bir genelge.

* Ömer Asım Aksoy, *Dil Gerçeği*, TDK Yayını, Ankara, 1982, s. 28-29.

Ancak onda da bana göre düzeltilmesi gereken yerler var. Genelgenin bir yerinde, “Zorunlu haller ve teknik terimler dışında Türkçe karşılıkları bulunan yabancı sözcüklere yer verilmemesine” denmektedir. Bu ifadeden “teknik terimler”in Türkçesini aramayın anlamı çıkarılabilir. Aynı yazıda, yazışmalarda “kısa cümleler” isteniyor. Türkçede cümleler hep kısa olmalı gibi yanlış bir kanı var. Bir yazar, becerebiliyorsa uzun cümle de kurabilir. Bu, bir üslup ve beceri sorunudur. İnsanlardan hep kısa cümleler istemek Türkçeye zarar verir.

Son olarak, 16 Nisan 2003’te Milli Eğitim Bakanı Doç. Dr. Hüseyin Çelik imzasıyla yayınlanan genelge üzerinde duralım. Bu genelge dilde bir çatışmayı önlemek için kalem alınmış gibi görünüyor; ama çatışmada taraf olan belli bir anlayışın dili ve söylemiyle kalem alınmış. “Yaşayan Türkçe” isteniyor bu genelgede. Dil tartışmalarında yer alan bir grubun, öteden beri dile getirdiği bir anlayış bu. “Yaşayan Türkçe” dersiniz, yeni türetilen sözcüklerin önüne geçmiş olursunuz. Örneğin, “bilgisayar” sözcüğünü yeni türetildiği günlerde “yaşayan Türkçe” içinde görebilir miydik?

Genelgenin giriş bölümünde şu görüşe yer veriliyor:

“Bilindiği üzere kültürün bütün alt kolları gibi diller de karşılıklı bir etkileşim içerisinde gelişirler. Türkçe’den diğer dillere geçmiş birçok kelime olduğu gibi diğer dillerden de Türkçemize birçok kelime geçmiştir. Doğu dillerinden, batı dillerinden, içinde bulunduğumuz Akdeniz havzasından derlediğimiz kelimeler zamanla artık bizim malımız olmuştur.”

İngilizcenin dilimizi neredeyse istila ettiği şu günlerde acaba Türkçeden İngilizceye kaç sözcük geçti? İki ya da üç sözcükten söz etmek bile zor. Türkçe ile İngilizce ilişkisini (geçmişte Arapça ile olduğu gibi) nasıl dengeli, doğal bir alışveriş olarak görebiliriz?

Her sözcüğe, her dile aynı mesafeyle yaklaşırsak yabancı sözcüklerin istilasından kurtulamayız. Gönümüz Türkçeden yana olmalı.

Incelediğimiz genelgelerden de anlıyoruz ki dil devrimi bazılarının sandığı gibi tepeden inme baskılarla yürütülmemiştir. Tam tersine, son elli yıldan beri devletin dilde özleşmeciliğe (Türkçeciliğe) karşı bir tutum içinde olduğunu görüyoruz. Bu genelgelerin nasıl bir sonuç doğurduğu ise ortada. Büyük kentlerimizde Türkçe tek bir mağaza adı yok.

Ben, Atatürk'ün şu sözlerini bütün genelgelerin üstünde görüyorum:

“Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk ulusu, dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır.”

Yazı Devriminin 75. Yılı ve Avrupa Birliği

Yazı devriminin üstünden yetmiş beş yıl geçti. Yazı devriminin 75. yılı nedense sessiz geçirildi. Bilimimizi bu devrime borçlu olan bilim kurumları, eğitimimizi bu devrime borçlu olan eğitim kurumları aynı sessizliğin içindeydi.

3 Kasım 1928'de yürürlüğe giren bir yasayla kabul edilen yeni Türk abecesi, Atatürk'ün cesur ve yenilikçi kişiliğinin ulusumuza kazandırdığı eşsiz bir armağandır. Yeni abecemizde yer alan yirmi dokuz harfin her biri, bize aydınlanmanın ışıklı sayfalarını açan birer altın anahtardır. Atatürk karatahtanın önünde cehaletle savaşı bu harflerle başlattı.

Zordur cehaletle savaşmak...

Çünkü cehalet kendini hoş gösterecek kültürü de birlikte geliştirir.

Cehalet kendini dirençli kılacak kültürü de birlikte üretir.

Bu yüzden zordur cehaletle savaşmak.

Atatürk bu zoru başaran sayılı devlet adamlarından biridir.

Çünkü o böyle bir savaşta kullanacağı araç ve gereçleri doğru seçti, örgüt ve kurumlarını sağlam kurdu.

Türkçeyi Arap harfleriyle yazmanın zorluğu, eski yazıya bağlı sorunlar Cumhuriyet'ten önce de uzun süre tartışıldı. Münif Paşa, Ahunzade Fetali, Ali Suavi, Ahmet Cevdet, Şemsettin Sami, Enver Paşa, Ziya Paşa, Ziya Gökalp, Rıza Tevfik, İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi pek çok yazar ve devlet adamı Arap abecesini sorguladılar, tartıştılar, yenilik arayışlarına girdiler. Gene aynı yıllarda "İslah-ı Huruf Cemiyeti" gibi özel dernekler kurulduğunu da biliyoruz. 1860'lı yıllardan beri süregelen tartışma ve arayışlar, Atatürk'ün yürekli kişiliğiyle 1928 yılında kökten ve sağlam bir çözüme ulaştı.

Atatürk, yazı devrimini anlattığı konuşmalarında "şanlı tarihimizden" sık sık söz eder, tarihimizle övünür, ancak mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanının geldiğini de iyi bilir. "Maziden gelen hataları düzelterek." diye başladı işe. Atatürk'ün bu amaçla başlattığı devrimleri, o gün olduğu gibi bugün de içine sindiremeyenler var. Cumhuriyet'i bir kültür kuşatması altına almak isteyenler, zaman zaman ortaöğretime eskiyazı, yani Osmanlıca dersleri koymak istediler. Bu düşünce bugün de Milli Eğitim Bakanlığı'nın gündeminde. Son zamanlarda bazı çevreler devleti küçültürken sanki Türkçeyi de küçültmek istiyorlar. Osmanlıca ve Osmanlı yazısı bugün ancak eskiyi araştırmak isteyen uzmanların bilmesi gereken bir dildir, bu nedenle üniversitelerimizin çoğunda gençlerimize Osmanlıca öğretiliyor, hem de Arapça ve Farsça dersleriyle desteklenerek... Devlete düşen görev buralardan mezun olan insanlardan yeterince yararlanmak olmalıdır.

Günümüzde Osmanlıcayı (eskiyazıyı) kitlelere öğretmeye çalışmak artık boş bir gayrettir, hele de ülkemizde

Türkçeyi öğretemediğimiz milyonlarca insan varken... Osmanlıca ve Osmanlı yazısı tarih boyunca zaten kitlelerin dili ve yazısı olmadı, olamadı; bir avuç azınlık ilgilendi onunla. Oysa Cumhuriyet yönetimi eğitim ve bilimde bütün bir halkı hedeflediği için, bu amaca en uygun aracı, Türkçeyi ve yeni Türk abecesini seçti.

Avrupa Birliği önünde Kemalizmi bir engel gibi görenler, bu uğurda Kıbrıs'ı, hatta vatanın yarısını bile vermeye hazır olanlar acaba hiç düşündüler mi, yazı devrimi yapılmasaydı Avrupa Birliği'nden söz etmemiz olası mıydı?

75. yılında bu devrimin önemini bize yalnızca Ankara Üniversitesi anımsattı; 3 Kasım'da bu üniversitenin düzenlediği bir sempozyumda tartışıldı, kutlandı.

Öteki devlet kurumları, başta Milli Eğitim Bakanlığı yeni yazımızın 75. yılını sessiz geçiştirdi.

Neden Sadeleştirme?

Şu günlerde dil konusunda kafalar iyice karıştı, daha doğrusu karıştırıldı. Son tartışmalarda gördük ki Türk Dil Kurumu'nun eski üyesi kimi yazarlar bile öz Türkçe sözcüklerden değilse de, "öz Türkçe" sözünden ürker olmuşlar. Hele kimi köşe yazarları, kendilerine öz Türkçe soyad aldıkları için dedelerini bile uydurmacılıkla suçlayacak kadar kızgın, öfkeli. Kullandığımız her on sözcükten beşinin özleşme çabasının bir ürünü olduğunun ayrımında değil gibiyiz. Bugün herkes, sağcısı, solcusu, şariatçısı, laiki, liberali yazılarında şu sıraladığımı; *yön/istikâmet*, *dil/lisan*, *kaygı/endişe*, *tartışma/münâkâşâ*, *doğal/tabii*, *evrim/tekâmül*, *ülke/memleket*, *toplum/cemiyet*, *dış/hariç*, *neden/sebep*, *köken/menşei* gibi sözcüklerden çizginin sonunda yer alanları kullanıyorlar. Oysa yakın zamanlara kadar çizginin sağındaki sözcükler yeğlenirdi. Bu yeni sözcüklere bir ad vermek gerekmez mi? Bunca sözcük nereden, nasıl ortaya çıktı? Dilimize nasıl yerleştiler, nasıl sevi-

lip benimsendiler böyle? Bu sözcükleri yaratan, çoğaltan, yaygınlaşıp benimsenmesini sağlayan akımın ya da çığırın bir adı olmalı. Bütün bunlara *uydurukça* mı diyelim? Yukarıdaki örnekleri son zamanlarda *uydurukça*'ya veryansın eden bir yazarın (Hadi Uluengin, Hürriyet 27.02.2002) uydurukçaya atıp tuttuğu yazılarından birinden aldım. Gerçekten uydurukça olsalardı, uydurukçaya savaş açmış bir yazar onu kullanır mıydı? Örnekler bunlarla da sınırlı değil; *ikincil*, *koşut*, *algılamak*, *belirleyici*, *birey* sözcüklerini de aynı yazarın yazılarında görebilirsiniz. Sayın yazar uydurukçaya atıp tutarken bile, *mücerret* yerine *soyut*, *ta-lebe* yerine *öğrenci*, *umumi* yerine *genel* sözcüklerini rahatlıkla kullanıyor. Bunları, yazarın solculuk günlerinden kalma kötü bir alışkanlık mı sayalım?

Bu durumda, biri çıkıp kimi köşe yazarlarının yakınıp durduğu “uydurukça”nın ne olduğunu bize anlatıverse; ama uydurmadan, uydurma örneklerle değil, ciddi alıntılarla uydurukçanın ne olduğunu açıklayıverse bize. Öteden beri uydurukçayı diline dolayanlar uydurma örnekler bulurlar, hani şu “ulusal düttürü”, “gök konuksal avrat” örnekleri gibi... Çok satan gazetelerimizden birinde, bir köşe yazarı “Büyük Saldırı” sözcüğünü de ekledi bunlara... Kimi aydınlar uydurukçanın ne olduğunu, kendi uydurdıkları örneklerle anlattılar hep. Şimdi de uydurma haberlere sarılıyorlar. Milli Eğitim Bakanlığı’nın “öz Türkçe operasyonu”ndan söz ediliyor bu haberlerde. *Aşk-ı Memnû*’nun adı “Yasak Aşk” olacaktı. On kişiden oluşan yayın kurulundan söz ediliyor bir de... Ben o on kişiden biriyim. Aşk-ı Memnû’yu “Yasak Aşk” yapan ne bir dosya var elimizde ne de bir karar. Yayın Kurulu’nda kimi Batı klasikleri için “sadeleştiren” değil, “yayına hazırlayan” demenin daha uygun olacağını konuştuğumuzu anımsıyorum. Dedim ya, konu uydurukça olunca örnekler de, haberler de uydurma olacak.

Şunu artık kabul etmenin zamanı gelmedi mi? Uydu-rukça yok, tutmayan sözcükler var. Ama tutan, dilimize yerleşen binlerce yeni sözcük de var. Tutan sözcükler, tutmayanlara göre o kadar çok ki...

Uydurma haberlerin ardından “sadeleştirme” konusunda sahici bir tartışma başladı. İyi de oldu... Eski yapıtların dilinin hızla eskimesini, sadeleştirme gereği duyulmasını dil devrimine bağlayanlar oldu. Sadeleştirme Türkçenin bir gerçeği. Nedenlerini iyi anlamak gerekir. Şu iki şeyin ne olduğunu anlarsak, sadeleştirmenin nedenlerini de doğru anlarız:

1. “lisan-ı avâm” aşagılamaşı.
2. Tarama Sözlüğü.

Osmanlı kendi dilimizi “lisan-ı avâm” diye altı yüzyıl boyunca aşagıladı, ne yazı dili olarak benimsedi ne bilim ve edebiyat dili olarak. İbadet dili olmaması içinse hâlâ uğraşıyoruz. Altı yüzyıl boyunca yazılar Arapça, Farsça ve Türkçe karışımı tuhaf bir dille yazıldı. Böyle bir talihsizliği başka dillerin tarihinde görmek olası değildir. Bunun sonunda geride büyük bir dil mezarlığı bıraktık. Sekiz ciltlik *Tarama Sözlüğü* bu mezarlığın anıtsal bir belgesidir. Ne İngilizcenin ne Fransızcanın ne de Italyancanın sekiz ciltlik bir Tarama Sözlüğü var. Çünkü onlar “lisan-ı avâm” aşagılamasıyla kendi dillerini yok etmediler. Türkçenin “lisan-ı avâm” olarak görüldüğü dönem iyi anlaşılmadan, ne dil devrimini ne de şu günlerde tartışıp durduğumuz “sadeleştirme” çalışmalarını doğru anlayabiliriz. Tarama Sözlüğü’nü şöyle bir karıştırın. Bugün Türkçede karşılığı yok sandığımız *first lady* (uluhatun), *bulvar* (uluyol), *sitreç elbise* (sıkma giynek) gibi sözcüklerin karşılıklarını 12.-13. yüzyıl Türkçesinde bile bulabilirsiniz. Hele *maganda* karşılığı olarak *yabaneri* sözcüğü bana ayrı bir heyecan verdi, atalarımız böyle bir olgunun yüzyıllar önce ayırımına varmışlar.

Geride büyük bir dil mezarlığı bıraktık.

Tannı bizi yeni bir dil mezarlığından korusun!

Dedelerimizin aldığı öz Türkçe soyadlardan bile rahatsız olursak, yeni bir dil mezarlığı kaçınılmaz olur.

LİSELERDE OSMANLICA DERSLERİ

Türkçem Mahzun Ben Mahzun

Bir Tartışmanın Ardından

9 Ocak 2004 tarihinde benim ve MEB Müsteşarı Prof. Dr. Necat Birinci'nin katıldığı **Ceviz Kabuğu** programı epey yankı buldu; özellikle Müsteşar'ın Atatürkçülüğünü arz ederken ümmetçiliğini söylemesi bazı siyaset adamlarının ve köşe yazarlarının tepkisine yol açtı; 16.01.2004 tarihli Milliyet tartışmayı manşetten verdi.

Bu programın öncesinde ve sonrasında yaşadıklarımı okurlarla paylaşmak istiyorum.

Esenboğa Havaalanı'nda uçağa binerken içimde iki kaygı, iki korku vardı; biri, her uçak yolcusunun yaşadığı düşme korkusu; ikincisi, elimdeki çantanın kaybolması... Sıkı sıkı sarıldığım çantam Yeşilköy Havaalanı'nda çalındı, tartışmaya yararlanacağım çoğu kaynaktan, belgeden yoksun çıktım. Atatürk'ün Nutuk'u bu kaynaklardan biriydi, altını çizdiğim Arapça, Farsça sözcük ve tamlamaları tartışma sırasında çıkarıp gösteremediğim için tutuldum kal-

dım. Çantamı bulmak için sarf ettiğim işe yaramayan çabaların bana epey sıkıntı verdi, program süresince bu sıkıntıyı üstümden atamadım.

Kürtçe konusunda dinleyicilerden bana gelen sorularda konuyu sulandırma gayreti gördüğüm için yanıtlamadım, Kürtçe konusu tartıştığımız asıl konuyu unutturabilirdi. **Hulki Cevizoglu** soruyu yanıtlamamı isterken **Kemal Burkey'i** anlattığım **Bir Şarkıyı Dinlerken** adlı kitabımı karıştırıyordu. Soru bu öykümle bağlantılı olarak sorulsaydı kuşkusuz yanıtlardım; ancak Kürtçe özel kurslar, liselere Osmanlıca (eskiyazı) dersleri konması konusundan öylesine uzaktı ki salt reyting uğruna tartışmanın başka yerlere çekilmesine fırsat vermedim.

Liselere Osmanlıca (eskiyazı) dersleri konmasından rahatsız olan pek çok aydın var, ancak halkın (Türkçenin gerçek sahiplerinin) aydınlardan daha çok rahatsız olduğunu gördüm. Hâlâ bazı aydınlarımızın liselere Osmanlıca, Arapça, Farsça dersleri konmasının ülkemiz için bir eğitim cinayeti olduğunu kavradıklarını sanmıyorum. Canım ne olacak, bunlar da öğretiliversin, diyenler var kuşkusuz. Herhalde onlar, Atatürk'ün fazla düşünmeden, bu işleri alelacele yaptığını sanıyorlar. Oysa Atatürk kadar dil ve alfabe işlerine vakit ayıran, dil tartışmalarından en az dil uzmanları kadar zevk alan başka bir devlet adamı olabileceğini sanmıyorum. Bunu anlamak için **Falih Rıfkı Atay**, **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**, **M. Şakir Ülkütaşır** gibi yazarları dikkatlice okumak yeter.

Söz konusu programda dilimin döndüğünce ve Sayın **Müşteşar'dan** fırsat buldukça şunları anlatmaya çalıştım:

- Türkçe dünyanın hem en talihli dilidir hem de en talihsiz dili. Talihli dildir, çünkü 160 kadar eki var. Öteki dillere göre Türkçenin sayısal üstünlüğüdür bu; doğurganlıkta ve üretkenlikte üstünlüğünün yadsınamaz, çürütülemez, önemli bir göstergesidir.

Talihsizliği ise Osmanlıcadan, yani Arapça ve Farsçadan kaynaklanır. Bu diller yüzünden Osmanlı altı yüzyıl boyunca Türkçeye bilim, edebiyat ve eğitim dili olma hakkını vermedi. Geçmişte bıraktığımız sekiz ciltlik dil mezarlığının (Tarama Sözlüğü) nedeni budur. Yeniden Osmanlıcaya, Farsçaya, Arapçaya dönmek demek dilimize aynı talihsizliği yeniden yaşatmak, yeni bir dil mezarlığı demektir.

- Ziya Gökalp'in "Esparanto" dediği, "hastalıklı" saydığı Osmanlıca yeryüzünde benzeri olmayan bir dildir; gene Gökalp'in dediği gibi tedavi edilmesi gerekiyordu. Atatürk bu dili tedavi etti, yeniden o hastalıklı günlere dönüp şu güzel dilimizi bulandırmak bize hiçbir şey kazandırmaz.

- Osmanlıca ile Latince arasında hiçbir benzerlik yoktur, Türk dillerinin kökenini Göktürkçede aramak gerekir.

- Eski yazı (Arap yazısı) çok zordur, Türkçeye uygun değildir. Bu durum Cumhuriyet'ten önce de çok tartışıldı. Türkçe ünlüleri bol bir dildir. a, e, o, ö, u, ü, ı, i gibi ünlüleri Arap harfleriyle yazamazsınız. Osmanlı en parlak zamanlarında bu dili (alfabeyi) toplumun ancak % 2'sine öğretebildi. Osmanlıca hiçbir zaman kitlelerin dili olamadı. Bu yüzden Cumhuriyet kadroları Osmanlıdan büyük bir cehalet devraldı.

- Lise öğrencisi Osmanlıca'yı öğrenip ne yapacak? Liseler araştırmacı ya da uzman yetiştirmez. Eskiye araştıracak olan uzmanlara üniversitelerimiz Osmanlıca'yı öğretiyor. Her yıl 16.000 genç -evet, her yıl- Osmanlıca öğrenerek mezun olur. Çoğu alanıyla ilgili iş bulamadığı için öğrendiğini unuttur. Eski yazıyı (Osmanlıca'yı) bir yerde kullanmayacaksanız çok çabuk unutursunuz. Ben de öğrenip unutanlardanım. Osmanlıcaya verdiğim altı yıla acıyorum.

- Zaman zaman pek çok insan eski yazı bilmediği için geçmişin değerli yapıtlarına ulaşamıyormuş gibi bir hava

yaratılıyor. Geçmişin bütün değerli yapıtları yeni yazıya çevrildi. Yeter ki siz onları okuyacak insan bulun, topluma okuma ve araştırma sevgisini kazandırın.

- Liselere yeni bir ders konurken ne getirip ne götürceği iyi hesaplanmalı. Çocuklarımızın beyni bilgi deposu değildir. Bu üç ağır dersin (Osmanlıca, Arapça, Farsça) alacağı zamanı, gücü, enerjiyi ve motivasyonu düşünmek zorundasınız. Sonuçta bu derslerden en çok Türkçe zarar görecektir, çocuklarımız ne Osmanlıca'yı ne de Türkçeyi tam öğrenebilecekler. İki dilli çocuklara benzeyecekler.

- İki alfabeli, yani iki bellekli bir toplum yaratılacak. Yaşar Kemal'in romanlarını bile Arap harfleriyle basan yayınevleri göreceğiz. İki bayraklı, iki anayasalı, iki ulusal marşlı bir toplum olamayacağına göre, iki alfabeli bir toplum da olmamalı.

- Böyle bir uygulama Cumhuriyet'i parça parça yok etmektedir. Tıpkı başörtüsü sorununda olduğu gibi, Kuran yazısıyla okuyup yazmak isteyen gençler çıkabilir karşımıza.

- Üniversiteye gelen öğrenciler dilimizin sıradan sözcüklerini bile yerli yerinde kullanamıyorlar; ödev ya da tez yazarken çok zorlanıyorlar, dilekçe yazmayı bile bilmiyorlar. Türkçe öğretimindeki yetersizliği konu alan kitaplar, kitapçı dükkânlarında ayrı bir köşe oluşturdu. Bu konudaki eleştiriler, eleştiri düzeyini de aştı, bir çılgına dönüştü. Milli Eğitim Bakanlığı'ndan Türkçenin daha iyi öğretilmesi için projeler beklenirken Osmanlıca, Arapça ve Farsça neyin nesi?

- Macarcada üç yüz otuz Türkçe sözcük vardır. Türkçenin Macarcayı istila olasılığı bulunmadığı için Macarlar bu sözcüklerden rahatsız olmazlar. Dezsö Kosztolanyi bir öyküsünde bu üç yüz otuz sözcüğü konu alır. Öykü kahramanımız Avrupa'da bir tren yolculuğunda üç kişilik bir Türk ailesiyle tanışır: Anneanne, anne, on yedi yaşlarında

bir kız... Aynı zamanda ozan olan kahramanımız, dilindeki üç yüz otuz Türkçe sözcükle ilgi duyduğu Türk kızına kur yapmak ister. Ancak kızımız bu sözcüklerden ikisini anlarsa üçünü anlamaz, üçünü anlarsa beşini anlamaz... Bizim dilimizin başına gelenleri bizden iyi bilen Macar ozan şunları söyler: “Bak küçüğüm, bu sözcükleri siz unuttunuz, ama biz unutmadık. Ben bir ozan olarak bu sözcüklere çok şey borçluyum.” Bu öyküden çıkaracağımız önemli dersler var: Bir: Biz bu Macar ozan kadar dilimizi sevmiyoruz. Yeniden Osmanlıcaya dönüş bu sevgisizliğin son örneği. İki: Türk kızının bilemediği Türkçe sözcüklerin bazılarını Tarama Sözlüğü’nde de bulamadım. Yani Osmanlıca yüzünden geçmişte bıraktığımız dil mezarlığı sekiz ciltlik Tarama Sözlüğü’nden de büyük.

Yaklaşık beş saat süren program süresince yukarıdaki görüşlerimi anlatmaya çalışırken, bir ara Sayın Müsteşar “Biz Kemal Beyle aynı düşünüyoruz” deyince, dilimiz adına duyduğum sevinci anlatamam. Telefonla gelen tepkiler üzerine Sayın Müsteşar’ın elindeki projeden vazgeçtiğini düşündüm. Sonra gördüm ki ben yalnızca sessiz, sakin bir insan değil, biraz safmışım da! Müsteşar Bey benimle aynı düşüncede olsaydı, bundan en çok dilimiz kazançlı çıkardı.

Sayın Müsteşar; “Bu bizim kültürümüz” demekten öte sağlam bir gerekçe gösteremedi. Eski edebiyat derslerinde zaten o kültürümüze fazlasıyla yer veriliyor. Ayrıca Müsteşar’ın “Nutuk’u çevirmek için Atatürk’ten, Kuran’ı çevirmek için Tanrı’dan izin almak gerektiği” gibi görüşleri, “Sen, Nevaî’den iyi mi bileceksin?” gibi sözleri beni çok şaşırttı.

Bu tür projelerin amacı açık: Çocuklarımızın önce imam, sonra iktisatçı, gazeteci, öğretmen, avukat vb. olması isteniyor.

Programdan sonra beni yüzlerce kişi aradı. “Ülke nereye gidiyor?” diye ağlayan insanlarla karşılaştım. Türkçe-

sindeki yetersizlik yüzünden kötü giden sınavlarından sonra ağlayarak odama gelen Kerküklü bir Türk öğrencim vardı. O öğrencim gene ağlayarak geldi:

– Hocam sizin çocuklarınızı da bizim gibi mi yapmak istiyorlar? dedi. Biz ne Arapçayı tam öğrenebildik ne Türkçeyi. Sizin dediğiniz gibi, biz iki dilli olduk. Derslerim bu yüzden kötü gidiyor. Belge almak üzereyim. Burada Türkçem, Kerkük'te Arapçam beğenilmiyor. Sizin çocuklarınızı da bizim gibi mi yapmak istiyorlar?

Dil ve anadili öğretimi, üzerinde çok düşünülmesi gereken önemli bir konudur.

Atatürk'ün kısa ömrü içinde en çok bu konulara zaman ayırması boşa değildi.

Osmanlı Türkçesiymiş!

Hapishaneden izin alıp sürekli hastaneye giden mahkûm, her seferinde bir organı kesilmiş olarak döner. Önce sağ kolu, sonra sol kolu, derken iki bacağı da kesilince, hapishane müdürü dayanamaz:

– Yoo kardeşim, der. Ben seni hastaneye filan göndermiyorum. Sen parça parça firar ediyorsun, parça parça hapishaneden kaçyorsun...

Bir iki kişiye bile anlatma fırsatı bulamadan unutup gittiğim bu öyküyü, son günlerde yaşadıklarımız ne çok anımsatıyor bana. Bizden, ülkemizden, dilimizden... parça parça bir şeyler koparıyor.

İngilizce artık parça parça da değil, çok hızlı adımlarla ortaöğretimde ve yükseköğretimde Türkçenin yerini almak üzere. Biz bunları tartışırken bir de Osmanlıca (eskiyazı) dersleri çıktı karşımıza. Devlet küçülürken anlaşılan Türkçeyi de küçültmek istiyorlar.

Milli Eğitim hep bu kafayla, bu anlayışla yönetilirse, çok yakın zamanda yapıtlarımıza, kültürümüze ikiye bölünmüş bir bellekte yer arayacağız. Harf seçimi konusunda ikiye bölünmüş okur kitlesi karşısında, az okuyan toplumuzda, zar zor bastırabildiğimiz kitaplarımızı bir de hangi harflerle bastıracağımızı düşüneneceğiz.

Öteden beri harf devrimini içine sindiremeyenler, gerçek niyetlerini zaman zaman örtülü, zaman zaman açık bir dille yazdılar, söylediler. Onlara göre öncelikle yapılacak iş, karşı bir devrimle Latin yazısını kaldırıp eski harflere dönmek yerine, Osmanlı yazısına da "hayat hakkı" tanımadır. Yani önce -ve bir süre- iki alfabe yan yana yaşayacak... Sonrası kolay. Şeriat özlemcilerinin bu eski düşünüyü Cemil Meriç korkusuzca dile getirenlerdendi. Cumhuriyet'in 50. yılında kendisiyle yapılan bir röportajda harf devrimini yererken "İslam harfleri" dediği Arap yazısının ortaöğretimde öğretilmesini, bu alfabeye yeniden "hayat hakkı" tanınmasını istiyordu. Üstat aynı röportajda şunları söylemekten de çekinmiyor:

"Devlet-i Aliye, temel direklerden biri olan yeniçerileri imha etmek suretiyle kendi ölümünü hazırlamış oldu. Yeniçeri, ulemanın biricik desteği idi. El ele veren bu iki zümre, saltanatının her türlü keyfi hareketlerini önleyen aşılmaz bir setti. Ulema Şeriatın temsilcisiydi. Şeriatın, yani ezeli hakikatlerin..."

Cemil Meriç, sonra farklı düşünce evrelerinden geçse de otuz yıl önceki bu konuşmasında yazı devrimini büyük bir yanlış olarak görüyor, şeriat düzenini ve şeriatın bekçisi saydığı yeniçerileri yüceltmekten de çekinmiyor.

Günün birinde "ecdat yadigârı" diye Yeniçeri Ocakları'nı yeniden canlandırılması da gündeme gelirse şaşırmayalım. Padişahlık sistemini bile tartışmaya başladığımıza göre...

Arap harflerini (onlar İslam harfleri de diyorlar), yetmiş altı yıl boyunca şeriat özlemi içinde olanlar istedi. Ne ilginçtir ki ortaöğretime Osmanlıca dersleri konması projesini gerçekleştiren M. E. B. Müsteşarı Prof. Dr. Necat Birci de **Ceviz Kabuğu** programında (09.01.2004) “ümmetçi” olduğunu açıkça söylemişti.

Ortaöğretime eskiyazı dersleri koyanlar, “milliyetçi” olduklarını söylemekten çekinirken “ümmetçi” olduklarını saklamıyorlar.

Demek ki bu projenin gerisinde eğitsel nedenler ve gereksinimler değil, belli bir dünya görüşü (ideoloji) var.

Aynı televizyon programında Sayın Müsteşar, şimdilik on okulla işe başlayacaklarını söylemişti.

Evet, şimdilik... Sonra sayı artabilir. Hatta ilkokullara da konabilir... Tıpkı 1970’lerdeki gibi, parça parça... Bu projenin Milli Eğitim Bakanlığı’nın ilgili kurullarından yüzlerce okulda uygulanması dileğiyle geçtiğinin ben yakın tanığıyım.

Üniversitelerde “Osmanlı Paleografyası” vb. adlarla okutulan bu derslerin ortaöğretimde neden gereksiz olduğunu konuşmalarında ve yazılarında uzun uzun anlattım.

Ülkemizde hâlâ Türkçeyi ve yeni harfleri öğretemediğimiz milyonlarca insan varken ikinci bir alfabeyle eğitim düzenimizi karıştırmayı yararsız görüyorum.

Lise öğrencilerinin okuma gereksinmesi duyabileceği, geçmişin bütün kültür değerleri -önemli önemsiz- yeni yazıya çevrildi. Bunları yeni harflerle **daha kolay, daha çabuk** okuyabiliyoruz.

Ama okuyan kim!

Eski yapıtları çok kolay okunan Latin yazısıyla okumayanlara, zor okunan Osmanlı yazısıyla nasıl okuturuz?

Arap yazısı geçmişi araştırmak isteyen uzmanlara üniversitelerde öğretiliyor. Her yıl üniversitelerimizden Osmanlıcayı öğrenerek mezun olan on altı binin üstünde in-

san, alanlarıyla ilgili iş bulamadıkları için öğrendiklerini hızla unutuyorlar. Edebiyat, Tarih vb. bölümlerden mezun olan öğrenciler hayata atıldıktan sonra, başta Osmanlıca olmak üzere kendilerine gereğinden fazla okutulan bazı dersler yüzünden bölümlerine duydukları kırılganlıklarını, kızgınlıklarını saklamıyorlar. Bu tür yakınmaları biz hemen her mezunumuzdan duyarız. Üniversiteden sonra, lise öğrencilerinin de sorguladığı bir ders olacak Osmanlıca.

Osmanlıca dersleri, eski metinleri, eski dili, eski sözcükleri öğrenmemizi de kolaylaştırmaz. Fuzuli'nin, Baki'nin, Nedim'in dili Latin harfleriyle daha kolay, daha çabuk, öğrenilir. Çünkü Osmanlıca (eskiyazı) dersleri öncelikle günümüz Türkçesinin metinleriyle başlar (S. Faik, T. Buğra, Ö. Seyfettin vb.), uzun bir süre de böyle gider. Öğrenci en az iki yıl, "Ayşe pazara gitti", "yağmur yağıyor" gibi tümceleri Arap harfleriyle okuyup yazmayı öğrenir. Bu yalın tümceleri eski yazıyla okuyup yazmak kolay değildir. 1910'lu yıllara gelindiğinde bile, aydınlarımız "Türk" sözcüğünün nasıl yazılacağı konusunda anlaşılamamışlardı. "Üç" diye yazdığımız sözcük, "uç", "öç" diye de okunur. Osmanlı yazısında ünlülerin (a, e, ı, i, u, ü, o, ö) bulunmaması, bu yazıyı Türkçe açısından zorlaştıran onlarca olumsuz etkenden biridir. Osmanlıda okuryazarlık bir avuç azınlığın elinde sınırlı bir uğraş olduğu için, uzun süre bunlar toplumsal bir sorun olarak görülmedi. Bu durum Tanzimat'tan sonra tartışılmaya başlandı.

"Osmanlı Türkçesi" Ne Demektir?

Gene bu proje dolayısıyla anlıyoruz ki artık "Osmanlıca" değil, "Osmanlı Türkçesi" diyecekmişiz. Örneğin, aşağıdaki dile "Osmanlıca" demek yabancıların, Batılı bilim adamlarının bir oyunuymuş:

*"Ey gül-istân-ı letâfette hezâr işve vü nâz ile yetişmiş
gül-i ra'na sana gûyâ ki edip müşg-i sehâp u mey-i gülğün*

u gül- âbı dahi bârân edip enfâs-ı Mesihâ'yn nesîm eyleyip...” (Şeyh Galip)

Böyle bir dile “Osmanlıca” diyenler; Ahmet Vefik Paşa’dan, Şemsettin Sami’den, Ziya Gökalp’ten tutun Ömer Seyfettin’e, Falih Rıfkı Atay’a, Mehmet Kaplan’a, Nurullah Ataç’a kadar bütün yazarlar yabancılarının, Batılı bilim adamlarının oyununa gelmişler. “Osmanlı Türkçesi” diyerek bu oyundan kurtulmamız gerekiyormuş.

Bana bu işte de bir oyun varmış gibi geliyor. Çünkü “Osmanlı Türkçesi” terimi 1910’lu yıllarda bazı yazılarda, kısa bir süre (Cumhuriyet’e kadar) “Türkiye Türkçesi” anlamında kullanıldı.* Bu terimi ilk kez *İctihat*’taki yazılarında kullanan Hüseyn Kazım Kadri, hangi anlamda kullandığını da açıklıyor:

“Şu kadar ki Osmanlı Türkçesi (Yani Türkiye Türkçesi) imla-yı istikakisini tamamen kaybetmiş olduğundan buna daha me’nus bir şekil vermek ve Uygur ve Çağatay Türkçesinde olduğu gibi az çok huruf-i imlâ kullanmak lazımdır.”

Ayrıca içindeki açıklama bana değil, yazara ait.

*“Böyle bir tarz-ı imlâ bizi lisanımızın aslından ve kavanin-i istikâkiyesinden pek ziyade uzaklaştırmaz. Ve bizimle beraber Türkçe tekkellüm iden akvam (...) ile aramızdaki sihriyet de üzülmaz... Günün birinde onların da kesbi intizam ve itrad iden Garp yani Osmanlı Türkçesini kabul etmeleri ihtimali kesb -i kuvvet ider. Zaten bu son zamanlarda Turan akvamının Garp Türkçesine kendi kendilerine temayül ittükleri görülüyor ve Şark lehçeleri ile Osmanlı Türkçesi arasındaki imlâ ve şive farkları yavaş yavaş azalıyor.”***

* M. Şakir Ülkütaşır, “Atatürk ve Harf Devrimi”, *Cumhuriyet*, İstanbul, 1998, s. 36.

** Hüseyn Kazım Kadri, “Türk Lehçelerinin Tevhidi”, *İctihat*, 1 Teşrinievvel 327 (1911), numara: 32

1910'lu yıllarda Türk lehçelerinin karşılaştırıldığı bazı yazılarda “Türkiye Türkçesi” ya da “Garp Türkçesi” anlamında kullanılan “Osmanlı Türkçesi” sözünden Karacaoğlan'ın, Dadaloğlu'nun dili de anlaşılır.

Araştırabildiğim kadarıyla Cumhuriyet kurulduktan sonra dille ilgili yazılarda “Osmanlı Türkçesi” terimi kullanılmadı, çünkü bu terim yerini “Türkiye Türkçesi”ne bıraktı. Cumhuriyet kurulmasaydı kuşkusuz o terim sürüp gidebilirdi. Bazıları içlerine sindiremeseler de “Türkiye Cumhuriyeti” diye bir devlet kuruldu, “Osmanlı Türkçesi” de “Türkiye Türkçesi” oldu. 2000 yılından sonra “Osmanlı Türkçesi” demek, bu tarihsel gerçeği kabul etmemek anlamına gelir.

Muska ve Üfürükçülük Sektörü

Kaman, Ankara'ya 138 km uzaklıkta bir ilçemiz. Eskiden yolu daha işlekti. Kayseri, Yozgat, Sivas arabaları oradan geçerci. Bu yol Kırıkkale üstünden verilince Kaman eski canlılığını yitirdi, adını fazla duyuramadı. Belki de böylesi daha iyi oldu. Hirfanlı, kurak İçanadolu toprağında, bozkırın ortasında kocaman bir deniz gibi durur. Bunca suyu bir arada görmeyen Kamanlılar, uzun süre bu baraj gölüne “deniz” dediler. Hirfanlı'nın mavi suları, açgözlü rantçıları çekebilirdi. O işlek yol gittiyse de, bir Kırşehir türküsünün söylediği gibi, güzeli, güzellikleri kendine kaldı.

Bozkırın **Yeşil Kaman**'ı şimdilik yağmadan uzak duruyor.

Bilenler bilir, Kaman cevizinin ayrı bir tadı vardır. Dünyanın en lezzetli cevizi olduğu söylenir. Kocaman, iri iridir; ince kabuklu olduğu için, ikisini bir araya getirip tek avucunuzla çıtır çıtır, kolayca kırabilirsiniz. Öteki cevizlere göre içi, dışı daha beyazdır. Çiğnemeye başlayınca,

yağlı bir sütle dolar ağızınız. Çok özenli, kibarca da yerseniz dudaklarınızda beyaz köpükler dolaşır. Zerre kadar acısı yoktur. Son zamanlarda belediye başkanlarının (başta Yusuf Canpolat'ın) çabalarıyla, çeşitli etkinliklerle biraz verim arttıysa da hâlâ kolay kolay bulunmaz her yerde. "Kaman cevizi" diye size çoğu zaman başka yerlerin cevizleri satılır.

Buranın ilk hükümet tabibi Dr. Şemsettin Yaşatan, *Kaman Camiinde Konferans*^{*} adlı kitabına şu satırlarla başlıyor:

"Bilginler halka konferanslar verirler. Bunun için Halkevlerini, okul ve üniversite salonlarını ve pek nadir olarak da meydanları seçerler. Fakat doktorların camilerde konferans verdiklerini hiç duydunuz mu? Ben duymadım. Fakat kendim, Kırşehir ilinin Kaman ilçesinde büyük camide konferanslar verdim." (s. 8)

Çocukluğumda duasından benim de nasibimi aldığım ünlü bir hocası vardı Kaman'ın. Yazılarımda kullanmadığım ikinci adımı (Kamanlı) bu hoca vermiş. Dr. Yaşatan'ın yıllar sonra okuduğum kitabında, o hocanın adıyla karşılaştım.

Dr. Şemsettin Yaşatan, 1944 yılında Kaman'ın ilk hükümet tabibi olarak göreve başlar. Henüz hükümet tabipliği için bir oda bile yoktur ortada. Güçlkle bulup kiralandığı evinde, bakkaldan almaya mecbur kaldığı birkaç kayıt defteriyle işe başlar.

Ne var ki günler aylar geçtiği halde muayene için tek bir hasta bile gelmez. Hekim olduğunu unuttuğu günler yaşar. Oysa bilir ki her türlü hastalık vardır çevrede, salgın hastalıklardan yüzlerce insan kırılır. Bu ilgisizliğin nede-nini Dr. Şemsettin Yaşatan şöyle anlatıyor:

* *Kaman Camiinde Konferans*, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1961.

“Çünkü şehrin bir evliyası, bir Lokman Hekimi vardı, adı Ö... Hoca idi.

“İtibarı çok büyük idi bu hocanın: Gûya zamanın Cumhurbaşkanı olan İNÖNÜ'nün çocuğuna felç hastalığı gelmiş, bütün profesörler bir araya geldikleri halde tedavi edememişler. Ö... Hoca Ankara'ya davet edilmiş, keskin nefesi ve muskaları ile çocuğu iyileştirmiş. Bu sebepten dolayı kendisine profesörler kurulunca hekimlik etmesine müsaade etmişler.”

Halk böyle biliyor, böyle söylüyor.

Dr. Ş. Yaşatan, Kaman'da hâlâ ocak olarak devam eden hocanın evinin önünde 40 derece ateşler içinde, ellerinde armağanlarla sıra olmuş hastaları görünce bir hekim olarak içi parçalanır, büyük acı duyar.

Zordur cehaletle savaşmak.

Yanlışlarla dolu şu ülkede, daha da yanlış olanı, daha da dayanılmaz olanı herkesin en doğruyu kendisinin bildiğini sanmasıdır. İnsanlarımız yüzyıllardır sırtlarına vurulmuş cehalet yükünün farkında bile değiller. Nice aydın geçinen aymazlar da kültürümüz diye sahiplenirler bunları.

Bilimin ışığı, Atatürk aydınlığı Anadolu'ya kolay yayılmadı. Anadolu aydınlanmasının yüzlerce kahramanından biri olan Dr. Şemsettin Yaşatan, böylesine bir cehaletle polisiye önlemlerle savaşamayacağını anlayınca, camide konferans vermek için kaymakama başvurur, Ö... Hocanın ardından ayrılmayan kaymakamı ikna eder. Bir cuma günü tellal aracılığıyla hükümet tabibinin camide konferans vereceğini, namaz kılan, kılmayan herkese duyururlar. Dr. Şemsettin Yaşatan, birkaç yüz kişinin ilgi dolu bakışları arasında kürsüye çıkar. Gerisini kendisinden dinleyelim:

“Bir kurtarıcı olacağım hakkında içimde kuvvetli bir his belirmişti. İçimde duyduğum acıdan aldığım ilham ile,

kuvvetli bir hatip kesilmiş, büyük bir talâkat (açıklık) ve halâvetle (tatlılıkla) bir buçuk saat konuşmuştum. Oturan ve ayakta duran cemaat bir kılını oynatmadan dikkat kesilmiş, beni dinlemişti. Böyle bir emrivaki ve cemaat huzurunda beni dinlemek zorunda kalmış olan Ö... Hoca, iki büküm olmuş, korkmuş bir halde görünüyordu. Ben, dini soysuzlaştırmış bulunan hurafeleri en mantıkî şekillerde yıkıyor, ilmin ve tababetin müspet olan başarılarını birer heykel gibi dikiyordum.” (s. 10)

Dr. Yaşatan'ın konuşması büyük ilgi görür, dakikalarca alkışlanır. Kutlamalar çarşı içinde de sürer. Konferansların her hafta tekrarı istenir. Dr. Yaşatan'ın deyişiyle, bu konferanslarla Ö... Hoca'ya birinci darbe vurulmuştur. Bundan sonra dispansere hastalar gelmeye başlar. Ama nasıl?

“Evime ve dispansere hastalar gelmeye başlamışlardı. Fakat bu hastaların zebun vücutları hocanın muskaları ile müzeyyen (süslenmiş) bir halde idi. Tedaviyi parasız yapıyor, buna mükabil önce muskalarını bana teslim etmelerini şart koşuyordum. Bu usul ile tedavinin başarısını, hocanın muskalarına maletmekten hastalarımı kurtarıyor, başarının hangi yönde bulunduğu hakkında kendilerine tecrubi (deneyimsel) bir kanaat yaratıyordum.” (s. 11)

Doktorun topladığı muskaların sayısı bini aşmıştır. Dispanserde bu işe ayırdığı torba dolar.

Üfürükçülük, muskacılık hâlâ bir sektördür Anadolu'da.

Dr. Yaşatan kitabında, bu cehalet tablosunun gerisinde yatan nedenleri 1. **Hakkı Baltacıoğlu'nun** ağzından şu sözlerle açıklar:

“Batı kalkınmasının yolu yordamı şudur: Luther, İncil'i anadiline çevirdi. Anadili edebiyata tesir etti. Milli edebiyat doğdu. Milli edebiyat politikaya tesir etti. Milli devlet doğdu. Milli devlet ekonomiye tesir etti, endüstri doğdu.

Endüstri, hürriyet ve şahsiyet kültürünü yarattı, demokrasi doğdu. Görüyorsunuz ki, Batı kalkınması demokrasiyle başlamıyor. Demokrasi ile sona eriyor. Bizim de yapacağımız ilk iş, din kitabımız olan Kuran'ı anadilimiz olan Türkçeye çevirmek ve bu suretle okumaktır.” (s. 28)

Bilim, bilgi ve din kaynakları ile halk arasına giren dil ve yazı engelli (Arapça, Osmanlıca) yukarıdaki cehalet tablosunun önemli nedenlerindendir.

Yüzyıllardır Kuran'ı anlamadan başımızı secdeye eğdik.

Bugün de bilim, bilgi kaynakları ile halk arasına İngilizce engelini koymaya çalışıyoruz. Ne acı!

Dr. Şemsettin Yaşatan, 1944 yılında Kaman'da yaşadığı deneyimi, 1960'lı yıllarda İzmir'de de denemek, bir halk eğitim yöntemi olarak yaygınlaştırmak ister. Ancak bu çabasında en başta Diyanet İşleri Başkanlığı'nı karşısında bulur. Başkanlık ile arasındaki tartışma ve yazışmalar o günlerde basına da yansır. “Onların şeytanları, cinleri, perileri varken, tenezzül mü ederler mikrop lafını etmeye?” diyen Ecvet Güresin gibi yazarların desteğine karşın, Kaman'da yaptıklarını İzmir gibi ilerici bir kentte uygulayamaz.

Camide konferans, yalnızca Kaman'la sınırlı kalır; böyle bir onur, ceviz ve bozlak diyarı Kaman'ın, Kamanlıların olur.

Osmanlıca Üzerine Son Birkaç Söz ve Bir Mektup

Vaktiyle TRT'de güneş tutulmasını anlatan bir program izlemiştim. Sunucu, konuştuğu gökbilimci konuğa evrenin bir sınırı, sonunda ulaşabileceğimiz bir sonu olup olmadığını sormuştu. Gökbilimci uzman şöyle bir gülümsedi. "Biz var saydığımız sınırlarına yaklaştıkça, o sınır bizden uzaklaşır." diye açıkladı bu karışık durumu. Yani evrenin sınırları var, ama biz yaklaştıkça uzaklaşan bir sınır bu. Evren için yapılan bu açıklama, dil için de geçerlidir. Biz dilimizin sınırlarına yürüdükçe, o sınırlar bizden uzaklaşır. Sürekli genişleyen, uçsuz bucaksız, seslerle, sözcüklerle dolu bir balon düşünün. Bu balon sürekli şişebilir de, sönebilir de... Başka dillerin yoğun baskısıyla sönebilecek bir balon gibidir dil, ancak kendi olanaklarını harekete geçirerek (edebiyatta, bilimde, eğitimde) sınırlarına doğru yürürseniz bu esnek, canlı evren genişler.

Yani dil sınırlarımızın genişlemesi, bizim o sınırlara yürünemize bağlı.

Türkçenin bugün böylesi projelere gereksinmesi var.

Son zamanlarda her şeyi yeniden keşfetmeye başladık. Dinimiz, dilimiz, yazımız da var bu yeni keşifler arasında. Aslında biz Amerika'yı da yeniden keşfediyoruz. Ayakta işemenin bile günah olduğunu şu günlerde öğrendik. Bazı kentlerimizde belediye başkanlarımız pisuarları söküp atmış. Tanrım meğer ne çok günah işlemişiz biz.

Altı yüzyılı bulan deneyimlerle elde edilen doğrular şimdi yeniden tartışılıyor. Kendi dilimizi bir yana bırakıp Arapça ve Farsçaya yönelmenin büyük bir yanlış olduğu altı yüzyıllık uygulamayla anlaşılmamış demek ki...

Geride bıraktığımız kocaman bir tarihten hiç ders almamış gibi görünen iki anlayış, eğitim ve bilim kurumlarımızı zorluyor.

Bunlardan birincisi, önce tercüman, sonra bilim adamı olmamızı istiyor. Onlara göre varsa yoksa İngilizce... Makalelerinizi İngilizce yazarsanız 15 puan, Türkçe yazarsanız 5 puan. Bu açıkça kendi dilimizi cezalandırmak değil mi?

İkinci anlayış ise, önce imam, sonra bilim adamı, öğretmen, gazeteci, bankacı olmamızı istiyor. Onlara göre Osmanlıcayı, Arapça ve Farsçayı herkes öğrenmeli.

Türkçe iki cepheden böyle zorlanıyor.

Bu durumda "Türkçem mahzun ben mahzun!" demez misiniz?

Bu iki anlayışa karşı ses bayrağımızı dalgalandıracak üçüncü bir gücü canlandırmak zorundayız.

Kitabımın ilk bölümünde basın yayın organlarının Türkçe açısından ne durumda olduğunu incelemeye çalış-

tım. Sonucun pek iç açıcı olmadığı, sunduğum somut örneklerle anlatılmış olsa gerek. Bu durumdan basın yayın organlarımızın patronları, yöneticileri kadar eğitimimiz, eğitim kurumlarımız da sorumlu. Türkçenin, Türkçe eğitiminin durumu ortadayken bizim tartıştığımız konu Osmanlıca (eskiyazı dersleri) olmamalıydı. Bu tartışmalarda, “Çocuklarımız Kuran’ı da okuyurse fena mı olur?” diye işin aslını bilmeyenleri kandırmaya çalışanlar da oldu. Oysa Osmanlıcayla Kuran dili (Arapça) çok farklıdır. Eskiya- zı bilenler Kuran’ı anlayamazlar da, okuyamazlar da... Ne yazık ki bu konuda ben kandırılmaya hazır bir basın gördüm. Konuyu sadece **Saygı Öztürk, Işık Kansu, Oktay Akbal, Emin Çölaşan** gibi birkaç yazar ele aldı, görsel basından da yalnızca **Hulki Cevizoğlu** ilgilendi. Bir iki yazının da Cumhuriyet’in ikinci sayfasında yayımlandığını anımsıyorum. Cevizoğlu’nun beş saat süren Osmanlıca programı (9.01.2004), sanırım en çok ilgi gören programlarından biri oldu. Ondan önce bir ara Osmanlıca dersleriyle ilgileneceğini umduğum **Fatih Altaylı**, “Hocam yanımızda çalışan muhabir arkadaşlar ehvenişer’in ne olduğunu bilmiyorlar” diyerek Osmanlıca tartışmasına seyirci kalmayı yeğledi. MEB Müsteşarı ile benim tartışmam da TEKE TEK’te değil, Ceviz Kabuğu’nda yerini buldu. “Ehvenişer” gibi Türkçede yaşayan Osmanlıca deyimlerin, sözcüklerin eskiyazı dersleriyle daha kolay öğrenileceğini sanmak, “ehvenişer”in anlamını bilmemekten daha büyük bir bilgisizliktir. Ayrıca o muhabirlerin daha neleri neleri bilmediklerini biz yıllardan beri yazıp duruyoruz. Bu kitapta da epey örnek bulabilirsiniz.

Dedim ya, basınımız kim bilir hangi hesaplar yüzünden, pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da kanmaya, susmaya hazır. Onlar nerede konuşacaklarını, nerede susacaklarını iyi biliyorlar. Ben ise her yıl üniversiteler 16 bin uzman yetiştirirken, eskiyazının ortaöğretimde yaygın-

laşmasını, başörtüsüne benzer bir sorun gibi görüyorum. Ayrıca Osmanlının her yıl 16 bin kişiye (bugünkü sınırlarımız içinde) Osmanlıca'yı öğretemediğini, Osmanlı'yı yeniden keşfetmeye çalışanların bilmelerini isterim. Cumhuriyet yönetimleri, Osmanlıca'yı öğretme konusunda da Osmanlının önünde. Çok alfabelilik bir kültürel zenginlik olsaydı, gene de onaylardım bu projeyi. Bu tür projeler çocuklarımızı karşı devrime alıştırma, ısındırma provaları olmaktan öte bir anlam taşıyor. Bu alıştırma döneminin ardından, günü gelince bizden Kuran yazısıyla kitaplar istenecek.

Bu tartışmalarda geçmişten kalan yüzlerce eskiyazı belge ve kitaplardan söz edilir. Doğrudur, hâlâ gün ışığına çıkmayı bekleyen eskiyazı belgeler, kitaplar var. Ancak onların sayfalarını açmak, çeşitli alan bilgileriyle donanmış uzmanların, araştırmacıların işi, lise öğrencilerinin değil. Lise öğrencilerinin ilgi alanına girebilecek bütün yapıtlar yeni yazıya çevrildi. Eskiye araştırma konusunda bizim yararlanabileceğimiz uzmanları ilkokul ya da lise öğrencileri arasında değil, üniversitelerin her yıl mezun ettiği 16 bin kişi arasında aramak gerekir, eğer amaç üzüm yemekse... Çözüm bekleyen sorun, bu 16 bin kişiden neden yararlanamadığımızdır.

Son olarak şunu da söylemek isterim: Bu projelerin, ayakta çiğ yapmanın yasaklandığı günlerde hayata geçirilmesini bir rastlantı olarak görmüyorum ben. Her ikisi de aynı anlayışın ürünü.

Bir telefon görüşmemizin ardından Fatih Altaylı'ya yazdığım aşağıdaki mektup, yalnız Sayın Altaylı'ya değil, basınımızın bütün suskunlarına...

Ankara, 14.01.2004

Sayın Fatih Altaylı,

Size 12.12.2003 tarihli mektubumda Osmanlıca dersleriyle (eskiyazı) ilgili düşüncelerimi yazmıştım.

Bu dersin bir eğitim cinayeti olduğunu yazık ki çoğu aydınımız kavrayamadı. Siz de ilgi göstermediniz, o günlerde Bayhan'ın işlediği cinayetle ilgilenmeyi sanırım daha uygun buldunuz.

Siz belli ki katiller konusunda çok duyarlısınız.

Oysa devlet yönetimi içinde de katiller var. Bir gazeteci olarak keşke onları bulup çıkarsaydınız. Sizin çocuğunuzun beynini biçimlendiren eğitim kurumlarında da elikanlılar var inanın, sizin öncelikli konunuz bunlar olmalıydı.

Neyse, o katilleri bir yana bırakalım, ülkenin savcısı, polisi uğraşsın onlarla.

Liselerde Osmanlıca (eskiyazı) dersi tam bir eğitim cinayeti bana göre.

Bugün bir iki tane açılıyor o liselerden, Ceviz Kabuğu programında Sayın Müsteşar açıkladı, Bakanımız ona çıkarılmasını istiyormuş.

Talim ve Terbiye Kurulu'ndan yüzlerce örneği açılması dileğiyle geçti bu karar.

İki alfabeli bir toplum yaratılıyor.

Bu gidiş Türkçeyi yok edecek. Bu çocuklar Arapça, Farsça ve Osmanlıca öğrenecekler, vakit bulabilirlerse Türkçe ve İngilizce de öğrenecekler. Sayın Müsteşar'ın söylediğine göre Basketbol, Voleybol da oynayacaklarmış. Çocuklarımız iki dil arasında sıkışıp kalacaklar. Ziya Gökalp'in "Osmanlı esperantosı" dediği dili, ölü bir dili, yeryüzünde hiçbir benzeri olmayan, Türkçeyi yok eden bir dili çocuklarımıza zorla öğreteceğiz.

Türkçe yeniden Osmanlıcanın baskısı altına alınıp işi bitirilecek. Zaten bu kadrolar, yeni sözcüklerin hiçbirini sevmiyorlar. Bakan, başbakan, üçgen, dörtgen, bilgisayar, etki, yetki, tepki, öğretmen, öğrenci, alyuvar, akyuvar..... Binlerce sözcük yok edilecek, unutturulacak. Hele yenileri hiç türetilmeyecek. Çünkü bunlar dil devriminin ürünleri.

Yeniden Osmanlının hastalıklı günlerine döneceğiz.

Bu liselerle biz iki alfabeli bir toplumun kapılarını araladık.

Hayırlı olsun!

Şunu da iyi bilelim ki yeryüzünde iki alfabelik bir kültürel zenginlik olmamıştır.

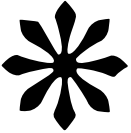
Şu günlerde Deniz Seki'yi arkalamak, Türkçeyi aralamaktan daha hoş bir olay, Allah için güzel kadın, öyleleri için yazı yazmak kim bilir ne kadar zevklidir, biz bu zevki tadamadık, bu yüzden belki sizi anlayamamış olabilirim. Bunlarla elbette ilgileneceksiniz, ama ne olur Türkçeyle de ilgilenin, Türkçeyi katledenlerle de...

Osmanlıca dersleri, çocuklarımızın, torunlarımızın geleceğiyle ilgili çok önemli bir olay. Lütfen biraz düşünün bu konuda, biraz araştırın. Yıllardan beri eskiyazı diyenler, başka neler istiyorlar, biraz araştırın.

Selam ve saygılarımı sunar, çalışmalarınızda başarılar dilerim.

Kemal Ateş

Toprak Kovgunları

Toprak Kovgunları, Ankara'nın uçsuz bucaksız gecekondualarını anlatıyor. Yozgatlılardan, Keskinlilerden, Çankırılılardan, Çorumlulardan oluşan, bir evlik yer için adam öldürülen, bireyin yitip gittiği, köyle kent arasında mahsur kalan bir dünyayı, çamur deryası, toz bulutu içinde su kavgası yapan kadınların öykülerini anlatıyor.

Türker Alkan, Radikal, 13 Haziran 2000

Toprak Kovgunları bize ... yitik insanları anlatır. Hinlikleri, kinleri, hayalleri, beklentileri, hınzırılıkları, umarsızlıkları, ikiyüzlülükleri, sevgileri ve aşklarıyla yaşamın içindeki (ama yaşamın dışına düşmüş, belki de yaşamın tam ortasında yer alan) yitik insanları...

Cengiz Temuçin Asiltürk, Cumhuriyet Kitap, 30 Mart 2000

Romanda sık sık kötü yaşam koşullarının bozduğu, yoldan çıkardığı, tükettiği, dar kafa yapılarıyla acımasız davranışlara, hesaplara yönelmiş kişilerle karşılaşıyoruz. Ama onlara pek kızmıyoruz. Kemal Ateş'in başarısı işte burada, sürekli kaynayan bir dedikodu kazanı içinde yürekleri taşlaşanlara kızmadan önce, onları o duruma iteleen çevre koşullarını gözler önüne sererek okurunu biraz da bu koşulları düşünmeye, algılamaya çağırışında.

Mehmet Seyda, Hürriyet Gösteri, Temmuz 1982

Toprak Kovgunları, günümüz Türk edebiyatında toplumcu gerçekçi akımın başarılı bir romanıdır.

Burhan Arpad, Cumhuriyet, 25 Mayıs 1982

Kemal Ateş

Küskün Fotoğraflar

Küskün Fotoğraflar'da çok canlı portreler olarak karşımıza çıkan kimi kahramanlar, size hiç yabancı gelmeyecek. Coğunun adını gazetelerden, televizyonlardan duydunuz. Onlar bulundukları büyük kurumları içeriden kemirirken, biraz da bizim içimizi kemirdiler... Belleğimizde küskün yüzler, küskün fotoğraflar bıraktılar.

Kemal Ateş, Türkçemizin usta bir yazarı. Hiçbir aşırılığa kaçmayan, yetkin anlatımıyla kaleme aldığı öykülerinde toplumsal yaşamımıza tanıklık ediyor. Bunu yaparken, öykülerini öyle samimi bir zemine oturtuyor ki, her gün dolaştığınız sokaklarda öykü kişilerinin izini sürmekten kendinizi alamıyorsunuz. Yazarı, en iyi belki de kendi sözleri açıklıyor: "Lüks otellerin önünde büyük bir havuz olsaktansa, biraz ötede mavi denizde küçük bir damla olmayı yeğlerim."

Kālidāsa

Şakuntalā

Çeviren: Korhan Kaya

Kālidāsa Hindistan'ın Shakespeare'idir. Aslında Shakespeare İngiltere'nin Kālidāsa'sıdır demek daha doğru olur. MÖ 4. yüzyılda yaşadığı düşünülen bu büyük şair ve yazarın birçok güzel eserinin arasında *Şakuntalā*'nın yeri bambaşkadır. Bu Hint dramında aşk, bütün boyutlarıyla son derece incelikli bir anlatımla betimlenmektedir. Öyle ki çağlar boyunca bu eseri okuyan birçok büyük şair ve yazar, hayranlıklarını gizleyememiştir. Bunlardan biri olan Goethe, *Şakuntalā* için şunları söylemiştir:

“İlkbaharın çiçeklerini mi,
Yoksa sonbaharın meyvelerini mi istersin?
Dinlenmek, haz almak veya sarhoş olmak mı istersin?
Bir kelimeyle yeri ve göğü kavramak mı istersin?
Şakuntalā derim...”

Ataulhak Kasmi • Mustansar Hüseyin Tarar • Niyaz Fetihpuri
Ahmet Nedim Kasmi • Safdar Mahmut • Muştak Ahmet Yusufi
Karnal Muhammed Han • Eşfak Ahmet • Patris Buhari • İsmet Çağatay
Şefik-ur Rahman • İbn-i İnşa • Fikir Tonsvi • Halide Hüseyin

Ölümüne İlişkin Bir Yazı

Pakistan-Hint Edebiyatından Öyküler

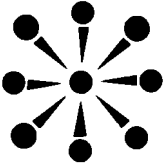
Urduca Aslından Çeviren ve Derleyen:
Celal Soydan

Ölümüne İlişkin Bir Yazı'da Doğu kültürleri, dilleri ve dinlerinin harmanlandığı Pakistan-Hindistan bölgesinin egzotik kültür yapısından renkli imgeler yer alıyor. Kâh bölge insanının mizah anlayışı ve gezi izlenimlerinin, kâh gündelik yaşamından kesitlerin sergilendiği öyküler okuru zengin bir kültür sentezinin çarpıcı öğeleriyle tanıştırıyor. Kişiler, olayların örgüsü, atmosfer ve bireysel gözlemler, yer yer bir kara mizah anlatımıyla karşımıza çıkıyor. Yoksul, umarsız ama gülmeyi asla bırakmayan insanların yarattığı dünyanın büyüleyici görünümü, birçok etnik kökenin, değişik diller ve dinlerin sentezi içinde rengârenk bir yelpaze gibi önümüze seriliyor.

Ursula K. Le Guin

Yanılsamalar Kenti

Türkçesi: Meltem Tayga

Yanılsamalar Kenti, gerçeği yitirişin, düşlere uyanışın, sarı gözlü bir yabancının varoluşunun gizini arayışının öyküsü...

Bütün bunların arasından, bugünün ve yarının dünyasını tehdit eden “ideolojik” kandırmacaların, aldanışların, Ursula K. Le Guin’in usta anlatımı ve kurgusuyla açığa çıkarılışı...

Bu serüven, “bir insanın, gezegeninin yıldızların arasında nasıl döndüğünü görebileceğini” kanıtıyor.

Minna Canth

Üç Kadın

Türkçesi: Aylin Tünay Üstüncök

Kadının kendi bedenine, düşüncelerine, mülküne, eğitimine ve mesleğine sahip olma hakkını savunan Minna Canth (1844-1897), Finlandiya'nın en ileri gelen yazarlarından olduğu gibi, oyun yazarlığı konusunda da önemli bir yer kazanmış ilk kadındır. Canth'ın akıcı bir dille yazdığı iki oyun ve bir hikâyesinden oluşan bu derlemede yer alan farklı kadınlar, kadın olmanın bilincine vardıklarında, kendilerine biçilen rollerden sıyrılıp, çatışmaya düşen kadınların acı veren portrelerini çizmektedirler.

Bir yüzyıl önce Minna Canth'ın eserlerinde işlediği kadın cinselliği üzerindeki yasaklamalar, kadının erkeğe olan yasal ve parasal bağımlılığı ve evlilikte baskı altındaki konumuyla ilgili sorunlar, o günlerin Finlandiyasında olduğu gibi bugün de dünyanın birçok ülkesinde tartışmalara neden olmaktadır. Canth'ın eserlerinin yazınsal değeri, savunduğu fikirlerin hâlâ güncel olmasından kaynaklanır.

Finlandiya'da büyük bir saygıyla anılan Minna Canth'ın Kuopio'daki evi müze haline getirilmiştir. Yazarın 160. doğum yılının kutlandığı 2004'te, böyle bir kitabın Türkçeye kazandırılması ayrı bir önem ve anlam taşımaktadır.

Can Dünder

Kırmızı Bisiklet

Ve ben, aslında harfiyen hatırlayarak dünün bol vakitlerini, doyumsuz sohbetlerini, telaşsız saatlerini, saadeti hüznle yoğurarak geçtim ihtiyar adamın süzgecinden...

Ben onu gemleyemedim, o demledi beni...

Olgunlaştım; basarak üzerine birikmiş bütün yırtık takvim yapraklarının, yıllar yılı aynı çemberde dolanmaktan başı dönmüş akrep ve yelkovanların, o incecik delikten biteviye süzölmüş kumların, evine gire çıka ötmekten sesi kısılmış yorgun guguk kuşlarının, batmış onca güneşin, parıldamış bunca ay ışığının, hilalin ve fecrin, uğruna savaşılmış, yokluğuna alışılmış dostların, birbirine karışarak yanıp sönen kahkahalarla gözyaşlarının, yazılmış yazılamamış bunca satırın, tutulmuş tutulamamış onca sözün, dediklerimin, diyemediklerimin, bir an önce bitmesini istediğim veya hiç bitmesin diye dualar ettiğim anların, koşuda çabuk yorulanların ya da koşmaya hiç niyeti olmayanların, sevaplarımın, günahlarımın, hatalarımın...

... süzöldüm imbiğinden...

Piştin, o ihtiyarın dergâhında...

Babamın oğluydum eskiden;

Oğlumun babası oluverdim birden...

Michel Pastoureau

Mavi

Bir Rengin Tarihi

Fransızca Aslından Çeviren:
İnci Malak Uysal

Mavi rengin Avrupa toplumlarındaki tarihi tam bir yön değiştirmeden ibarettir: Bu renk, Eski Yunanlılar ve Romalılar için pek önem taşımaz, hatta onların gözlerine kötü görünür. Oysa mavi, yeşil ve kırmızıyla karşılaştırıldığında, bugün Avrupa'nın her yerinde açık ara farkla en sevilen renktir.

Michel Pastoureau'nun çalışması, antikçağ ve ortaçağ toplumlarından modern çağa kadar, söz dağarcıkları, kumaşlar ve giysiler, günlük yaşam, simgeler gibi mavi rengin toplumsal pratikleri ile edebi ve sanatsal yaratımdaki yeri üzerinde durarak bu yön değiştirmenin tarihini anlatıyor. Aynı zamanda mavinin çağdaş dönemdeki üstünlüğünü değerlendiriyor; kullanımlarının ve anlamlarının bilançosunu çıkarıyor, geleceğini sorguluyor.

KEMAL ATEŞ

TÜRKÇEM MAHZUN

BEN MAHZUN

Vaktiyle TRT’de güneş tutulmasını anlatan bir program izlemiştim. Spiker konuştuğu gökbilimci konuğa evrenin bir sınırı, ulaşabileceğimiz bir sonu olup olmadığını sormuştu. Gökbilimci uzman şöyle bir gülümsedi. “Biz varsaydığımız sınırlarına yaklaştıkça, o sınır bizden uzaklaşır.” diye açıkladı bu karışık durumu. Yani evrenin sınırları var, ama biz yaklaştıkça uzaklaşan bir sınır bu. Evren için yapılan bu açıklama, dil için de geçerlidir. Biz dilimizin sınırlarına yürüdükçe, o sınırlar bizden uzaklaşır. Sürekli genişleyen, uçsuz bucaksız, seslerle, sözcüklerle dolu bir balon düşünün. Bu balon sürekli şişebilir de, sönebilir de... Başka dillerin yoğun baskısıyla sönebilecek bir balon gibidir dil, ancak kendi olanaklarını harekete geçirerek (edebiyatta, bilimde, eğitimde) sınırlarına doğru yürürseniz, bu esnek ve canlı evren genişler.

Geride bıraktığımız kocaman bir tarihten hiç ders almamış gibi görünen iki anlayış, eğitim ve bilim kurumlarımızı zorluyor.

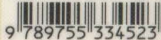
Bunlardan birincisi, önce te
istiyor. Onlara göre varsa yok
yazarsanız on beş puan, Türkç
dilimizi cezalandırmak değil n
bilim adamı, öğretmen, gazet
göre Osmanlıca’yı, Arapça ve
cepheden böyle zorlanıyor.

olmamızı
zi İngilizce
ıkça kendi
nam, sonra
or. Onlara
Türkçe iki

Bu durumda “Türkçem mahzun, ben mahzun!” demez misiniz?

Bu iki anlayışa karşı ses bayrağımızı dalgalandıracak üçüncü bir gücü canlandırmak zorundayız.

ISBN 975-533-452-1

9 789755 334523

imge.com.tr

Kemal